Nemzetközi Szemle

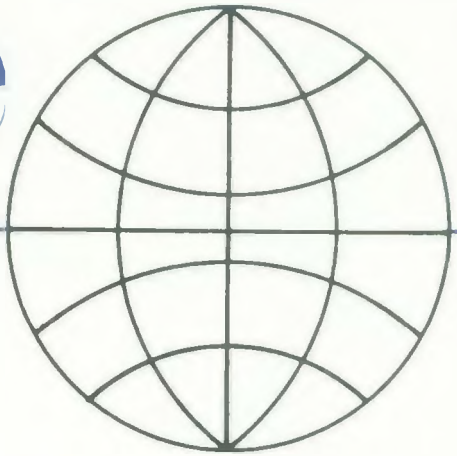

Tárgyalni, amíg nem késő!

Szovjetunió

– Helyzetelemzés és új perspektívák

Kína: öt év mérlege

Ágyúnaszád-diplomácia

– A „Magányos Lovas" visszatér

Irán: egy rendszer nehéz napjai

10

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM / 1983. OKTÓBER

Nemzetközi Szemle

HUSZONHETEDIK ÉVFOLYAM 1983. OKTÓBER

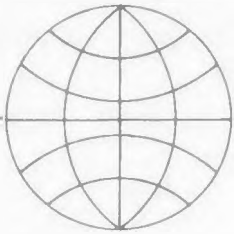

LESZERELÉS, KORLÁTOZÁS, CSÖKKENTÉS

Tárgyalások a fegyverzetkorlátozásról *(Összeállította: Pirityi Sándor)* 3

A fegyverzetellenőrzés realitásai *(The Atlantic)* 20

SZOCIALISTA ORSZÁGOK

Többet, jobbat, hatékonyabban. Határozatok a Szovjetunió politikai, gazdasági és társadalmi életének legfontosabb kérdéseiről *(Összeállította: Déri Erzsébet)* 31

John W. Kiser: A szovjet technológia jobb, mint gyakran hiszik *(International Herald Tribune)* 39

Johnny Erling: A kínai gazdasági reform öt esztendeje *(Osteuropa-Wirtschaft)* 43

Jugoszlávia stabilizációs politikája *(Összeállította: Hetényi Pál)* 51

Francis Cohen: A szocialista országok ismerete *(Chaiers du Communisme)* 55

REAGAN ÉS KÖZÉP-AMERIKA

Reagan ágyúnaszád-diplomáciája *(Newsweek)* 61

Az ágyúnaszád-hagyomány útján *(Time)* 67

Kissinger visszatér *(Newsweek)* 68

Carlos Fuentes: „Egy egész földrész foghat össze önök ellen" *(International Herald Tribune)* 71

John S. De Mott: Mexikó megszorítja a nadrágszíjat *(Time)* 74

10

IRÁN: VÁLSÁG ÉS HÁBORÚ

André Mabon: Irán – egy rendszer a szakadék szélén *(Le Monde diplomatique)* 77

V. Vlagyimirov: Az elhúzódó háború *(Novoje Vremja)* 85

ASEAN: integrációs kísérlet Délkelet-Ázsiában *(Összeállította: Győri Sándor)* 88

KÖNYVSZEMLE

Hogyan darabolták fel a libanoni államot? *(Le Monde diplomatique)* 97

NEMZETKÖZI ESEMÉNYNAPTÁR 100

ISSN 0134–1103

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztőség: Steindl Imre utca 6. Budapest Pf. 127. 1366
Telefon: 110-697

Kiadóhivatal: Révay utca 16. Budapest Pf. 347. 1370
Telefon: 116-660

Műszaki szerkesztő: Hülber Péter

Előfizethető minden pártszervezetben, a Kossuth Könyvkiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél (pénzforgalmi jelzőszám: 215–11529), a Posta Központi Hírlapirodában (József nádor tér 1. Budapest 1900). Telefon: 180-855. (pénzforgalmi jelzőszám: 215–96162), továbbá bármely hírlapkézbesítő postahivatalban és a kézbesítőnél.
Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat Budapest.
Előfizetési díj fél évre 36,– Ft, egész évre 72,– Ft.

Az utolsó kézirat 1983. szeptember 6-án érkezett a Zrínyi Nyomdába

83.2529 2-10 — Felelős vezető: Vágó Sándorné vezérigazgató

Szerkeszti
a szerkesztő bizottság

A szerkesztő bizottság elnöke:
Péter József

Főszerkesztő:
Fencsik László

LESZERELÉS, KORLÁTOZÁS, CSÖKKENTÉS

Tárgyalások a fegyverzetkorlátozásról

Összeállításunk a jelenleg folyó több oldalú és kétoldalú (szovjet—amerikai) fegyverzetkorlátozási tárgyalások keresztmetszetét kívánja adni az 1983. augusztusi állapotnak megfelelően, mégpedig az előterjesztett javaslatok, a magas szintű nyilatkozatokban megfogalmazott álláspontok alapján. Az illusztrációk egyrészt bepillantást engednek a fegyverkezési verseny mai állapotába, másrészt haditechnikai összehasonlítást kínálnak a tárgyalásokon szereplő fegyverrendszerek értékeléséhez. Áttekintik a tető alá hozott és a „félretett" fegyverkorlátozási megállapodásokat, a tárgyalásokon elhangzott, illusztrálható javaslatokat.

Tartalmazza az összeállítás a genfi leszerelési értekezlet munkájának főbb irányait, a bécsi közép-európai haderő- és fegyverzetcsökkentési tárgyalásokon kialakult helyzetet, végül a Genfben folyó két szovjet—amerikai tárgyalássorozat állapotát.

Genfi leszerelési értekezlet

A genfi Leszerelési Bizottságban, amelyben jelenleg 40 állam képviselői foglalnak helyet, évek óta elsősorban a tömegpusztító fegyverek kérdései szerepelnek napirenden: az atomfegyverkezési hajsza beszüntetése és a nukleáris leszerelés, az atomháború megelőzése, az atomfegyver-kísérletek teljes tilalma, az atomfegyverrel nem rendelkező államok biztosítása atomtámadással szemben, a vegyifegyverek, az új típusú tömegpusztító fegyverek, egyebek között a neutronfegyver és a radiológiai fegyver betiltása, a világűr kirekesztése a fegyverkezési hajszából, átfogó leszerelési program kidolgozása.

Bár a genfi Leszerelési Bizottság nem ENSZ-szerv (az ENSZ-nek van egy saját, a világszervezet valamennyi tagját magába foglaló Leszerelési Bizottsága), tematikai ajánlásokat kap mind az ENSZ-Közgyűlés rendes ülésszakaitól, mind a négyévenként összehívásra kerülő rendkívüli leszerelési ülésszakoktól.

Az álláspontokat, javaslatokat összesítő áttekintésünkben ezúttal három kérdéscsoporttal foglalkozunk: a nukleáris leszereléssel, a vegyifegyverek betiltásával és az űrfegyverkezés korlátozásával.

1. Az atomfegyverkezés korlátozása

A kérdés előtörténetéhez tartozik, hogy miközben az Egyesült Államok az atomfegyver egyedüli birtoklásához és korlátlan alkalmazásához ragaszkodott, a Szovjetunió már 1946-ban az ENSZ Atomenergia Bizottságában javasolt egy olyan nemzetközi egyezményt, amelyben az államok vállalnák, hogy nem alkalmaznak atomfegyvert, betiltják annak előállítását és felhalmozását, és 3 hónap alatt felszámolják az atomfegyverkészleteket.

1977. november 2-án Leonyid Brezsnyev javasolta, hogy minden állam egyidejűleg szüntesse be az atomfegyver előállítását, beleértve a neutronfegyverét is, majd lásson hozzá a fokozatos csökkentéshez a készletek teljes felszámolásáig. Ugyanezt a javaslatot megismételte a Szovjetunió 1978-

ban, az ENSZ-Közgyűlés első rendkívüli leszerelési ülésszakán.

1979-ben a Szovjetunió az atomleszerelési tárgyalásokra vonatkozó részletes programot nyújtott be a genfi Leszerelési Bizottságban, ezt azonban más atomhatalmak, elsősorban az Egyesült Államok és Kína magatartása miatt nem sikerült realizálni.

1981 szeptemberében a Szovjetunió indítványozta az ENSZ-ben, hogy az atomhatalmak mondjanak le az atomfegyver elsőként való alkalmazásáról.

A szocialista és az el nem kötelezett államok küldöttségei 1983-ban az atomháború megakadályozását célzó konkrét intézkedések megvitatását kezdeményezték a genfi Leszerelési Bizottságban. Külön munkacsoport felállítását javasolták, amely olyan kérdésekkel foglalkoznék, mint az atomhatalmak lemondása az atomfegyver elsőként való alkalmazásáról, az atomfegyverzet befagyasztása, az atomfegyver-kísérletek moratóriuma a kísérletek tilalmát kimondó szerződés megkötéséig. A munkacsoport létrehozásához az Egyesült Államok azzal a feltétellel járult hozzá, hogy az elsősorban „az ellenőrzéssel és a felügyelettel" foglalkozik majd.

Az atomfegyver-kísérletek általános és teljes eltiltására vonatkozóan 1975-ben szovjet szerződéstervezet került az ENSZ elé. 1976-ban a Szovjetunió ezt a tervezetet kiegészítette egy ponttal, amely önkéntes alapon lehetővé teszi a helyszíni ellenőrzést.

Szovjet kezdeményezésre 1977-ben a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia részvételével háromoldalú tárgyalások kezdődtek a teljes kísérleti tilalomról. Szovjet részről ezeken a tárgyalásokon ahhoz is hozzájárultak, hogy miközben meghatározott időtartamra betiltják az összes atomfegyver-kísérleteket, hirdessenek moratóriumot a békés rendeltetésű nukleáris robbantásokra is. Moszkva ahhoz is hozzájárult, hogy a vonatkozó szerződés az öt atomhatalom közül háromnak az egyetértése esetén is hatályba lépjen. A nyugati hatalmak 1980 végén megszakították a háromoldalú tárgyalásokat, majd 1982. július 21-én az Egyesült Államok kormánya hivatalosan bejelentette, hogy végképp nem újítja fel a tárgyalásokat a Szovjetunióval és Angliával.

1980 őszén az ENSZ-Közgyűlés 35. ülésszakán a Szovjetunió egyéves moratóriumot indítványozott az atomfegyver-kísérletekre, hogy ezalatt sikerrel haladhassanak előre a tárgyalások. A nyugati hatalmak és Kína nem is reagált a szovjet indítványra.

Az ENSZ-Közgyűlés első rendkívüli leszerelési ülésszakán a Szovjetunió kijelentette, hogy soha nem alkalmaz atomfegyvert azokkal az államokkal szemben, amelyek nem állítanak elő, nem szereznek be és nem tartanak saját területükön atomfegyvert. Ugyancsak 1978-ban, az ENSZ-Közgyűlés 33 rendes ülésszakán a Szovjetunió nemzetközi egyezmény megkötését javasolta az atomfegyverrel nem rendelkező államok biztonságának szavatolásáról. 1980 őszén a Szovjetunió felvetette, hogy a szóban forgó egyezmény megkötéséhez vezető első lépésként az öt atomhatalom nyilatkozatot tehetne külön-külön: nem alkalmaz atomfegyvert olyan államok ellen, amelyeknek a területén nincsenek ilyen fegyverek.

A neutronfegyver gyártásáról való kölcsönös lemondást, illetve a neutronfegyver betiltását 1978 márciusában konkrét egyezménytervezet előterjesztése formájában szorgalmazták a szocialista országok. Az Egyesült Államok kategorikusan elutasítással és a neutronfegyver gyártásának megindításával válaszolt, miután Franciaország is jelentős lépéseket tett a neutronfegyver kikísérletezésében.

Általános a vélemény, hogy a korábbi szovjet—amerikai leszerelési tárgyalások témái közül legnagyobb a megegyezés esélye a radiológiai, tehát az olyan fegyverek betiltása terén, amelyek robbanás nélkül pusztító sugárhatást váltanak ki.

Érdekes kezdeményezést tett a Szovjetunió 1982 őszén, amikor indítványára az atomenergetika biztonságának kérdését az ENSZ-Közgyűlés napirendjére tűzve rámutatott, hogy az atomerőművek, kísérleti reaktorok szándékos elpusztítását tényleges atomrobbantással azonos módon kell megítélni, tehát az ENSZ-nek atomtámadással egyenértékűnek kell tekintenie polgári rendeltetésű nukleáris objektumok szándékos elpusztítását.

1983-ban a Szovjetunió javasolta az Egyesült Államoknak, Nagy-Britan-

A szavazatok megoszlása a főbb leszerelési határozatok esetében az ENSZ 37-ik közgyűlésén

HATÁROZAT	Szocialista országok	Az elnemkötelezettek többsége	USA	NSZK	Nagy-Britannia	Franciaország	Belgium	Hollandia	Dánia	Norvégia	Olaszország	Görögország
37/78J. Tartózkodás a nukleáris fegyverek elsőként való alkalmazásától	●	●	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	●
37/85 A nukleáris fegyverek kikísérletezésének leállítása és betiltása	●	●	◐	○	◐	◐	○	○	○	○	○	○
37/78C Mindenfajta telepítésű nukleáris fegyverek betiltása	●	●	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	○
37/78E A neutronfegyver betiltása	●	●	◐	◐	◐	◐	◐	○	○	○	◐	○
37/99A Tartózkodás a nukleáris fegyverek telepítésétől	●	●	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	○
37/100A és B. A nukleáris fegyverek befagyasztása	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	◐	○	◐	◐	●
37/98A A vegyi fegyverek betiltása	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
37/78F Intenzívebb leszerelési tárgyalásokat	●	●	◐	◐	◐	◐	◐	◐	●	●	◐	●
37/83 A fegyverkezési hajsza megelőzése a világűrben	●	●	◐	●	○	●	○	○	●	●	●	●
37/77A A tömegpusztító fegyverek új típusainak és rendszereinek betiltása	●	●	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○

Jelmagyarázat: ● nem ◐ tartózkodik ○ igen

A Béke Világtanács Információs Központjának kiadványából

niának, Franciaországnak és Kínának az atomfegyverek mennyiségi és minőségi „befagyasztását", mint első lépést az atomfegyverek csökkentése, majdan teljes kiküszöbölése felé.

2. A vegyifegyverek betiltása

Az 1925-ös genfi jegyzőkönyv elvileg mindmáig érvényes és általános tilalmat mondott ki a fojtó, a mérgező és egyéb gázok, valamint a bakteriológiai fegyverek háborús alkalmazására. A jegyzőkönyvhöz a Szovjetunió 1928-ban, az Egyesült Államok csak 1975-ben csatlakozott. A dokumentum részeseinek száma megközelíti a százat. Az utóbbi években nyugati hatalmak — elsősorban Franciaország — a genfi jegyzőkönyv felülvizsgálata, bizonyos ellenőrzési mechanizmussal való kiegészítése mellett foglaltak állást.

A genfi Leszerelési Bizottságban képviselt szocialista országok 1972. március 28-án terjesztették elő alapvető egyezménytervezetüket a vegyifegyverek kidolgozásának, előállításának és felhalmozásának tilalmáról, a vegyifegyver-készletek megsemmisítéséről. A tilalmi rendelkezés a vegyifegyverek célba juttatására szolgáló eszközökre is vonatkozik, de kiterjed a vegyifegyverek és tartozékaik továbbadására is.

A harmadik szovjet—amerikai csúcstalálkozó, amely 1974 június—júliusában zajlott le, így foglalt állást: „A felek megerősítették érdekeltségüket egy olyan hatékony nemzetközi megállapodás iránt, amely kirekesztené az államok fegyvertárából az olyan tömegpusztító fegyvert, mint amilyen a vegyifegyver. A mielőbbi ilyen irányú haladást elősegítendő, a Szovjetunió és az Egyesült Államok megállapodtak: megvizsgálják azt a kérdést, hogy a Leszerelési Bizottságban együttesen kezdeményezik első lépésként olyan nemzetközi konvenció megkötését, amely a legveszélyesebb, a halált okozó vegyi harceszközöket érintené".

1976-ban ezen az alapon szovjet—amerikai tárgyalások kezdődtek, miközben a kérdést a genfi Leszerelési Bizottság is tárgyalta. A kétoldalú tárgyalásokon jelentős előrehaladást értek el a tilalom kiterjesztésének egyeztetésében, de a túlzott amerikai ellenőrzési követelések (gyakorlatilag az államok egész vegyiparának felügyelet alá vétele) súlyos nehézségeket okoztak. Az Egyesült Államok a 12 forduló után, 1980 júliusában elvetette a tárgyalások folytatását.

1982 nyarán, az ENSZ-Közgyűlés második rendkívüli leszerelési ülésszakán a Szovjetunió javaslatot terjesztett elő az egyezmény alapvető rendelkezéseiről. Ebben tekintetbe vette a nyugati ellenőrzési elképzeléseket és az ún. nemzeti ellenőrzési eszközök mellett előirányzott helyszíni nemzetközi inspekciókat is, részint megindokolt kérés alapján, önkéntesen, részint kötelezően és rendszeresen, megállapított számú inspekció alapján. A szovjet javaslat — ugyancsak nyugati kívánságra — előirányozta az alkalmazás tilalmát is.

George Bush, az Egyesült Államok alelnöke 1983. február 4-én a genfi Leszerelési Bizottságban a Reagan-kormányzatnak azt a törekvését hangsúlyozta, hogy gyorsuljanak fel a vegyifegyverek betiltását célzó tárgyalások. Ugyanakkor konkrét javaslatokat nem terjesztett elő, hanem a vegyifegyver afganisztáni és kambodzsai alkalmazásával vádolta a Szovjetuniót. Ultimatív formában követelte az ellenőrzési kérdések elsődleges megvitatását. Ugyanezt tartalmazta az Egyesült Államok küldöttségének 1983. február 10-i munkaokmánya.

Az amerikai magatartás hátterében nagyszabású vegyifegyverkezési programok állnak, amelyekre közel 10 milliárd dollárt irányoztak elő. Ronald Reagan 1982. február 8-án bejelentette a bináris fegyverek tömeggyártását, erre a célra egy új gyár építését Arkansas államban, amerikai vegyifegyver-raktárak létesítését külföldön. Az amerikai vegyi harceszközök (lőszerek) számát három millióról öt millióra növelik. Az amerikai hadügyminisztérium 1985—1989-re szóló direktívájában az áll, hogy a hadseregnek 1985-re készen kell állnia „a vegyifegyver gyors alkalmazására", a légierőnek és a haditengerészetnek pedig 1990-re be kell fejeznie „a bináris fegyverek célba juttató rendszereinek kidolgozását".

A genfi Leszerelési Bizottságban a

A SZOVJET KEZDEMÉNYEZESRE LÉTREJÖTT LESZERELÉSI MEGÁLLAPODÁSOK

Moszkvai szerződés a nukleáris fegyverek kikísérletezésének betiltásáról a levegőben és a világűrben — 1963.

Szerződés a nukleáris fegyverek elterjedésének a megakadályozására — 1968.

Szerződés az államok tevékenységét vezérlő elvekről a világűr kutatásában és felhasználásában, beleértve a holdat és egyéb égitesteket — 1967.

Szerződés a nukleáris és más tömegpusztító fegyverek telepítésének a betiltásáról a tenger- és óceánfenékre, illetve a Föld mélyére — 1971

Szerződés a ballisztikus rakétákat megsemmisítő rendszerek korlátozásáról — 1972.

Ideiglenes megállapodás a hadászati támadó fegyverzetek korlátozására vonatkozó bizonyos intézkedésekről — 1972.

Megállapodás a Szovjetunió és az USA közötti nukleáris háború kitörésének veszélyét csökkentő intézkedésekről — 1971.

Megállapodás a Szovjetunió és az USA közötti nukleáris háború megelőzéséről — 1973.

Számos egyéb megállapodás

A Béke Világtanács Információs Központjának kiadványából

vegyifegyverek betiltását célzó szovjet javaslatok mellett szocialista országok egész sor más javaslata is tárgyalás alatt áll. Az NDK azt indítványozta, hogy a tilalmat kimondó egyezményben legyen egy olyan rendelkezés is, miszerint a részes államok az egyezmény elfogadásától számított egy éven belül megjelölik a bináris fegyverek gyártására szolgáló objektumok helyét, s két éven belül felszámolják az ilyen objektumokat.

A szocialista országok a genfi tárgyalások 1983. nyári ülésszakán sürgették az egyezmény fogalmazásának megkezdését, azoknak a pontoknak a rögzítését, amelyekben a nézetek azonosak vagy közel állnak egymáshoz, közben intenziv tárgyalások folytatását a vélemenyeltérések feloldásáról.

3. Az űrfegyverkezés korlátozása

Amikor Ronald Reagan 1983. március 23-án bejelentette az „abszolút rakétavédelem" létrehozására vonatkozó tervét, világszerte megnőtt az érdeklődés az űrfegyverkezés korlátozása iránt. A Szovjetunió nyomban javasolta, hogy szovjet—amerikai tudóskonferencián tisztázzák ez új koncepció összes fegyverkezéspolitikai, biztonsági és leszerelési kihatásait.

„A fegyverkezesi verseny megelőzése a világűrben" című napirendi ponttal egyébként 1982-ben kezdett el foglalkozni a genfi Leszerelesi Bizottság. A Szovjetunió szerződéstervezetben javasolta, hogy az államok ne vezéreljenek földkörüli pályára fegyvert tartalmazó objektumokat, ne juttassanak fegyvereket az égitestekre és általában a kozmikus térségbe. Állapodjanak meg abban, hogy megtiltják az erő alkalmazását a világűrben és a világűrből a Föld irányában.

Az űrfegyverkezés korlátozásáról fontos szovjet javaslat és bejelentés hangzott el 1983. augusztus 18-án Jurij Andropov és amerikai szenátorok egy csoportja találkozóján:

„A Szovjetunió szükségesnek tartja, hogy megállapodás szülessék a kísérletek és a rendszerbeállítás teljes tilalmáról bármely kozmikus telepítésű fegyver vonatkozásában, amely a földön, a légterben és a kozmikus térségben levő objektumok pusztítására alkalmas.

A Szovjetunió kész továbbá a legradikálisabb módon megoldani a műholdromboló fegyverek kérdését: megállapodni a már meglevő műholdromboló rendszerek felszámolásáról és újak létrehozásának betiltásáról...

A szovjet vezetés rendkívül fontos döntést hozott: a Szovjetunió kötelezettséget vállal arra, hogy elsőként nem bocsát fel a világűrbe semmiféle fajtájú műholdromboló fegyvert, vagyis egyoldalú moratóriumot vezet be az ilyen felbocsátásokra mindaddig, amíg más államok, egyebek között az Egyesült Államok tartózkodni fog bármilyen fajtájú műholdromboló fegyver világűrbe juttatásától."

Hagyományos haderők és fegyverzet csökkentése Közép-Európában

1973. október 30-án Bécsben 17 európai állam, valamint az Egyesült Államok és Kanada részvételével tárgyalások kezdődtek a közép-európai haderők és fegyverzet kölcsönös csökkentéséről. Teljes joggal vesznek részt a tárgyalásokon a haderőcsökkentési térségben elhelyezkedő országok, valamint azok az államok, amelyek e térségben haderőket állomásoztatnak: Belgium, Csehszlovákia, az Egyesült Államok, Hollandia, Kanada, Lengyelország, Luxemburg, Nagy-Britannia, az NDK, az NSZK és a Szovjetunió. További nyolc ország ún. különleges státussal rendelkezik: Bulgária, Dánia, Görögország, Magyarország, Norvégia, Olaszország, Románia és Törökország.

A tíz éve folyó bécsi tárgyalásokon az utolsó nyugati javaslatot 1982. július 8-án, a 27. forduló végén terjesztették elő. A teljes szerződést előirányzó javaslat hét év alatt, négy szakaszban indítványozza a két fél szárazföldi erőinek 700—700 000-re, szárazföldi és légierőinek együttesen 900—900 000-re való csökkentését. Az első szakaszban csak a Szovjetunió és az Egyesült Államok csökkentené haderőit, mégpedig a Szovjetunió 30 000, az USA pedig 13 000 fővel.

A nyugati tervezet abból indult ki, hogy a megegyezés előtt tisztázni kell

a létszámvitát (a nyugati államok szerint „keleti fölény" [150 000-rel több katona] van es ez súlyos destabilizáló tényező Közép-Európában, megszüntetése csökkentené a katonai konfliktus kockázatát), s a Varsói Szerződésnek hozzá kell járulnia olyan bizalomerősítő intézkedésekhez, mint a katonai tevékenységről való tájékoztatás, megfigyelők kiküldése a hadgyakorlatokra, a csapatok átvonulási pontjainak rögzítése, konzultatív bizottság létrehozása a szerződés végrehajtásának felügyeletére.

A *Pravda* 1982. augusztus 7-én egyebek között ezt írta: „Korábban a NATO-államok lehetségesnek tartották, hogy négy-öt éves időszak alatt csökkentsék az Európában állomasozó csapatok és fegyverzet számát, most pedig — s nem először — eltávolodtak korábbi javaslatuktól. Azt indítványozzák, hogy a haderők létszámát hét év alatt, negy szakaszban csökkentsék. Ugyanakkor az egyes szakaszok közötti átmenetet több — enyhén szólva egyoldalú — feltételhez kötik. Így a négyszakaszos NATO-javaslat lényegében azt jelenti, hogy az európai katonai jelenlét szintjének kölcsönös csökkentése időben meg jobban elhúzódik. Ebben a javaslatban nincs semmi konstruktív elem, sőt, a korábbiakhoz képest visszalépést jelent. Az előzetes konzultációk ellenére a NATO-tagállamok javaslatukból teljesen kifelejtették a közép-európai fegyverzet kölcsönös csökkentésének kérdését. Mindenki előtt világos, hogy fegyverzetcsökkentés nélkül lehetetlen a katonai szembenállás szintjének csökkentése Közép-Európában."

1983. február 17-én Bécsben a szocialista országok új áthidaló javaslatot nyújtottak be. Erről a javaslatról másnap Moszkvában sajtóértekezletet tartott Viktor Komplektov külügyminiszter-helyettes. Emlékeztetett rá, hogy a már csaknem tíz éve tartó bécsi tárgyalásokon a nyugati résztvevők értelmetlen vitát kezdtek a szembenálló fegyveres erők és fegyverzet számadatairól. Ezért javasolta a közvetlenül részt vevő négy szocialista ország, hogy függetlenül attól, milyen létszámú fegyveres erővel, illetve fegyverzettel rendelkezik jelenleg a Varsói Szerződés és a NATO Közép-Európában, mindkét fél egységesen 900 000 főre szállítsa le fegyveres erőinek létszámát. Ez az elvileg új, egyszerű és gyakorlatias javaslat lehetővé tenné, hogy nem túl hosszú időn belül, körülbelül egy év alatt megszülessen az egyik fél biztonsági érdekeit sem sértő csapatcsökkentési megállapodás.

A Szovjetunió — jelentette ki Komplektov — kész arra, hogy Közép-Európában állomásozó szárazföldi csapatainak létszámát újabb 20 000 fővel csökkentse, amennyiben az Egyesült Államok is kivon 13 000 katonát e térségből. A csapatcsökkentés érintené a visszavont egységek fegyverzetét is. Erre a csapatcsökkentésre nem a javasolt szerződés részeként kerülne sor, hanem még annak megszületése előtt, mintegy kölcsönös példamutatásként. Végrehajtása után a NATO és a Varsói Szerződés fegyveres erőinek létszámát befagyasztanák arra az időre, amíg létre nem jön a végleges megállapodás.

A négy közvetlenül részt vevő szocialista ország — Csehszlovákia, Lengyelország, az NDK és a Szovjetunió — legutóbbi javaslatának beterjesztésére 1983. június 23-án került sor. Az egyezménytervezet előirányozza, hogy a bécsi tárgyalások közvetlen résztvevői az egyezmény hatályba lépésétől számított három év leforgása alatt oly módon csökkentik fegyveres erőiket Közép-Európában, hogy létszámuk egyenlő kollektív szinten 900—900 000 legyen, ebből a szárazföldi haderő nem lépheti túl a 700 000, a légierő a 200 000 fős maximumot. Mindegyik fél maga határozza meg a keretszám eléréséhez szükséges csökkentés mértékét.

A csökkentésre kerülő külföldi csapatokat a nemzeti határok mögé kell visszavonni, megpedig oly módon, hogy ne károsítsák meg a közvetlenül részt vevő, sem a különleges státusú országok biztonságát.

A tervezet külön fejezete foglalkozik az egyezmény végrehajtásának ellenőrzésével, beleértve mind a külföldi, mind a nemzeti haderők csökkentését, valamint a csökkentés végrehajtása után visszamaradó személyi állomány létszámát. A felek önkéntes alapon megfigyelőket hívnak meg a számottevőbb csapatkontingensek kivonásának, illetve csökkentésének felügyeletére.

Hadászati fegyverrendszerek korlátozása és csökkentése

1982. június 29. óta szovjet—amerikai tárgyalások folynak Genfben a hadászati támadó fegyverrendszerek (interkontinentális ballisztikus rakéták, tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták és nehézbombázók) korlátozásáról és csökkentéséről. A SALART-tárgyalásoknak a SALT-folyamathoz való kötődésére 1981—1982-ben számos állásfoglalás utalt.

Szárazföldi telepítésű interkontinentális ballasztikus rakéták főbb jellemzői

Típusjelzés, illetve elnevezés	Induló tömeg (t)	Fokozatok száma	Legnagyobb hatótávolság (km)	Töltet		Szolgálatba áll. éve
				száma	hatóereje	
Szovjetunió						
SS—11*	48	2	10 500	1 v. 3	1×2 Mt 3×300 kt	1966
SS—13*	35	2	8 000	1	5 Mt	1965
SS—17*	65	2	10 500	1 v. 4	1×5 Mt 4×200 kt	1975
SS—18*	220	2	12 000	1 v. 10	1×25—50 Mt 10×2 Mt	1978
SS—19*	78	2	12 000	1 v. 6	1×5 Mg 6×2 Mt	1974
Amerikai Egyesült Államok						
Titan—II	150	2	15 000	1	10 Mt	1963
Minuteman—II	31,8	3	11 250	1	1—2 Mt	1966
Minuteman—III	34,5	3	13 000	3	3×200—400 kt	1970

* Pentagon-kód szerint

Az adatok tájékoztató jellegűek
Irodalom: Jane's Weapon System's 1977—1981

Leonyid Brezsnyev 1981. november 2-án a nyugatnémet *Der Spiegel* szerkesztőségének kérdéseire válaszolva úgy nyilatkozott, hogy a SALT—II aláírásakor a Szovjetunió nagyobb számú hordozóeszközzel rendelkezett, míg a robbanótöltetek száma tekintetében az Egyesült Államoké volt a fölény. „Mi azonban megállapodtunk, hogy ha a szerződés érvénybe lép, hozzávetőlegesen 10%-kal, azaz 254 egységgel csökkenthetjük a hadászati hordozóeszközök számát. A SALT—II — miután megteremtette a Szovjetunió és az Egyesült Államok egyenlőségét a hadászati támadófegyverek területén, mégpedig úgy, hogy a Szovjetunió nagyobb mértékben csökkentette (volna) ezeket az eszközöket, mint az Egyesült Államok — megbízható alapot teremtett (volna) ahhoz, hogy tovább lépjünk a hadászati fegyverek korlátozásában és csökkentésében.

A Szovjetunió a SALT—II 1979-ben történt aláírásának pillanata óta semmi olyant nem tett a hadászati fegyverkezés területén, ami annak a hozzávetőleges paritásnak a változásához vezetett volna, amelyet korábban megállapítottak.

A Szovjetunió következetesen sürgeti a SALT folytatását, a hadászati fegyverek valódi korlátozását és csökkentését az egyenlőség és az azonos biztonság elve alapján. Ehhez pedig nyugodt légkörben, olcsó propagandafogások és nyomásgyakorlási kísérletek nélkül kell folytatni a tárgyalásо-

Szovjet és amerikai tengeralattjáró-fedélzeti ballasztikus rakéták főbb jellemzői

Típusjelzés, illetve elnevezés	Induló tömeg (t)	Fokozatok száma	Legnagyobb hatótávolság (km)	Töltet		Szolgálatba állítás éve
				száma	hatóereje	
Szovjetunió						
SS—N—6*	20	2	2400—3000	1	1—2 Mt	1967
SS—N—8*	40	2	8000	1	1—2 Mt	1973
SS—N—18*	—	3	9500	7	7×1—2 Mt	—
Amerikai Egyesült Államok						
Polaris A3	15,8	2	4600	3	3×300 kt	1964
Poseidon C—3	29,5	2	4600	10—14	egyenként 50 kt	1971
Trident C—4	32	3	7000	8 v. 14	8×100 kt 14 <50 kt	1980

* Pentagon-kód szerint

Az adatok tájékoztató jellegűek
Irodalom: Jane's Weapon System's 1977—1981

kat. Meg kell őrizni mindazt a pozitívumot, ami a SALT—II előkészítése során létrejött, és semmiképpen sem szabad ezt az elsőrendű fontosságú problémát más problémával összekapcsolni, legyen az bármilyen fontos is."

Brezsnyev kifejtette a Szovjetunió álláspontját az ellenőrzés kérdéséről: „Nálunk, akárcsak az Egyesült Államokban, rendelkeznek a SALT—I ellenőrzésének tapasztalataival. Biztosak vagyunk benne, hogy a nemzeti eszközök kellő ellenőrzést szavatolnak. E megfigyelő eszközök — a többi között kozmikus eszközök — pontossága állandóan növekszik, s következésképpen növekednek a nemzeti ellenőrzési eszközök lehetőségei is. Az amerikai kormányzat ezt jól tudja. Bizalom esetén ki lehet dolgozni másfajta ellenőrzési formákat is. Ám minden körülmények között a nemzeti eszközöké az elsőbbség, mert azok jobban megfelelnek az államok biztonsági érdekeinek... Nem szabad megengedni, hogy a tudomány és a technika fejlődése a fegyverkezés területén megelőzze a fegyverzet korlátozásával és csökkentésével összefüggő intézkedések ellenőrzésének lehetőségeit. Ez annyit jelent, hogy a megállapodás erre vonatkozólag már most szükséges..."

Leonyid Brezsnyev 1982. március 17-én felhívta az Egyesült Államok kormányát, hogy ne gördítsen akadályokat a SALT-tárgyalások elé, hanem a legrövidebb időn belül üljön tárgyalóasztalhoz. „A tárgyalások felújításáig javasolnánk — mondotta az SZKP KB főtitkára —, hogy mindkét fél vállaljon magára kölcsönös kötelezettséget, hogy nem kezd újabb fegyverkezési versenybe, nem állít rendszerbe tengeri és szárazföldi telepítésű nagy hatótávolságú robotrepülőgépeket. Mi általában úgy tartjuk, hogy a világhelyzet a legnagyobb mértékű önuralmat követeli meg az egymással szembenálló államok mindkét tömbjétől katonai vonatkozásban. Keszek lennénk például a haditengerészeti tevékenység kölcsönös korlátozására. Többek között lehetségesnek tartjuk a megállapodást abban, hogy mindkét fél rakétahordozó tengeralattjáróit kivonják a jelenlegi nagy kiterjedésű katonai járőrözési körzetekből és azok mozgását kölcsönösen egyeztetett határok között korlátozzák."

Ronald Reagan 1982. május 9-én Eurikában (Illinois állam) beszédet mondott. Egyebek között kijelentette: „A közeljövőben fel fogom kérni

Interkontinentális nehézbombázó repülőgépek főbb jellemzői

Ország	Szovjetunió		Egyesült Államok	
Típusjelzés	Tu—95	M—4	B—52	B—1
Elnevezés	Bear*	Bison*	Stratofortress	
Felszálló tömeg (t)	154	160	220	160—180
Hatósugár (km)	12 500	11 250	10 000	10 000
Legnagyobb sebesség (km h vagy M szám)	805	900	910	2,2
Hasznos teher	20	20	30	44
Szolgálatba állítás éve	1959	1960	1955	1986 után
Fegyverzet	atomtöltetű rakéta	atomtöltetű rakéta	atomtöltetű SRAM rakéta, ALCM robotrepülőgép	ALCM robotrepülőgép

* NATO-kód szerinti megnevezés

Az adatok tájékoztató jellegűek
Irodalom: Jane's All the World's Aircraft 1964—1980

a START-tárgyalások folytatásával megbízott küldöttségünket, hogy gyakorlati szakaszos csökkentési tervet javasoljon szovjet tárgyaló partnereinek. Erőfeszítéseinket arra fogjuk összpontosítani, hogy jelentős mértékben csökkentsük a leginkább destabilizáló hatású rendszereket — a ballisztikus rakétákat —, az általuk hordozott robbanótölteteket és azok összesített pusztító erejét.

A START-csökkentések első szakaszának végére a ballisztikus rakétákra szerelt robbanótöltetek számát egyenlő, a jelenleginél legalább egyharmaddal alacsonyabb szintre kellene csökkenteni. A stabilitás növelése érdekében indítványozom, hogy a robbanótölteteknek legfeljebb fele legyen földi telepítésű. Remélem, hogy a robbanótölteteknek, valamint maguknak a rakétáknak jelentős mértékű csökkentése a lehető leggyorsabban keresztülvihető.

A második szakaszban arra fogunk törekedni, hogy egyenlő felső határértékeket érjünk el hadászati nukleáris erőink más összetevőit illetően is, beleértve a ballisztikus rakéták harci súlyának a jelenlegi amerikai szintek alatt történő korlátozását. A megállapodás betartásának biztosítása végett mindkét szakaszban súlyt helyezünk majd az ellenőrzési módszerekre. Komolyan, jóhiszeműen fogunk tárgyalni és gondosan megfontolunk majd minden szovjet javaslatot" — ígérte az elnök, és a START—SALART megkezdését többé nem tette függővé a Szovjetunió „jó magaviseletétől" nemzetközi ügyekben, vagyis elejtette az „összekapcsolást".

1982. május 16-i sajtóértekezletén Ronald Reagan kijelentette, hogy az amerikai terv végül is semmit nem rekeszt ki a tárgyalásokból, s hogy ha majd megállapodás született a szárazföldi telepítésű hadászati rakéták és robbanótöltetek csökkentéséről, akkor meg lehet vitatni a többi hordozóeszköz kérdését is. Arra a kérdésre, hogy miért csak a ballisztikus rakétákat tartja „destablizálóknak", azt válaszolta, hogy a többi hordozóeszköz „lassúbb, visszarendelhető vagy elfogható".

Leonyid Brezsnyev május 18-án, a Komszomol kongresszusán tartott beszédében helyes irányban tett lépésnek nevezte, hogy az Egyesült Államok kész a hadászati fegyverrendszerekről szóló tárgyalások felújítására, de mindjárt hozzátette, hogy az amerikai álláspont egyoldalú, „mert az Egyesült Államok teljességgel ki akarja vonni a tárgyalásokból azokat a hadászati fegyverfajtákat, amelyeket jelenleg a legintenzivebben fejleszt".

1982. június 4-én a Pravda szerkesztőségi cikkben elemezte az eurikai javaslatot, amelyet az amerikai fél akkorra már „számszerűsített". Eszerint

AMERIKAI KIHÍVÁSOK
A NUKLEÁRIS FEGYVERKEZÉSI VERSENYBEN ÉS
A SZOVJET VÁLASZ (világos grafikon)

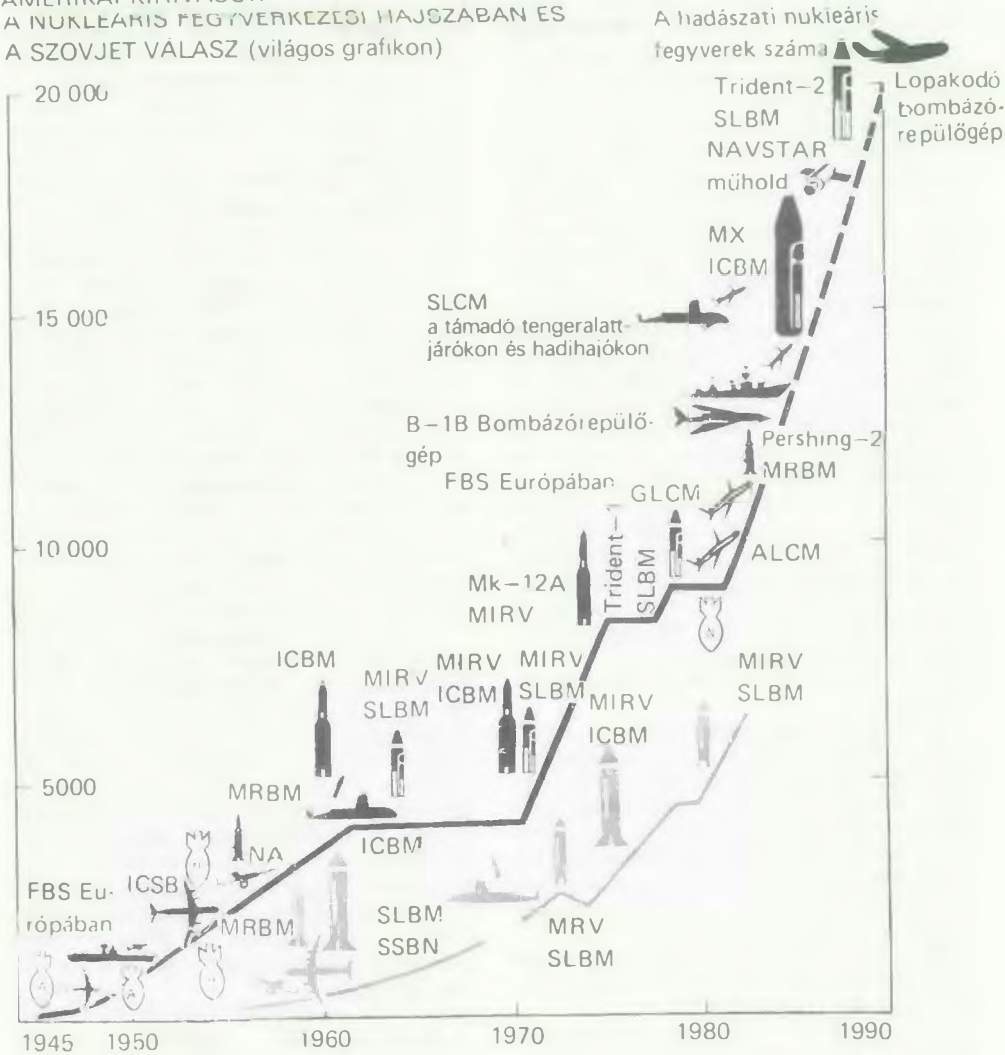

FBS – Előretolt állású rendszerek
NA – Nukleáris tüzérség
ICSB – Interkontinentális hadászati bombázórepülőgép
SLCM – Tengeralattjárókról indítható manőverező robotrepülőgép
ICBM – Interkontinentális ballisztikus rakéták
SLBM – Tengeralattjárókról indítható ballisztikus rakéták
MRBM – Közepes hatótávolságú rakéták
MRV – Több részes visszatérő hordozóeszköz
MIRV – Több részes külön célpontra irányítható visszatérő hordozóeszköz
ALCM – Levegőből indítható manőverező robotrepülőgép
GLCM – Földről indítható manőverező robotrepülőgép
SSBN – Nukleáris meghajtású ballisztikus rakétákkal felszerelt tengeralattjáró

A Béke Világtanács Információs Központjának kiadványából

a ballisztikus rakéták összes robbanótölteteinek számát mindkét félnél egyharmaddal, 7500-ról 5000-re kell csökkenteni, de úgy, hogy egyik fél interkontinentális ballisztikus rakétáin sem maradhat a határérték felénél, tehát 2500-nál több robbanótöltet. A ballisztikus rakéták összes számát mindkét félnél az akkori amerikai szint felére, tehát 850-re kell csökkenteni. A *Pravda* emlékeztetett arra, hogy a Szovjetunióban az összes nukleáris robbanótöltetek 70%-a interkontinentális ballisztikus raketákon van, míg az Egyesült Államokban csak 20%-a. Az amerikai elgondolás szerint 50—60%-kal kellene csökkenteni a szovjet interkontinentális ballisztikus rakétákon levő robbanótölteteket — és még nagyobb arányban magukat az interkontinentális rakétákat. Ha a Reagan-terv megvalósulna, a szovjet hadászati potenciál (robbanótöltetszámban kifejezve) egyharmada lenne az amerikainak. A Szovjetuniónak teljesen át kellene építenie hadászati erőit, az Egyesült Államok viszont szabadon végrehajthatná az MX, a Trident, a B—1 és a robotrepülőgép-programjait.

A *Pravda* rámutatott, hogy a nagy hatótávolságú manőverező robotrepülőgépeket be kell tiltani vagy maximálisan korlátozni kell. Szerződéses korlátozás nélküli nagyarányú rendszerbeállításuk ellenőrizhetetlenné tenné a hadászati fegyvereket. Ha kimaradnak a megállapodásból, problematikussá válik a megegyezés.

Részletek Dmitrij Usztyinov szovjet honvédelmi miniszter 1982. december 6-i TASZSZ-interjújából:

„Az Egyesült Államok megpróbálkozhat azzal, hogy felhasznál olyan, meglevő silókba telepített indítóberendezéseket az MX rakéták számára, amelyekben jelenleg Minuteman rakéták vannak. Ebben az esetben azonban ezeknek a silóknak a befogadó képessége túlhaladná azt a szintet, amelyet a Szovjetunió és az Egyesült Államok megállapodásban rögzített, s ez ugyancsak ellentmond a SALT—II-szerződésnek.

... Washington tervei között az is szerepel, hogy a jövőben további hamis siló-indítóberendezéseket létesítenek, hogy tudatosan megnehezítsék a rakéták elhelyezésének nemzeti műszaki eszközökkel történő ellenőrzését. Nem kizárt annak lehetősége sem, hogy az MX rakéták telepítésének körzetét rakétaelhárító-rendszerrel védik meg. Ez nyílt megsértése lenne a rakétaelhárító-rendszerekről kötött szerződésnek és az ahhoz csatolt jegyzőkönyvnek, amelynek értelmében az Egyesült Államoknak csupán arra van joga, hogy rakétaelhárító rakétarendszerét Grand Forks interkontinentális rakétatelepítési körzetéből a főváros, Washington térségébe telepítse át."

Jurij Andropov 1982. december 21-i beszédében figyelmeztette az Egyesült Államokat: „A fegyverzet további növelésének programja nem kényszeríti a Szovjetuniót arra, hogy egyoldalú engedményeket tegyen. Az amerikai fél kihívására kénytelenek leszünk saját megfelelő rendszereink kifejlesztésével válaszolni: az MX-re hasonló saját rakétával; a nagy hatótávolságú amerikai szárnyasrakétára saját nagy hatótávolságú szárnyasrakétával, és nálunk már folyik ennek kipróbálása."

A SALART-tárgyalások első két fordulóját elemezve, valamint bizonyos amerikai állásfoglalásokra reagálva a *Pravda* 1982. január 2-i szerkesztőségi cikkében kifejtette a genfi megbeszéléseken szereplő szovjet javaslatot. Eszerint fokozatosan csökkenteni kellene az interkontinentális ballisztikus rakéták és a tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakéták indítóállásainak számát, valamint a nehézbombázók számát, mégpedig úgy, hogy 1990-re mindezekből mindkét fél 1800 egységgel rendelkezzék, ami 25%-kal alacsonyabb, mint a SALT—II-ben megjelölt alapszint. „Egyenlő, közös megállapodásban rögzített szintre csökkentenék a hordozóeszközökön elhelyezett nukleáris robbanótöltetek számát is ... E megállapodás végrehajtása során, a csökkentés valamennyi szakaszában a Szovjetunió és az Egyesült Államok azonos helyzetben lenne biztonságát tekintve és hadászati téren megmaradna köztük a paritás.

A javaslatban a Szovjetunió figyelembe veszi az Egyesült Államok rendelkezésére álló előretolt állomásoztatású nukleáris eszközöket is, amelyek a Szovjetunió és szövetségesei határainak közvetlen közelében helyezkednek el. A Szovjetunió számára ezek hadászati fegyverek, amelyeket semmi nem

ellensúlyoz szovjet részről (a Szovjetunió nem rendelkezik hasonló fegyverekkel az Egyesült Államok területének közelében). Éppen ezért a szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták, a tengeralattjárókról indítható ballisztikus rakéták és a nehézbombázók számának csökkentésekor az előretolt állomásoztatású amerikai nukleáris eszközök aránya a hadászati egyensúlyban fokozatosan növekedne. A Szovjetunió javaslatai ezért feltételezik, hogy a hadászati nukleáris erők kölcsönös csökkenésekor az Egyesült Államok nem fogja növelni más olyan nukleáris eszközeit, amelyek képesek elérni a Szovjetunió területén levő objektumokat."

A bizalomerősítő intézkedések vonalán a Szovjetunió a következőket javasolta: „Meg kell tiltani a nehézbombázók és a repülőgép-anyahajók közlekedését bizonyos, a másik fél területeivel határos, közösen megállapított területeken, időben értesíteni kell egymást a nehézbombázók és az előretolt állomásoztatású repülőgépek tömeges felszállásáról, a rakétás tengeralattjárók számára olyan övezeteket kell kijelölni, amelyekben tilos lenne a másik fél számára bármilyen akciót kezdeni tengeralattjárókkal szemben."

Andrej Gromiko 1983. január 18-i bonni sajtóértekezletén kitért a SALT—II problémájára: „Figyelembe kell venni, hogy a SALT—II-t az Amerikai Egyesült Államok nem ratifikálta. Következésképpen a felekre nem hárul szigorú kötelezettség abban az értelemben, hogy a szerződésnek megfelelően járjanak el, bár kölcsönösen szóbeli nyilatkozatok hangzottak el arról, hogy a felek általában betartják rendelkezéseit. Valójában azonban az amerikai fél nem csinál titkot abból, hogy addig fog ragaszkodni a szerződéshez, míg a szerződésben vállalt kötelezettségei nem kerülnek ellentmondásba az Egyesült Államok kormányának a hadászati fegyverzet növelését célzó gyakorlati lépéseivel, vagyis az Egyesült Államok tényleges politikájával, fegyverzetének tényleges állapotával."

Az SS—18 problémával kapcsolatban Gromiko ezt mondta: „Az amerikai kormányzat nem elégedett meg azzal, hogy sutba dobta a SALT—II szerződést. Még tovább ment és javasolta, hogy a Szovjetunió számolja fel azokat a rakétáit, amelyeket az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalásokon »nehezeknek« neveztek. Egyszerűen semmisítse meg őket, mert azok nem tetszenek az Egyesült Államok kormányának . . . E rakéták kérdése szovjet—amerikai megbeszélések tárgya volt Vlagyivosztokban Ford elnöksége idején. Akkor rögzítettük, hogy a Szovjetuniónak alapja és joga van e rakéták megtartására — mégpedig olyan számban, mint amilyennel rendelkezett és amely ismeretes volt az Egyesült Államok kormánya számára — mindaddig, amíg meg nem oldódik az amerikai előretolt rendszerek kérdése, egyebek közt Európában."

Reagan 1983. március 23-i televíziós beszédében bejelentette: „Átfogó és intenzív erőfeszítést hajtok végre egy hosszú távú kutatási és fejlesztési program megindítására, amelynek célja, hogy megkezdjük végső célunk megvalósítását, a hadászati nukleáris fegyverek révén fenyegető veszély megszüntetését." A bejelentés egy olyan rakétaelhárító rendszer létrehozására vonatkozott, amely lehetővé tenné az egész elrettentési koncepció és erő felszámolását, s amely nem sértené meg a vonatkozó 1972-es szerződést.

Jurij Andropov 1983. március 27-i *Pravda*-interjújában kitért Reagan koncepciójára és a következőket mondta: „. . . az a törekvés, hogy lehetőséget nyerjenek a rakétaelhárító védelem segítségével a másik fél megfelelő hadászati eszközeinek megsemmisítésére — azaz megfosszák a másik felet a válaszcsapás mérésének lehetőségétől —, arra irányul, hogy fegyvertelenné tegyék a Szovjetuniót az amerikai nukleáris fenyegetéssel szemben.

Annak idején, amikor a Szovjetunió és az Egyesült Államok hozzálátott a hadászati fegyverzet problémáinak megvitatásához, elismerték, hogy a hadászati támadó és védelmi fegyverzet között megbonthatatlan a kölcsönhatás . . . A felek az említett dokumentumokban elismerték és rögzítették, hogy csak az teszi lehetővé az előrelépést a támadó fegyverzet korlátozása és csökkentése terén, ha mindkét fél mértéktartó a rakétaelhárító véde-

lemben. Most az Egyesült Államok határozta el magát arra, hogy megbontja ezt a kölcsönhatást."

1983. május 28-án szovjet kormánynyilatkozat látott napvilágot, amely a SALART témakörben a következőket hangoztatta:

„Az Egyesült Államok magatartása a hadászati fegyverek korlátozásával és csökkentésével kapcsolatos szovjet—amerikai tárgyalásokon egészében véve nem arra irányul, hogy becsületes megállapodásra jussanak, hanem arra, hogy egyoldalú katonai előnyöket szerezzen. Washington, amikor azt javasolja, hogy a szovjet oldalon a legkorszerűbb fegyverfajtákat csökkentsék, méghozzá jóval nagyobb mértékben, mint az Egyesült Államok oldalán, nem titkolja azt a szándékát, hogy gyakorlatilag érintetlenül hagyja nukleáris fegyvertára alapjait és a legújabb hadászati eszközök kifejlesztésének nagyszabású terveit, beleértve a mindenfajta telepítésű robotrepülőgépeket. Az amerikai javaslatok a hadászati fegyverek korlátozásával és csökkentésével kapcsolatos tárgyalásokon nem »megállj«-t mondanak, hanem lényegében a hadászati fegyverkezési hajsza további kiszélesítését sugalmazzák azokon a területeken, amelyeket Washington előnyösnek tart a maga számára.

Tekintettel arra, hogy a földi, tengeri és légi telepítésű új amerikai hadászati fegyverek kidolgozása, gyártása és hadrendbe állítása következtében a Szovjetunió és szövetségesei biztonságát fenyegető veszély növekszik, a Szovjetunió kénytelen válaszlépéseket tenni védelmi erejének megszilárditására, például megfelelő új hadászati rendszerek kifejlesztésével. A Szovjetunió e lépéseit a kialakult helyzet realitása diktálja és ezek a lépések választ jelentenek majd az Egyesült Államok eljárására. E lépések kizárólagos célja, hogy ne engedjék meg a kialakult erőegyensúly megbomlását.

Amikor a Szovjetunió megteszi ezeket a kikényszerített lépéseket, ugyanakkor megerősíti, hogy nem változott a hadászati nukleáris fegyverek csökkentésének és korlátozásának problémájával kapcsolatos elvi álláspontja. Továbbra is fellép ezen fegyverrendszerek egészének a lényeges csökkentéséért, annak érdekében, hogy a kölcsönös biztonság elvének szigorú megtartása mellett megnövekedjék a katonai-hadászati stabilitás. A Szovjetuniónak a stratégiai fegyverhordozók és nukleáris töltetek kölcsönös csökkentését célzó, Genfben előterjesztett hosszú távú javaslatai jó alapul szolgálnak ennek megvalósítására."

1983. junius 8-án Ronald Reagan közölte: utasította az amerikai küldöttség vezetőjét, hogy ajánlja fel a Szovjetuniónak az interkontinentális és a tengeralattjáró-fedélzeti rakéták számának korlátozására korábban amerikai részről javasolt 850-es „plafon" felemelését. Egyes források szerint az új felső határt valahol 850 és 1450 között rögzítenék. A robbanótöltetek számát továbbra is 5000-ben maximálnák.

Reagan felvetette a korlátozás egy másik lehetőségét is, mégpedig a rakéták hasznos terhének számításba vételével, ami a hordozható robbanótöltetek számát és hatóerejét érintené.

A TASZSZ június 9-i állásfoglalása szerint az Egyesült Államok csak annyiban módosított álláspontján, hogy az megfeleljen a Pentagon új terveinek, amelyek a közeljövőre előirányozzák két új interkontinentális ballisztikus rakétatípus (MX és „Midgetman") rendszerbe állítását.

Eurohadászati fegyverek

1980. október 17—november 17. között lezajlott előzetes megbeszélések után 1981. november 30-án szovjet—amerikai tárgyalások kezdődtek Genfben az eurohadászati fegyverek (Európában levő vagy európai területekre irányzott szárazföldi és tengeri telepítésű közepes hatótávolságú rakétak, valamint szárazföldi és anyahajó-telepítésű közepes hatósugaru atombombázó repülőgépek) korlátozásáról.

A felek álláspontjait és javaslatait számos magas szintű megnyilatkozás tartalmazta.

Leonyid Brezsnyev harmadik NSZK-beli látogatása előtt, 1981. november 2-án válaszolt a nyugatnemet *Der Spiegel* szerkesztőségének kérdéseire. Az európai nukleáris erőviszonyokról a következőket mondta:

„Amennyiben a közepes hatótávolságú eszközökhöz soroljuk a NATO-

Eurohadászati ballisztikus rakéták főbb jellemzői

Típusjelzés, illetve elnevezés, ország	Induló tömeg (t)	Legnagyobb hatótávolság (km)	Töltet		Szolgálatba állítás éve
			száma	hatóereje	
SS—4* (SZU)	28	1800	1	kb. 1 Mt	1959—61
SS—5* (SZU)	60	3800	1	kb. 1 Mt	1961—64
SS—20* (SZU)	kb. 13	4500	3	3×200—300 kt	1977
SS—N—5* (SZU)	17	1200	1	1 Mt	1967
Polaris A3 (Nagy-Br.)	15,8	4600	3	3×200 kt	1964
M—20 (Franciao.)	20	3000	1	1 Mt	1976
S—2 (Franciao.)	31,7	2760	1	150 kt	1978
S—3 (Franciao.)	25,8	3600	1	1 Mt	1980
Pershing—II (USA)	7,2	1800	1	400 kt	1983-tól

* Pentagon-kód szerint

Az adatok tájékoztató jellegűek

Irodalom: Jane's Weapon System's 1977—1981

országok alapvető rakéta- és légi nukleáris fegyvereit, amelyek a nyugat-európai országokból és az Európa környéki tengerekről, tehát 1000 km-es vagy annál nagyobb (de az interkontinentálisnál természetesen kisebb) távolságból elérhetik a Szovjetunió területén levő célpontokat, vagyis a Szovjetunió európai részében telepített, hasonló hatótávolságú szovjet fegyvereket, akkor a NATO és a Szovjetunió között Európában jelenleg hozzávetőleges az egyensúly e fegyverek tekintetében. A NATO-országok itt 986 ilyen hordozóval rendelkeznek, ezen belül az Egyesült Államok több mint 700 hordozóval (F—111-es, FB—111-es, F—4-es repülőgépekkel, az Európához csatlakozó tengereken és óceánokon cirkáló anyahajókon állomásozó repülőgépekkel). Ezenkívül 64 ballisztikus rakéta és 55 bombázó repülőgép képezi az angol potenciált. Száznegyvennégy egységgel (98 rakétával és 46 bombázóval) rendelkezik Franciaország.

A Szovjetunió az ezeknek megfelelő fegyverekből 975 egységgel rendelkezik. A helyzet nem módosult azután sem, hogy a Szovjetunió az idejüket kiszolgált SS—4 és SS—5 rakétákat a sokkal tökéletesebb SS—20 rakétákkal kezdte felcserélni. Egy új rakéta rendszerbe állításával mi egy vagy két rakétát szerelünk le és viszünk az indítóberendezésekkel együtt a bontóba.

Az igaz, hogy az SS—20 három robbanótöltetet hordozhat, de azok összesített hatóereje kisebb, mint egy régié. Következésképpen az elavult rakéták cseréjénél a hordozók száma csökkent, s egyidejűleg ugyancsak csökkent közepes hatótávolságú nukleáris potenciálunk összesített hatóereje."

Ronald Reagan 1981. november 18-án a washingtoni Nemzeti Sajtóklubban a következőképpen ismertette javaslatát: „Az Egyesült Államok készen áll, hogy visszavonja a Pershing—2-es rakéták és a szárazföldről indítható robotrepülőgépek telepítését, ha a Szovjetunió leszereli SS—20-as, SS—4-es és SS—5-ös rakétáit. Ez történelmi lépés volna. Ha a szovjetek beleegyeznének, együttesen lényegesen csökkenthetnénk az atomháború veszélyét, amely az európai népek feje fölött függ."

Leonyid Brezsnyev 1981. november 23-i bonni pohárköszöntőjében az

amerikai „nulla-megoldásról" kijelentette: „A javaslatban szó sincs nulla-megoldásról. Megfogalmazói az egyenlőség és a kölcsönösség fogalmát a feje tetejére állították. Egyoldalú leszerelést követelnek tőlünk, miközben az Egyesült Államok és más NATO-országok hazánk ellen irányuló közepes hatótávolságú eszközei érintetlenül maradnának."

Elvi jelentőségű elemzést tett közzé a TASZSZ szovjet hirügynökség 1982. február 9-én. Ez az eurohadászati tárgyalásokkal kapcsolatos szovjet álláspontot a következő pontokban foglalta össze:

1. Az egyenlőség és az egyenlő biztonság elveinek megfelelően a szerződésnek számításba kell vennie és ki kell terjednie minden közepes hatótávolságú nukleáris fegyverzetre, azokra, amelyeknek hatósugara 1000 km vagy annál több, s amelyek Európa területén, illetve a környező vizeken vannak elhelyezve vagy európai felhasználásra szolgálnak.

2. Az említett eszközök szintjének maximális csökkentése érdekében a szerződésnek elő kell irányoznia azt, hogy a jelenlegi (a NATO-nál és a Szovjetuniónál egyaránt mintegy 1000 egységet jelentő) szintről 1990 végéig 300 egységre csökkentik azokat, közbeeső célként 1985 végére 600 egységre.

3. A feleknek jogukban áll, hogy maguk határozzák meg a csökkentésre kerülő fegyverzet összetételét, s a megállapított csökkentett kereten belül saját megítélésüknek megfelelően hajtsák végre a fegyverzet cseréjét és korszerűsítését, ennek keretét külön állapítják majd meg.

4. A fegyverzet csökkentésének fő eszköze a közepes hatótávolságú eszközök megsemmisítése lesz, ez azonban nem zárja ki, hogy a fegyverzet egy részét egy megállapítandó határon túlra vonják ki.

5. Kidolgozzák azokat a határozatokat, amelyek biztosítják, hogy a tervezett szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítését megfelelően ellenőrizzék; a tárgyalások idejére a felek tartózkodnak attól, hogy új közepes hatótávolságú fegyverzetet telepítsenek Európa körzeteibe, a felek mind mennyiségi, mind minőségi téren befagyasztják ebben a körzetben jelenleg már meglevő közepes hatótávolságú fegyverzetüket.

Leonyid Brezsnyev 1983. március 16-án bejelentette a Szovjetunió európai részére vonatkozóan a közepes hatótávolságú nukleáris eszközök telepítésének egyoldalú befagyasztását, a régi rakéták SS—20-asokkal való felváltásának beszüntetését, majd május 18-án közölte, hogy „a Szovjetunió nyugati részén elhelyezett közepes hatótávolságú rakéták jelentős mértű egyoldalú csökkentése folyamatban van".

Jurij Andropov, az SZKP KB új főtitkára 1982. december 21-én új engedményt jelentett be: „Készek vagyunk a többi között elfogadni azt is, hogy a Szovjetunió csak annyi rakétát őrizzen meg Európában, amennyivel Anglia és Franciaország rendelkezik együttesen, és eggyel sem többet. Ez azt jelenti, hogy a Szovjetunió több száz rakétát, köztük a Nyugaton SS—20-asnak nevezett legkorszerűbb rakéták tucatjait is leszerelné. Ami a Szovjetuniót és az Egyesült Államokat illeti, a közepes hatótávolságú rakéták terén ez volna a valóban tisztességes nulla-változat. S amennyiben a jövőben az angol és a francia rakéták számát csökkentenék, ugyanerre a szintre csökkentenék kiegészítőleg a szovjet rakéták számát is.

Ezzel együtt megállapodást kellene kötni arról, hogy a két fél egyenlő szintre csökkentené a közepes hatótávolságú nukleáris fegyvereket hordozó repülőgépeit, amelyekkel a Szovjetunió, illetve a NATO tagországai az említett körzetekben rendelkeznek."

A Reagan sugallta „közbülső" megoldást, amely szerint az Egyesült Államok mérsékelné a telepítési keretszámokat szovjet rakétaleszerelési intézkedések ellenében, Andrej Gromiko szovjet külügyminiszter 1983. április 2-i moszkvai sajtóértekezletén a következő okokból minősítette elfogadhatatlannak:

„Először is, nem veszi számításba az angol és a francia közepes hatótávolságú nukleáris eszközöket, számszerint 162 rakétát.

Másodszor, nem veszi számításba a nukleáris fegyvereket hordozó több száz amerikai repülőgépet, amely

Nyugat-Európában és repülőgép-anyahajókon állomásozik.

Harmadszor, a Szovjetunió ázsiai részén elhelyezett közepes hatótávolságú szovjet rakéták felszámolását is követeli, pedig ezeknek semmi közük sincs Európához.

Egészében, ha a NATO ma Európában a közepes hatótávolságú eszközökön elhelyezett robbanótöltetek számát tekintve másfélszeres fölényben van, akkor a közbülső megoldás megvalósítása esetén — amelyet az elnök nevezett így — a NATO majdnem két és félszer annyi robbanótöltettel rendelkezne, mint a Szovjetunió."

Jurij Andropov 1983. május 3-án, Erich Honecker látogatása alkalmából mondott pohárköszöntőjében újabb javaslatot tett. Közölte, hogy „készek volnánk megállapodni az európai atompotenciálok egyenlőségéről mind a célba juttató eszközök, mind a robbanótöltetek vonatkozásában, természetesen Anglia és Franciaország megfelelő fegyverzete számításba vételével. Más szóval, mi amellett vagyunk, hogy a Szovjetuniónak ne legyen több rakétája, és azokon ne legyen több robbanótöltet, mint amennyi a NATO oldalán van bármely kölcsönösen megállapított időszakban... Ennek a javaslatnak a valóra váltása azt eredményezné, hogy a Szovjetunió európai részén jóval kevesebb közepes hatótávolságú rakéta és robbanótöltet lenne, mint 1976 előtt, amikor még nem voltak SS—20-as rakétáink."

A *Pravda* 1983. május 28-i számában közölt szovjet kormánynyilatkozat komoly hangú figyelmeztetést tartalmaz:

„Ha végrehajtják az Egyesült Államoknak és a NATO-nak az új amerikai rakéták európai telepítéséről szóló döntését, ez arra kényszeríti a Szovjetuniót, hogy felülvizsgálja az egyoldalú moratóriumról szóló, tavaly hozott döntését, amely a közepes hatótávolságú fegyvereknek az európai övezetben való további telepítésére vonatkozik. Ebben az esetben szükségessé válna az is, hogy a Varsói Szerződés többi tagállamával egyetértésben más intézkedések is létrejöjjenek a kiegészítő eszközök telepítése terén, abból a célból, hogy megteremtsék a szükséges ellensúlyt Európában az amerikai előretolt állomásoztatású atomfegyverek és a többi NATO-tagország atomfegyverzetének fokozott csoportosításával szemben, mint ahogy a szovjet fél már többször is figyelmeztetett, olyan válaszlépéseket is meg kellene tenni, amelyek magának az Egyesült Államoknak a területét is figyelembe vennék."

A NATO párizsi tanácsülésén, 1983. június 10-én a tagállamok miniszterei megerősítették, hogy eltökélt szándékuk 1983 decemberétől megkezdeni az „eurorakéták" telepítését, amennyiben addig a genfi szovjet—amerikai tárgyalások nem hoznak „konkrét eredményeket". A miniszterek ugyanakkor kifejezték reményüket, hogy a genfi tárgyalások ellenőrizhető egyezményhez vezetnek, amely biztosítja Európában „a szovjet és az amerikai erők egyensúlyát". Ismét elutasították a brit és a francia nukleáris erők beszámítására vonatkozó szovjet javaslatot azzal, hogy az adott esetben „nemzeti elrettentő erőkről" van szó, mégpedig „harmadik országok" erőiről, amelyekben nem illetékesek a genfi tárgyalások.

Újabb fontos javaslatot tett Jurij Andropov 1983. augusztus 26-án. A *Pravda* kérdéseire adott válaszaiban kijelentette: „Amennyiben sikerül Genfben kölcsönösen elfogadható megállapodásra jutni az Egyesült Államokkal a közepes hatótávolságú rakéták kérdésében — beleértve, hogy az Egyesült Államok lemond az új rakéták telepítéséről Nyugat-Európában —, a Szovjetunió nem csupán az angol és francia rakéták számának megfelelő mértékre csökkenti területének európai részén állomásozó közepes hatótávolságú rakétáit, hanem kész a leszerelt rakéták megsemmisítésére is. Ebben az esetben a Szovjetunió meglehetősen nagyszámú rakétát semmisítene meg azok közül a legkorszerűbb fegyverei közül is, amelyeket Nyugaton SS—20 jelzéssel ismernek."

Aligha szükséges hangsúlyozni ennek a Szovjetunió jóakaratát újfent bizonyító javaslatnak a rendkívüli fontosságát. Először is ez a javaslat minden alaptól megfosztja azokat a NATO-tagállamokban tett kijelentéseket, amelyek szerint a Szovjetunió valójában meg akarja őrizni a csökkentés által érintett SS—20-asokat

azzal, hogy egyszerűen áthelyezi őket Európából keletre.

Másodszor: megfosztja alapjától azokat a Kínában és Japánban jelenleg hangoztatott aggodalmakat, amelyek ezzel az állítólagos áttelepítéssel kapcsolatosak.

Minden előítéletektől mentes ember számára világosnak kell lennie: a Szovjetunió mindent megtett és megtesz, ami rajta múlik, annak érdekében, hogy kiutat találjon a tárgyalásokon, hogy segítse a kölcsönösen elfogadható megállapodás elérését, ami megelőzné az európai nukleáris fegyverkezési hajsza következő, rendkívül veszélyes fordulóját.

Az, hogy létrejön-e vagy nem egy ilyen megállapodás, az Egyesült Államoktól és a NATO egészétől függ.

Arra a kérdésre válaszolva, vajon igazak-e azok, a genfi tárgyalások újabb fordulójának küszöbén Nyugaton terjesztett állítások, amelyek szerint a tárgyalások előző fordulóján az amerikai fél valamiféle rugalmas javaslatokat tett, amelyek reményt nyújthatnának az előrelépésre, Jurij Andropov kijelentette: „Nem, ezek a a hiresztelések nem felelnek meg a valóságnak. A tárgyalásokon egyelőre nem mutatkozik semmifele haladás, és amennyiben az Egyesült Államok megmarad jelenlegi álláspontja mellett, erre nincs is remény...

A Szovjetunió rugalmasságának megvannak a maga határai, s ezeket a szovjet állam és szövetségesei biztonsági érdekei határozzák meg. Amennyiben az Egyesült Államok álláspontja a genfi tárgyalásokon továbbra sem lesz konstruktiv, egyoldalú marad, és Európában sor kerül az amerikai Pershingek és manőverező robotrepülőgépek tényleges telepítésére, nekünk természetesen meg kell tennünk az erőegyensúly regionális — európai — és globális fenntartásához szükséges ellenintézkedéseket. Ez mindenki számára világos kell hogy legyen!"

(Összeállította: Piritvi Sándor)

THE Atlantic

A fegyverzetellenőrzés realitásai*

(RÖVIDÍTVE)

Problémákkal teli világunkban igen kevés ember akarja a tiszta pacifizmust felvállalni, mivel ez azt jelentené, hogy az egyén saját személyét, családját, országát és szövetségeseit nem védi meg a különféle támadásokkal szemben. Számtalan nehéz kérdéssel kell megküzdeniük azoknak, akik nem pacifisták, a fegyverekkel, azok létezésével és esetleges felhasználásával kapcsolatban. Ez mindig is igy volt. A hadművészet egyidős az emberiség történelmével, míg a lekűzdését szolgáló gyógymód, a leszerelés legfeljebb a bibliai időkig vezethető vissza. Jóllehet a leszerelést ritkán ültetik át a gyakorlatba, alaptétele —, hogy fegyverek nélkül a háború elképzelhetetlen — egyszerű, magával ragadó.

Sajnos, ez az alaptétel hibás. Nem a fegyverkészletek megléte az egyetlen,

* Részletek abból a jelentésből, amelyet a Harvard Egyetem nukleáris kutatócsoportjának a tagjai készítettek: Albert Carnesale, a Kennedy School of Government dékánja, aki 1970-től 1972-ig a SALT tárgyalásokban az amerikai küldöttségnek dolgozott; Paul Doty, a Center for Science and International Affairs igazgatója, a Kennedy- és Johnson-adminisztrációk alatt az elnök tudományos tanácsadó bizottságának a tagja; Stanley Hoffmann, a Center for European Studies elnöke; Samuel P. Huntington, a Center for International Affairs igazgatója, aki 1977-től 1978-ig a nemzetbiztonsági tanács biztonságtervezési osztályának a koordinátora volt; Joseph S. Nye, az államigazgatási tudományok doktora, aki 1977-től 1979-ig a biztonsági ügyekért felelős államtitkár helyettese volt; valamint Scott D. Sagan, a Department of Government munkatársa.

még csak nem is az elsődleges oka a háborúnak. A leszerelés nyomán eltávolíthatják a legpusztítóbb fegyvereket, de helyettük újabbakat fognak találni.

A sikeres leszerelési törekvések ritka voltának egyik magyarázata az, hogy olyan mértékű politikai alkalmazkodóképességet kívánnak meg, amelyet igen nehéz elérni. Bizonyos politikai bizalom nélkül a leszerelésre irányuló törekvések hiábavalónak bizonyulnak. A politikai alkalmazkodóképesség és bizalom azonban lassan alakul ki, így a teljes leszerelés — szemben a korlátozott fegyverzetellenőrzéssel — sokkal inkább hosszú távú, mintsem rövid távú lehetőség.

A teljes leszerelés valamiféle olyan világkormányt követelne meg, amely meg tudná akadályozni egyik országnak a másik elleni akcióit. Egy leszerelt világban, ahol egy ilyen kormány az egyes nemzetek közötti konfliktus megakadályozására nincs eléggé felfegyverezve, a gondolkodásban és érdekekben meglévő különbségek könnyen újabb konfliktushoz, illetve háborús fenyegetéshez vezethetnek. Azonban a világkonfliktus kirobbanását megakadályozni képes világkormány is világdiktatúrává válhatna. A világon az ideológiában, gazdaságban és nemzeti érzésben ma meglévő különbségeket véve alapul, a legtöbb állam valószínűleg csak akkor fogadna el egy centralizált kormányt, ha biztosak lennének abban, hogy ellenőrizni, illetve minimálisra tudják csökkenteni a beavatkozását. Egy gyenge központi gépezet nem lenne hatékony. De még egy erősnek is — feltéve, hogy a kormányok beleegyeznek felállításába — az összeomlással kellene szembenéznie. Az összeomlás bekövetkezésekor pedig az egyes nemzetek újrafegyverkeznének, s a megfelelő erőforrásokkal rendelkezők pedig ismét versenyre kelnének egymással a nukleáris fegyverek előállításában.

A teljes leszerelés ugrás lenne az ismeretlenbe; az egyes államok csak akkor fogadnák el a leszerelést, ha az addig veszélyként érzékelt dolgok megszűnnének, illetve ha úgy gondolnák, hogy a nukleáris tömeghalál veszélye nagyobb, mint az atomleszereléssel járó kockázatok. A nemzeti hadseregek és a fegyverkezési verseny jelenlegi költségei, a fegyverek alkalmazásával való fenyegetőzés által keltett korlátozott nyereségek, valamint a tényleges alkalmazással együttjáró óriási kockázatok ellenére a nukleáris fegyverekkel rendelkező nemzetek még mindig jelentős nemzeti előnyt látnak a fegyverek megtartásában. Úgy gondolnak rájuk, mint amelyek lehetővé teszik az agresszió megakadályozását és elősegítik a politikai befolyás kiterjesztését. Az államok közötti vetélkedésben a leszerelés nem biztosítaná szükségszerűen egyetlen állam pozícióját, biztonságát sem. Azt sem garantálná, hogy a fegyverkezésből megtakarított összegeket feltétlenül a szegény emberek életszínvonalának emelésére fordítanák. Ezen okok miatt a kormányok a teljes leszereléssel szemben a fegyverek, az önmérséklet és a fegyverzetellenőrzés kombinációját részesítik előnyben.

A teljes leszerelés egy igen értékes hosszú távú cél lehet, a háború kilátásait azonban csak növelheti, ha a megfelelő politikai feltételek megteremtése előtt törekednének megvalósítására. Amennyiben a bizalom és a konszenzus politikai előfeltételei hiányoznak, akkor a teljes leszerelés belsőleg bizonytalan. Egy leszerelt világban az a nemzet, amely először tenne szert néhány fegyverre, sokkal nagyobb mértékben tudná befolyásolni az eseményeket, mint egy túlfegyverkezett világban. A nukleáris fegyverek jelentősen megnövelik ezt a veszélyt. Továbbá a nukleáris fegyvereket könnyen el lehet rejteni, illetve gyorsan elő lehet állítani. Amikor sok atomfegyver van, akkor néhány elrejtett bomba nem számít. De egy olyan leszerelt világban, ahol a politikai bizalmatlanság még fennáll, az egyes országok által elrejtett bombákkal, illetve az azok utóbóli előállításával kapcsolatos híresztelések a legrosszabb fajta nukleáris fegyverkezési versenyhez vezetnek — egy olyan katasztrofális folyamatba, amelyben a fegyvereket a mai fegyverek biztonsági jellemzői nélkül készítenék el.

Természetesen a nukleáris fegyverkezési versenyek sem biztosítják a békét és a biztonságot. Ehelyett óriási pusztítást idéznének elő, amennyiben a háború vagy szándékosan, vagy —

ami sokkal valószínűbb — véletlenül, téves számítás, illetve félreértés miatt kitör. Mivel sem a teljes leszerelés, sem a korlátlan verseny nem látszik nyugodt kikötőnek, ezért az emberiség kényszerűségből úgy törekszik a biztonságra, hogy a fegyverzetellenőrzés felhasználásával csökkenti azokat a kockázatokat, amelyeket a nukleáris fegyverek jelentenek a békére.

Az 1960-as évektől kezdődően a szakemberek szótárában a „leszerelést" nagymértékben a „fegyverzetellenőrzés" váltotta fel; amennyiben azonban a leszerelést nem tekintjük teljes leszerelésnek, akkor a két szakkifejezés fedi egymást. A fegyverzetellenőrzés szélesebb körű akciólehetőségeket tartalmaz, mint a fegyverek eltávolítása. Olyan lépésekre nyújt lehetőséget, amelyek növelik a stabilitást és elősegítik a véletlenek elkerülését. Néhány fegyverzetellenőrzési egyezmény csökkenti a fegyverzeteket, de ez nem mindegyikre áll.

A fegyverzetellenőrzés híveivel szemben gyakori az a kritika, hogy összetévesztik a tüneteket a betegséggel: mivel a konfliktus eredete nem a fegyverek létezésében van, a gyógymódot nem feltétlenül korlátozásukban kell keresni. Azonban stressz vagy pánik idején a fegyverek alkalmazásának egyszerűsége tovább növeli felhasználásuk valószínűségét. A fegyverzetellenőrzés tehát önmagában nem elég. Nagyon fontos a konfliktusok forrásainak a megszüntetése is. A békével kapcsolatos végső reményt az adhatja, hogy a nemzetközi kapcsolatok oly mértékben megjavulnak, hogy a konfliktusok már nem fenyegetnek a háborúba való torkollással és kibékülés váltja fel az agressziót. Hogy a világ ténylegesen megvalósítja-e ezt a célt, vagy sem, az függhet attól is, miképp jön létre kombináció a fegyverzetellenőrzés és a hatékony elrettentés között a következő évtizedekben.

■

Az elmúlt három évtized folyamán a katonai intézmények olyan hatalmas és költséges létesítménnyé váltak, amilyen még nem volt a történelemben. Az Egyesült Államok Fegyverzetellenőrzési és Leszerelési Hivatalának évi költségvetése alacsonyabb, mint két F—16-os vadászgép ára. Ideális körülmények között a fegyverzetellenőrzésnek és a biztonságpolitikának kéz a kézben kellene haladnia. Azonban igen sok fegyverzetellenőrzési kezdeményezés nem éli túl a védelmi intézmények „homlokráncolását", miközben a védelmi döntéseket fegyverzetellenőrzési kínatásaik figyelmen kívül hagyásával is meg lehet hozni.

Ez a bürokratikus kiegyensúlyozatlanság annak rendje és módja szerint elnyomná a legtöbb fegyverzetellenőrzési kezdeményezést, ha történetesen nem a kormányfők lennének alapvetően felelősek az összes fegyverzetellenőrzési javaslatért. A fegyverzetellenőrzés tehát bizonytalan és ki van téve az egymást követő adminisztrációk változó szemléletének, mindazonáltal a felmérések azt mutatják, hogy a közvélemény folyamatosan támogatja a fegyverzetellenőrzésre irányuló törekvéseket. Az elnökök saját politikai kockázatukra hagyják figyelmen kívül ezeket a törekvéseket.

A fegyverzetellenőrzést támogatók számára az Egyesült Államokban egy másik nehézséget jelent az a törvénycikkely, amely a szerződések ratifikálására vonatkozik. A nyugati iparosodott országok közül egyedül az Egyesült Államokban kell a szenátusban kétharmados többség a szerződések ratifikálásához. Ez azt jelenti, hogy egy kisebbség, amely gyakran még az amerikai szavazók egyharmadánál is kevesebbet képvisel, és amelyet eltérő érdekek mozgatnak, megakadályozhatja a ratifikálást. Az elmúlt évtizedben a fegyverzetellenőrzés szerepe sokkal nagyobb lett volna, ha a ratifikálás csupán egyszerű többséget kívánt volna.

Szovjet oldalról a fegyverzetellenőrzési tárgyalások egy negyed évszázadon keresztül az Amerikával fenntartott kapcsolatok állandó alapeleme volt. Ezek a tárgyalások nem csupán csökkentették a kockázatokat, és tették még hatékonyabbá mind két oldal katonai tervezését, de egyben elősegítették, hogy a Szovjetunió az Egyesült Államokkal egyenlő partneri helyzetbe kerüljön. 1959-től az 1960-as éveken át számos korlátozott megállapodás született, amelyek megtiltották az atomfegyverek telepítését az Antark-

tiszra, az űrbe és a tengerfenékre; beszüntették a légköri nukleáris kísérleteket és megkötötték az „atomsorompó" egyezményt. Miután az 1970-es években a paritás egyre inkább bekövetkezett, ezért a központi stratégiai erők terén is lehetővé vált a tárgyalások megindítása.

■

A Kelet és Nyugat között fennálló bizalmatlanság miatt csak az olyan fegyverzetellenőrzési megállapodásokat lehet megtárgyalni és ratifikálni, amelyek ellenőrizhetők is. Az elmúlt húsz év folyamán azonban mindkét oldal komplex ellenőrzési technológiát fejlesztett ki, amelyben a felderítő műholdak a legfontosabbak.

Az 1960-as években éppen az ellenőrzési technológiában bekövetkezett forradalom tette lehetővé a SALT ambiciózusabb törekvéseit. A SALT-folyamat ugyanakkor szükségszerűen tükrözte az ellenőrzési technológia korlátait. Csak az űrből is látható, olyan nagy szállító eszközöket, mint például az interkontinentális rakéták hordozóit, valamint az olyan mozgó, viszonylag kevés, ismert bázisról indítható fegyvereket, mint a nehézbombázókat és stratégiai tengeralattjárókat lehetett ellenőrizni. Ugyanakkor a robbanófejek és a bombák számát már korlátozni lehetett, mivel azonban ezek túl kicsik voltak ahhoz, hogy közvetlenül ellenőrizzék őket, ezért egy viszonylag önkényes számolási módszerben állapodtak meg. Az egyes rakétatípusokat például úgy számolták össze, hogy az összes rajtuk kipróbált robbanófejet vették figyelembe, nem pedig a ténylegesen telepített robbanófejek számát, ami sokkal kevesebb is lehet.

Nem szabad elfelejteni, hogy az az óriási ellenőrzési és adatgyűjtő rendszerhálózat, amelyet az Egyesült Államok felhasznál, a fegyverzetellenőrzési megállapodások lététől, illetve nem-lététől függetlenül is létfontosságú. A fegyverzetellenőrzési egyezmények, különösen a SALT—II, nagy mértékben kibővítette a szovjet nukleáris fegyverekkel kapcsolatos ismereteinket; mindkét oldal ígéretet tett arra, hogy nem zavarja a másik fel felderítő szerkezeteinek működését és mindketten egyetértettek, hogy bizonyos tevékenységeket nem rejtenek el egymás elől, hanem az ellenőrzés érdekében nyíltan folytatják azokat. Az elkövetkezendő megállapodásokban a verifikáció tehát szélesebb alapokra építkezhet. Továbbá az ellenőrzési technológia terén jelentős újítások várhatók s teljes mértékben indokolt az az elvárás, hogy a jövőben olyan lehetőségek állhatnak rendelkezésre, amelyek a múltban elképzelhetetlenek voltak.

Amikor a nemzetbiztonság kérdései kerülnek terítékre, akkor mind a kormányzat, mind a közvélemény biztosan akarja tudni, hogy a megállapodásokat betartják-e. A mindennapi életben azonban tisztában vagyunk azzal, hogy bizonyos bizonytalansággal kell együttélnünk; néhány kockázat elkerülhetetlen. Azonban a korlátlan fegyverkezési verseny is kockázatokat rejt magában. Ezt ki kell egyensúlyozni és a verifikáció alkalmazhatóságáról olyan ítéleteket kell alkotni, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy minden olyan szovjet szerződésmegszegést észrevegyünk, amely biztonságunkat fenyegeti, hogy még időben lépéseket tehessünk a megfelelő válaszadásra. Ha jelentős mértékben csökkenne az atomfegyverek száma, akkor a kisebb szerződésszegések is sokkal veszélyesebbek lehetnek, mint a jelenlegi nagymennyiségű fegyverzetek esetében.

Az ebben az évtizedben telepítésre kijelölt új fegyverzet új problémákat vet fel. A manőverező robotrepülőgépek speciális kihívást jelentenek az ellenőrzéssel szemben. Túl kicsik és könnyen lehet a konvencionális robbanófejet nukleárisra kicserélni. A hangsúlyt valószínűleg az őket hordozó hajók és repülőgépek számának korlátozására, valamint a telepítési helyként kijelölt térségekre kell helyezni. Mindkét oldal fegyvergyártó létesítményeinek szoros ellenőrzése szintén segíthet. Két igen nehéz kérdést kell megválaszolni: milyenfajta megszegések járnak komoly, ellenséges következményekkel az amerikai biztonságra és mekkora a valószínűsége annak, hogy az ilyen szerződésmegszegések felszínre kerülnek? Ha valaki az ellenőrzéstől abszolút bizonyosságot vár el, akkor nagyon kevés

dolgot lehet ellenőrizni, s a fegyvereket lehetetlen kontrollálni. Másfelől, amennyiben a verifikációs eljárások nem léteznek, avagy hiányosak, akkor a csalás bekövetkezhet és a másik fél becsületességébe vetett bizalom elvesz. Az a feladat, hogy megtaláljuk a középutat.

Jóllehet az elmúlt évtizedben nem került sor egyetlen jelentős fegyverzetellenőrzési megállapodás ratifikálására sem, a nukleáris erők számbeli növekedése a lehetőségekhez képest bizonyos mértékben csökkent, amiben nagy szerepe van a SALT—II megállapodásban rögzített korlátozásoknak, valamint az elavuló fegyverek leszerelésének. 1978-tól 1982-ig a stratégiai hordozóeszközök száma a Szovjetunióban ténylegesen körülbelül egy százalékkal csökkent, míg az Egyesült Államokban mintegy 9 százalékkal. Ugyanezen idő alatt az Egyesült Államok által rendszerbe állított robbanófejek és bombák összmennyisége lényegében állandó maradt. A Szovjetunió azonban MIRV* programjának befejeztével 60 százalékkal növelte stratégiai robbanófejeinek összmennyiségét, és így ebben a kategóriában csökkentette az Egyesült Államok előnyét.

A fegyverkezési verseny az elmúlt években nem a fegyverek számában, hanem a technológiai újítások terén jelentkezett. Mindkét oldal például nagy mértékben javította fegyverrendszereinek pontosságát. S ezen a téren még több újítás várható. Ha nem fogadnak el új fegyverzetellenőrzési korlátozásokat, akkor a következő néhány évben olyan új fegyverzetek fognak megjelenni, amelyek még több figyelemreméltó technológiai változtatást fognak felmutatni: új bombázókat, új interkontinentális ballisztikus rakétákat és új tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakétákat fognak építeni és kipróbálni; a bombázókra, katonai járművekre, hajókra és tengeralattjárókra új manőverező robotrepülőgépeket telepítenek, tökéletes találati pontosságot érnek el és kifejlesztik a rakétaelhárító fegyvereket. Jóllehet ezek többsége tervszerű kicserélést jelent, mégis, amennyiben nem lesznek megállapodások, akkor 1990-re körülbelül 25 százalékkal növekszik az atomfegyverek mennyisége.

■

A fegyverzetellenőrzési javaslatokat aszerint kell megítélni, hogy mennyiben járulnak hozzá a stabilitás három dimenziójához. Az első az elrettentési stabilitás. A második a fegyverkezési verseny-stabilitás — a két országban oly módon kell ellenőrizni a fegyverkezést, hogy a katonai kapcsolatrendszer kiszámíthatóbb legyen, és hogy az erőforrásokat a fegyverzeteken kívül másra is fel lehessen használni. A harmadik a válság-stabilitás — olyan típusú haderők létesítése, amelyek egyik oldalt sem ösztönzik arra, hogy válság idején első csapást mérjen. Ezekhez a központi jelentőségű feltételekhez jön még az is, hogy a fegyverzetellenőrzési javaslatokat a megtárgyalhatóság és a lehetséges verifikálhatóság alapján kell megítélni.

Az emberek gyakran egyszerűen úgy gondolnak a fegyverzetellenőrzésre, mint olyan formális megállapodásokra, amelyek csökkentik a meglévő fegyvereket. Az alkudozás és a megállapodások azonban lehetnek formálisak és informálisak is, és a megállapodások még akkor is befolyásolhatják a jövő haderőtípusait, ha a létező erőket nem csökkentik. Néhány fegyverzetellenőrzési intézkedést a bizalom vagy a javuló kapcsolatrendszeren s nem a haderőnemeken végrehajtott változtatásokon keresztül biztosított stabilitás növelése érdekében is meg lehet tervezni. A fegyverzetellenőrzés lehetőségeinek körét négy címszó alatt lehet hasznosan csoportosítani, s a különféle megközelítések néhány elemét érdekes és átfogó javaslatokban lehet kombinálni. A leegyszerűsítés vádját is megkockáztatva a négy kategória a következő: *csökkentések, befagyasztások, haderő-átszervezés és stabilizáló intézkedések.*

A közvélemény valószínűleg leginkább azon méri a fegyverzetellenőrzést, hogy a létező fegyverek számában mekkora csökkenést idéz elő. Azt a nézetet vallják — amelyet egyébként sok szakértő is oszt —, hogy az atomfegyverek mindkét oldalon felelőtlen

* MIRV: Multiple Independently Targeted Reentry Vehicles = több részes, külön célpontra irányítható visszatérő hordozóeszköz. — *N. Sz. szerk.*

mértékben túlburjánoztak, és hogy egy sokkal kisebb nukleáris erő megfelelőbb és olcsóbb lenne. Néhányan azt állítják, hogy a fegyverek bősége nukleáris hadvezetés további tervezésére bátorít, ami azután még több fegyver követeléséhez vezet.

A csökkentések azonban nem olyan egyszerűek, mint ahogy az az első pillantásra tűnik. A helytelen csökkentések inkább növelik, mintsem mérsékelik az instabilitást. Például, amennyiben az egyrobbanófejű rakéták számát redukálnák a MIRV-típusú rakéták helyett — ami megtörténhet, mivel a MIRV-típusú rakéták újabbak és hatékonyabbak, mint az egyrobbanófejű rakéták —, akkor a megelőző csapástól való félelem növekedne. Ennek az az oka, hogy a MIRV-típusú rakéta minden egyes robbanófeje egy egész rakétát fenyeget a másik oldalon. Képzeljük el, hogy mindkét oldalnak csupán 100 rakétája van, s ezek mind MIRV-típusúak. Az agresszor hajlamos lenne elsőként csapást mérni, mivel minden oka megvan azt remélni, hogy saját rakétáinak töredékével a másik oldal rakétáinak nagy részét kilőheti, s még mindig biztos lehet abban, hogy jelentős megtorlóereje marad. Azonban ha mindkét oldalnak csupán 100 egyrobbanófejű rakétája van, akkor az agresszornak minden rakétáját ki kellene lőnie, hogy a másik oldal haderejét megsemmisítse; és tisztában lenne azzal, hogy csupán a teljes (egyben valószínűtlen) siker biztosíthatja számára az ellenfél viszontválaszától való védettséget. Ez a példa természetesen teljesen elméleti, mivel nem veszi számításba az atomtengeralattjárókat és a bombázókat, ugyanakkor jól illusztrálja, hogy a MIRV-típusú rakétákat miért tekintik destabilizálónak.

Bizonyos fajtájú arányos csökkentések — mint például minden létező kategória 50 százalékos csökkentése — szintén destabilizálóak lehetnek. Veszélyes lehet például a stratégiai tengeralattjárók számának felére való redukálása. Mivel az atomtengeralattjáróink fele kikötőkben tartózkodik, ennélfogva egy sikeres meglepetésszerű támadásnak kevesebb mint tíz tengeralattjárót kellene megkeresnie és megsemmisítenie, míg jelenleg ez a haderőnem jelenti védelmünk legsebezhetetlenebb részét.

A másik problémát az szolgáltatja, hogy a két oldal haderőnemei annyira különböznek, hogy mindkét oldal eltérő területen szeretne csökkenteni. Mindegyik oldal olyan terveket sürget, amelyek a másik oldal legfélelmetesebb fegyvereit távolítaná el, de amelyek továbbra is biztosítanák a saját előnyben részesített fegyverrendszer megtartását. A csökkentések területével kapcsolatos nézeteltérések veszik el a legtöbb időt a tárgyalásokon. Amennyiben azonban az aszimmetriákat bölcsen kezelik, akkor a tárgyalások sikeréhez feltétlenül szükséges fontos alkudozások utáni megállapodás eszközeivé válhatnak.

A jelentős csökkentést előirányzó megközelítéssel kapcsolatban egy másik probléma a központi kérdés: amennyiben minden erőfeszítést ezekre a csökkentésekre koncentrálnak, akkor a fegyverzetellenőrzés más aspektusai figyelmen kívül maradnának? Az a veszély áll fenn, hogy a tökéletes megoldás keresése a jó megoldás ellensége lesz. Minden fegyverzetellenőrzés megrekedhet, illetve elveszítheti hitelét.

Ez a probléma a START tárgyalások szovjet és amerikai nyitó pozíciójában is jól látható. Mindkét javaslat olyan csökkentéseket ajánl, amelyek egyértelmű előnyökkel járnának. Az amerikai javaslatok a szovjet szárazföldi és tengeri telepítésű haderők közötti egyensúlyt igyekeznek megváltoztatni. Ezeket a javaslatokat a megjavuló stabilitás érdekében terjesztették be, de ugyanakkor a Szovjetuniótól olyan változtatásokat követelnek, amelyeket aligha fogad el, hacsak valahol másutt a szerződésben nem kap lényeges ellentételt. Az amerikai fél azon javaslata, hogy a bombázók és a manőverező robotrepülőgépek — amely területeken az Egyesült Államok fejlesztésének jelentős része végbe fog menni — csökkentését halasszák el, szintén nem valószínű, hogy megnyeri a szovjetek tetszését, akik csak ott ajánlanak szigorú korlátozásokat, ahol az amerikaiak vannak előnyben: a manőverező robotrepülőgépek telepítését, az új bombázókat és az új tengeralattjárókat illetően. Nem lesz könnyű megállapodni.

Ugyanakkor még mindig van elég közös érdek a kompromisszum megkötéséhez.

A rakéták csökkentéséről folyó tárgyalásokon két új vonás került előtérbe: a gyors újratöltés és a mozgékonyság. Néhány új generációs rakéta kilövő állását többször is fel lehet használni, s ha egy közeli raktárban van még rakéta, akkor újra lehet tölteni és tüzelni. A fegyverzetellenőrzési megállapodásokat úgy kellene kidolgozni, hogy a kilövő állás mellett ne lehessen rakétaraktárakat elhelyezni. A SALT—II az interkontinentális ballisztikus rakéták esetében ezt előírja. A mozgatható rakétákkal a fő probléma az ellenőrzés. Az Egyesült Államok azon az álláspontón van, hogy a telepítést elhatározó fél egyben köteles olyan kísérő ellenőrzési rendszert is kidolgozni, amely megfelelő a másik félnek is.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a repülőgépek terén igen kevés haladás történt az ellenőrzési eljárások kidolgozása érdekében: ez alól csupán a SALT—II által szabályozott nehézbombázók képeznek kivételt. Minél kisebb egy repülőgépfajta és minél több van belőle, annál nehezebb ellenőrizni. Igen nagy számban vannak olyan repülőgépek, amelyek mérete a középbombázó és a kis hatótávolságú taktikai repülőgép között van, s amelyek mind nukleáris, mind konvencionális fegyverek szállítására alkalmasak: ugyanez áll a manőverező robotrepülőgépekre is. Valamiféle könnyen felismerhető külső jelzés a rakétán vagy a hordozón, amely megkülönbözteti a konvencionális és a nukleáris fegyvereket, elvben megoldhatja a verifikáció problémáját, de a tárgyalások erről még mindig igen nehezek.

■

A befagyasztási javaslatok nagyjából ugyanazokat a verifikációs problémákat jelentik, mint a csökkentési elképzelések. A SALT—II lényegében egy részleges befagyasztási megállapodás volt és a tárgyalások legidőigényesebb részét a verifikáció kérdése jelentette. A befagyasztási javaslatok jelenlegi megvitatásában annyira fontosnak tartják a viszonylag rövid idő alatt elérhető megállapodást, hogy egyesek olyan javaslatokkal állnak elő, miszerint először egyszerűen azokat a dolgokat fagyasszák be, amelyeket a korábbi tárgyalások során már megvitattak. Ide tartoznának a SALT—II stratégiai indítóállványai, a légköri atomrobbantások és lehetőleg a műholdelhárító fegyverek is.

Egy másik megközelítés abból áll, hogy a SALT—II megállapodást tekinti kiindulópontnak; úgy szeretné módosítani, hogy az új ballisztikus rakéta telepítését — amit a szerződés mindkét félnek biztosít — megakadályozza; néhány évig tartó folyamatos csökkentéseket ír elő, amíg azok el nem érik az 50 százalékot; s a szovjet SS—4, SS—5, és SS—20-as rakéták megsemmisítéséért cserébe a manőverező robotrepülőgépek és a Pershing—2 rakéták telepítésének leállítását irányozza elő. Ez félig befagyasztási és félig csökkentési javaslat.

Az igazi kihívást az jelenti, vajon sikerül-e kielégítő megoldásokat találni az azokban a javaslatokban foglalt, nagy igénnyel fellépő követelések kielégítésére, amelyeket a közvélemény oly erőteljesen támogat: mindkét oldalon ellenőrizhető módon fagyasszák be valamennyi nukleáris fegyverrendszer előállítását, kipróbálását és telepítését, és tárgyalják meg eléggé gyorsan ahhoz, hogy lehetővé váljon a fegyverkezési verseny megfékezése. Gondoljuk csak meg, mit is jelent ez. Azt, hogy ki kell dolgozni, majd megtárgyalni olyan ellenőrzési eljárásokat, amelyek a két oldal hadászati, közepes hatótávolságú és harctéri támadó és védelmi erőit, összevéve közel százféle fegyver és hordozó eszköz fejlesztését, kipróbálását és telepítését érintik. Ha hosszabb távon a stabilitást akarják fenntartani, akkor az ezen fegyverekkel kapcsolatos ellenintézkedéseket is be kell fagyasztani, például a tengeralattjárók elleni hadviselést és a légvédelmet. Azt is el kell dönteni, hogy milyen karbantartási munkálatok és korszerűsítési törekvések engedhetők meg az egyes fegyverrendszerek esetében. A kicserélések engedélyezve vannak-e? Ha igen, akkor lehetnek-e ugyanannak a fegyverrendszernek a módosított változatai? Mi van akkor, ha az eredeti gyárak és alkotóelemek már nem léteznek? Mi-

lyen méretű módosítás számít megengedettnek?

Egy átfogó befagyasztás vagy általános csökkentés alapos és kidolgozott tárgyalásokat követelne. Elképzelhetetlennek tűnik, hogy ezek a tárgyalások ne tartsanak évekig; ezen csak az változtathat, ha a szuperhatalmak fegyverzetellenőrzési költségeit százszorosára vagy még annál is többre emelik, és ha párhuzamosan több csoport is tárgyal és meg vannak győződve, hogy mindkét nemzet átfogó megállapodást akar. Ezt a kihívást szegezik szembe azok, akik általános, tárgyalásos befagyasztást, illetve széles körű csökkentéseket tanácsolnak.

Azonban túl könnyű lenne a befagyasztási elméletet azzal elintézni, hogy a legszélsőségesebb értelmezést vetjük fel. A közvélemény jelentős része a teljes befagyasztásnál jóval kevesebbel is beérné. A részleges befagyasztások ellenőrzésének problémái kevésbé lennének nehezek. Néhány új fegyverrendszer betiltását könnyebb ellenőrizni, mint korlátozásukat, mivel egyetlen vizsgálat is elégséges lenne a szerződésmegszegés bizonyítására. Azonban a végén kétségtelenül maradna néhány olyan rendszer, amely a másik országon belül speciális ellenőrzési intézkedéseket igényelne; ezeket a követelményeket ki kellene elégíteni, amennyiben a befagyasztást valóban átfogónak képzelik.

Elképzelhető, hogy először a destabilizálóbb fegyvereket fagyasszák be, amit a kevésbé veszélyes fegyverek követnének. Itt azonban konfliktus áll fenn két igen erőteljesen képviselt szempont között. Sokan olyan befagyasztást akarnak, amely a lehető legteljesebb mértékben megakadályozna minden technológiai újítást és fejlesztést. Mások veszélyesnek tartják az egész nukleárisfegyver-kutatási, -fejlesztési és termelési intézményrendszer felbontását. Ezek a csoportok jónak látják, ha bizonyos fejlesztések továbbra is folyamatban vannak, mivel így kevésbé sebezhető és stabilabb fegyverek váltják fel a létező rendszereket. Például egy 1959-ben végrehajtott befagyasztás betiltotta volna sebezhetetlen Polaris tengeralattjáró-fedélzeti rakétáink kifejlesztését, amelynek következtében az 1960-as évek kevésbé lettek volna biztonságosak. Másfelől egy 1969-ben végrehajtott befagyasztás nyomán el lehetett volna kerülni azt a bizonytalanságot, amelyet az 1970-es években a rakétákra szerelt MIRV-ek idéztek elő.

Nyitott kérdés, vajon ma a befagyasztás növelné-e a válság stabilitását vagy sem. Néhány fenyegető fegyverrendszert biztosan megfékezne. De a befagyasztás megakadályozná olyan fejlesztések rendszerbe állítását, mint amilyen az új, kisméretű egyrobbanófejű szárazföldi telepítésű rakéta, amelyet sok szakértő — beleértve a Stratégiai Erők Elnöki Bizottságát is — a MIRV által előidézett problémák legjobb gyógymódjának tart.

Minden érv világosan amellett szól, hogy a fegyvertechnológia terén körültekintő korlátozásokat tegyünk, ne pedig a teljes befagyasztást követeljük. Egy ilyen korlátozott befagyasztást jelentene a nukleáris robbanófejek számának felső határral való szabályozása — mindkét oldalnak az 1000 mérföld hatótávolság feletti kategóriában körülbelül 11 000 robbanófeje van —, amit azzal szorítanának meg, hogy minden újabb robbanófejért cserébe a fegyverrendszerből vissza kell vonni ugyanannyi robbanófejet. Ez megfelelne annak az egyszerűségi elvnek, amely a befagyasztási elméletnek oly nagy erénye. A befagyasztás tárgyát (a stratégiai robbanófejeket) illetően mindez gyors megállapodáshoz vezetne: hamarosan megtárgyalható és ellenőrizhető lenne a már megtárgyalt SALT-szabályok és eljárások által, amelyeket mindkét oldal elfogadott, s mindezt párosítani kellene olyan elfogadott eljárásokkal, amelyekkel ellenőrizni lehetne a manőverező robotrepülőgépeken és a közepes hatótávolságú rakétákon elhelyezett robbanófejeket. A robbanófejek mennyiségét szabályozó felső határ révén elkerülhető lenne az a potenciálisan igen veszélyes megközelítés, amely bizonyos haderők korszerűsítésének a befagyasztása mellett nem szabályozza az ezen haderőkkel szembeni ellenintézkedéseket. Továbbá mindez gyorsan még bonyolultabb fegyverzetellenőrzési tárgyalásokhoz vezetne, miközben nem csökkentené a szovjetek alkudozási kedvét.

A haderő-átszervezés olyan megközelítés, amely egyszerű megállapodások segítségével mindkét oldalon csupán bizonyos fegyverek megváltoztatására törekszik. Amennyiben más tárgyalások kudarcot vallanak vagy netán lassan haladnak előre, akkor ezt még mindig meg lehet próbálni. A javasolt változás számtalan féle lehet: megszüntetés, csökkentés, befagyasztás, vagy olyan új fegyverekkel való kicserélés, amely a másik oldal számára kevésbé fenyegető. Például az Egyesült Államok javasolhatná — mint azt néhány évvel ezelőtt már meg is tette —, hogy nem telepít MX-rakétát, amennyiben a Szovjetunió leszereli MIRV-típusú interkontinentális ballisztikus rakétáinak egy részét. Vagy amint azt már a Szovjetunió javasolta: a nagy ballisztikus rakétákkal felszerelt tengeralattjárók építését és rendszerbe állítását mindkét oldalon meg lehetne szüntetni. Ha a különböző megállapodásokban néhány ilyen megegyezést rögzíteni lehetne, akkor ennek hatása megegyezne azoknak a széles körben javasolt tárgyalásoknak a hatásával, amelyek jellegüknél fogva átfogóbbak.

A két oldalt szembeállító egyik legvitatottabb kérdést illetően — a szárazföldi telepítésű rakéták sebezhetősége —, az ilyen jellegű javaslatok egyike igen ambiciózus megoldást ajánl. Ez a javaslat egy olyan tervezetet szolgáltatna, amelynek keretében a jelenlegi szárazföldi telepítésű rakétákat sokkal kisebb mozgórakétákkal cserélnék föl. A lecserélések menetrendjét úgy hangolnák össze, hogy egyik oldal se élvezhessen átmeneti előnyt. A javaslat kulcseleme az, hogy a kisebb rakéták csak egy robbanófejet hordoznak, s az sem túl nagy. Mindennek a következménye az lenne, hogy egy tíz-tizenöt éves időszak alatt mindkét oldal összes MIRV-típusú szárazföldi telepítésű rakétáját egyrobbanófejű rakétákkal cserélnék fel, amelyek első csapásmérésre kevésbé alkalmasak. Ez az üzlet lehet hogy nem vonzó a Szovjetunió számára, mivel óriási beruházásokat eszközölt, és elkötelezte magát a nagy szárazföldi telepítésű rakéták területén. Minden egyes megsemmisített MIRV-típusú szárazföldi telepítésű rakétáért cserébe legalább két vagy három új rakéta telepítését lenne szükséges engedélyezni. Mindenesetre, ennek eredménye nemcsak a robbanófejek számának radikális csökkenése lenne, hanem jelentősen csökkenne mindkét oldal szárazföldi telepítésű haderőinek sebezhetősége is.

■

A stabilizáló intézkedések nem annyira a nukleáris erők csökkentésére vagy átszervezésére törekednek, mint inkább olyan szabályokat akarnak bevezetni, amelyek révén ezen fegyverek alkalmazása egyre valószínűtlenebb lesz. Igyekeznek csökkenteni a háború kirobbanását előidézhető véletlenek lehetőségét; támogatni a válság stabilitását; betiltani bizonyos fegyvereket és kísérleteket, valamint a kommunikáció sokkal magasabb szintjének bevezetésével a kelet—nyugati stratégiai kapcsolatok terén növelni a kölcsönös bizalmat. Néhány példa e megközelítés illusztrálására.

Egy olyan egyezmény, amely mindkét oldalt eltiltaná a műholdrombolást vagy a ballisztikus rakétavédelmet szolgáló fegyverek kifejlesztésétől, az elkövetkező néhány évtized alatt alapvetően megszilárdítaná az elrettentés, a fegyverkezési verseny és válság terén fennálló stabilitást. A műholdak egyre inkább központi szerepet töltenek be a nukleáris fegyverek irányításában és ellenőrzésében, valamint a korai előrejelzés terén. Egy ellenük intézett támadás annyira megbénítaná a másik oldalt, hogy olyan háborús cselekményként értelmeznék, amely azonnali megtorlást kíván. Az ellenük irányuló támadófegyverek kidolgozásának leállítása kölcsönösen megnyugtató lenne, hasonlóképpen hatna az űrállomásokon folytatott munka beszüntetése is, mivel ezekről az állomásokról a kilövés után nem sokkal megsemmisíthetők a ballisztikus rakéták. Az űrállomások költsége politikailag talán lehetetlenné teszi fenntartásukat, míg sebezhetőségük katonailag teszi őket megbízhatatlanná; mégis, amíg betiltásukra nem kötnek megállapodást, addig nagyon valószínű, hogy mindkét oldal fokozza a fejlesztést.

A stabilitást egy olyan megállapodás is elősegítené, amely megtiltaná, hogy tengeralattjárók megközelítsék a szovjet és az amerikai partokat, mivel ez kölcsönösen veszélyezteti a bombázók bázisait, ahonnan egy ilyen támadás esetén a repülőgépeknek már nem lenne idejük levegőbe emelkedni. Egy ilyen egyezmény a „lefejezést" célzó csapás kockázatait is csökkentené, mivel háború esetén a politikai vezetők számára elegendő idő maradna az evakuálásra. Stabilizáló intézkedést jelentene továbbá egy olyan megállapodás, amely a nukleáris rakétákat hordozó tengeralattjáróknak védett területeket jelölne ki az óceánon, és ez válság esetén csökkentene a véletlen vagy a félreértés valószínűségét.

Egy másik intézkedés — amelyet a START tárgyalásokon már előterjesztettek — arról gondoskodna, hogy a tervbe vett rakétakísérletekről széles körű tájékoztatást adjanak, így a kilövések idején semmiféle kétértelműség nem lenne azok rendeltetését illetően. A repülési kísérletek (vagy nukleáris robbantások) betiltása, illetve korlátozása elősegítené mindkét oldal azirányú megnyugvását, hogy a fegyverek korszerűsítési üteme korlátozott, és csökkentené minden olyan kormányzat önbizalmát, amelyik egy adott válság idején az első csapásmérést mérlegeli.

A stabilizáló intézkedéseket és a haderő-átszervezési elképzeléseket legjobban külön-külön szervezve lehet megtárgyalni olyan folyamatos megbeszélések keretében, amelyeken részt vesznek például az Egyesített Vezérkari Főnökség bizonyos stábjai és megfelelő szovjet partnereik, valamint általában a kormányzat más részlegeit is képviselik. Egy ilyen folyamatos fórum konfliktussá is fajulható, más fontos ügyek elintézését is megoldhatja, mint például tengeri incidensek, kétértelmű hírszerzési jelentések megfejtése, az erőátcsoportosításokból származó félreértések tisztázása, és az olyan technológiai fejlesztések megbeszélése, amelyek mindkét oldal számára előnyösek lehetnek.

A Sam Nunn és Henry Jackson szenátorok által javasolt egyesített válságmegoldási központ létesítésének terve komoly figyelmet érdemel. Mindketten azt javasolták, hogy a jelenlegi létező forró drótot egészítsék ki egy közösen ellátott információs központtal, ahol megfelelő idő alatt az

egyes kialakuló válságokkal kapcsolatban minden fontos információt meg lehetne vizsgálni és vitatni. Még ennél is radikálisabb fejlemények következhetnek be például mindkét fővárosban olyan közösen ellátott távkonferencia központok létesítésével, amelyek, amikor csak szükséges, használatra rendelkezésre állnának magasrangú kormánytisztviselőknek.

A kölcsönös önmegtartóztatáson keresztül további számtalan bizalomerősítő kezdeményezést lehetne kipróbálni, és később talán működésbe hozni a gyakorlatban is. Például az egyik oldal bejelentheti, hogy atomtengeralattjáróit a másik partjaitól bizonyos távolságra visszatartja, ha a másik fél megfelelő viszontválaszt ad, vagy hogy korlátozni fogja bizonyos fegyverfajták fejlesztését, ha a másik is hasonlóképpen jár el. Röviden: amennyiben a formális és átfogó fegyverzetellenőrzési tárgyalások kudarcot is vallanának, vagy lassan haladnának előre, az ilyen tárgyalásokon kívül még igen sok más egyebet is lehet tenni különféle lépések útján. Semmi sem akadályozhatja meg, hogy a formális tárgyalások folytatása közben ilyen külső intézkedések ne kerüljenek megvizsgálásra.

■

Amikor egy ország katonai fenyegetéssel kerül szembe, akkor erős indíttatás jön létre e fenyegetés visszaverésére. Azonban egyaránt érvényes válasz a fenyegetés korlátozása is. A fegyverzetellenőrzéssel, ha bölcsen használjuk, pénzt takarítunk meg, és növeljük biztonságunkat. A nemzetbiztonsági politika részének kellene tekinteni, amely legalább olyan fontos, mint a védelmi költségvetés. A kettő nem alternatíva. A stabilitás és a biztonság keresésében kiegészítik egymást.

Jóllehet a csökkentések és a befagyasztások kapták a legtöbb figyelmet, a részleges megállapodásokat, az informális megközelítéseket és a stabilizáló intézkedéseket a nukleáris háború elkerülése szempontjából hasonló fontosságúnak kell tekinteni. Ha jól alkalmazzák őket, akkor ezek a különféle megközelítések kiegészíthetik egymást, nem pedig versenyeznek egymással.

Így tekintve, a fegyverzetellenőrzés az elmúlt két évtizedben sokkal többet ért el, mint azt időnként azok gondolják, akik a jelentős csökkentések hiányára hivatkoznak. Bizonyos területeket és technológiákat (például a rakétaelhárító rendszereket) „kizárták" a versenyből. Felállítottak egy rendszert, amely lelassította a nukleáris fegyverek áramlását más országokba. A jelenlegi fegyverzetekre helyezett korlátok segíthettek egy bizonyos szinten tartani a fegyvereket és a költségeket, melynél azok sokkal magasabban is lehetnének. Az a legfontosabb, hogy a két nagy nukleáris ellenfél között kialakultak a kommunikáció és együttműködés folyamatának kezdetei, és ez a folyamat igen nehéz időket is átvészelt.

Sajnos, a fegyverzetellenőrzés lehetőségei is igen korlátozottak. A szovjet—amerikai kapcsolatok politikai problémáitól nem lehet őket teljesen elválasztani. Amennyiben mindkét ország el is kerüli azt a taktikai csábítást, hogy a fegyverzetellenőrzésben elért haladást más politikai és gazdasági ügyekben mutatott magatartással összekösse, a teljes szétválasztás akkor is lehetetlen. Éppen ezért a fegyverzetellenőrzésre bizonyos értelemben hatással lesz a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti összes egyéb kapcsolatok jellege. Hosszú távon a fegyverzetellenőrzést az amerikai—szovjet kapcsolatokban bekövetkezett javulásnak kell kísérnie, amennyiben az emberiség meg akar birkózni nukleáris végzetével.

(Az amerikai havilap júniusi számából)

Többet, jobbat, hatékonyabban

HATÁROZATOK, RENDELETEK A SZOVJETUNIÓ POLITIKAI, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLETÉNEK LEGFONTOSABB KÉRDÉSEIRŐL

Határozatok, rendeletek, nagy fontosságú beszédek, nyilatkozatok egész sora látott napvilágot az elmúlt hónapokban az SZKP Központi Bizottsága, a Szovjetunió Minisztertanácsa, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége, a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa, párt- és állami vezetők részéről. Ugyancsak jelentősen megszaporodott azoknak a szerkesztőségi cikkeknek, kommentároknak, interjúknak, olvasói leveleknek a száma, amelyek egyrészt erőteljesen reagálnak a határozatokra, intézkedésekre, másrészt kritikusan feltárják a szovjet gazdasági, társadalmi életben tapasztalható negatív jelenségeket. A törvényhozók és az állampolgárok szándéka azonos: elismerni, megszilárditani a fejlett szocializmus során elért eredményeket, kiküszöbölni a hibákat. J. V. Andropov, az SZKP KB főtitkára így fogalmazott: „Mi a meglevő problémákról, a megoldatlan feladatokról egyaránt bátran beszélünk, mert határozottan tudjuk, hogy ezekkel a feladatokkal, problémákkal meg tudunk birkózni, meg tudjuk és meg is kell oldanunk őket".

A szovjet és külföldi újságírók részére augusztus 17-én megtartott sajtóértekezleten Nyikolaj Bajbakov miniszterelnök-helyettes, az Állami Tervbizottság elnöke az utolsó két hónap (június—július — *A szerk.*) alatt hozott törvényekről, határozatokról a következőket mondotta: „Ezek a dokumentumok a szovjet Alkotmány, az SZKP XXVI. kongresszusa, az SZKP KB 1982. novemberi plénuma határozatainak gyakorlati megvalósítását célozzák, és arra irányulnak, hogy továbbfejlesszék a demokratikus centralizmus elveit az irányítás terén, fokozzák az anyagi érdekeltséget, növeljék minden dolgozó kötelezettsége teljesítéséért érzett felelősségét... Ezek a fontos határozatok a dolgozó emberek létérdekeit érintik. Kidolgozásuk demokratikus alapon történt, széles körben megvitatták üzemekben, szervezetekben, a sajtóban, és elnyerték a dolgozók teljes támogatását."

Magasabb színvonalon és hatékonyabban

A szovjet gazdaság jelenlegi helyzetéről Jurij Andropov a párt veteránjai előtt augusztus 15-én elhangzott, nagy visszhangot kiváltott beszédében hangoztatta: „Ami a gazdaságot illeti — mondta —, a legfényegesebb dolog, hogy országunk gazdasági fejlődésének új szakaszába lépett, amelyben a megnövekedett lehetőségek és a megnövekedett társadalmi szükségletek törvényszerűen igénylik, hogy komolyan emeljük egész gazdasági munkánk színvonalát, a gazdaság hatékonyságát, hatalmas gazdaságunkat alakítsuk folyamatosan, jól működő mechanizmussá. Értékelve a munkát, amelyet ezekben az években végeztünk, nem lehet, hogy ne ismerjük be, a legutóbbi kongresszusok által kitűzött feladatok messze nem teljesültek. Mindenekelőtt, nem elégíthet ki minket az az ütem, amely a gazdaságnak az intenzív fejlődés útjára történő átállítását jellemzi. Az okok különbö-

zőek. Nyilvánvalóan az is közrejátszott, hogy nem kellő energiával kerestük a feladatok megoldásának útjait, nem ritkán felemás intézkedések születtek, nem tudtuk kellő gyorsasággal felszámolni a felgyülemlett tehetetlenséget. Most pótolnunk kell a mulasztást. Ez változtatásokat követel a tervezésben, az irányításban, a gazdasági mechanizmusban."

„Gazdasági téren a legfontosabb feladat a munkatermelékenység radikális növelése, a legmagasabb nemzetközi színvonal elérése — állapította meg a *Kommunyiszt* 1983 10. számának cikke. — Biztosítani kell, hogy a már létrehozott termelő- és műszaki-tudományos potenciált a legésszerűbben használják ki, be kell hozni az olyan ágazatok lemaradását, mint a mezőgazdaság, a közlekedés, a szolgáltatások. A termelőerők minőségi átalakításához vezető fő út az intenzív fejlődésre történő áttérés, a szocialista rendszer előnyeinek tényleges egyesítése a tudományos-technikai forradalom vívmányaival, méghozzá a legújabb vívmányaival, melyek a termelés számos területén biztosítják a technológiai váltást."

E célok megvalósítását ösztönözvén született meg az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsának határozata a tudományos-technikai haladás meggyorsításáról a népgazdaságban. A dokumentum elismeréssel szól az elért tudományos-műszaki eredményekről, de rámutat, hogy „a vívmányok meggyorsításáért, gyakorlati bevezetéséért végzett munka nem felel meg a kor követelményeinek. A népgazdaság számos területén alacsony a termelés műszaki színvonala, a termelőüzemek nem használják ki a kutatási eredmények alkalmazásából adódó lehetőségeket. Nem elég fejlett a termeléshez közvelenül kapcsolódó, a gyors gyártmányfejlesztést lehetővé tevő üzemi szintű kutató és kísérleti bázis sem." „E munka szervezése — írja a *Pravda* augusztus 28-i száma — nem felel meg azoknak a feladatoknak, amelyeket a párt jelölt ki a szocialista rendszer előnyeinek és a tudományos-technikai forradalom vívmányainak az egyesítésére. E kérdés azért különösen aktuális, mert a tudomány és technika fejlődése a szocialista és kapitalista rendszer közötti verseny egyik legfőbb eleme... Számos minisztérium, hivatal, egyesülés, vállalat nem érzi magát kellőképpen felelősnek a termelés technikai szintjéért, a termékminőségért, nem használja fel teljes mértékben az akadémiai és területi intézetek eredményeit... Az érvényben levő, a vállalatok és szervezetek gazdasági tevékenységét értékelő rendszer nem ösztönöz elég hatékonyan az új technika és technológia alkalmazására." A határozat egyebek között elmarasztalja a Tudományos és Műszaki Állami Bizottságot, mert nem él kielégítően irányítási lehetőségeivel.

A jelenlegi helyzet értékelése és elemzése után a határozat a következő főbb feladatokat jelöli meg a műszaki haladás meggyorsítása érdekében. „A minisztériumok, hivatalok kötelesek a figyelem középpontjába helyezni a termelési technika korszerűsítését, a népgazdasági szükségletek kielégítését jó minőségű áruval, határozott intézkedéseket hozni az új technika nagyobb mértékű megalkotására és bevezetésére. Különös figyelmet kell fordítani a tudósok és szakemberek felkészítésére, olyan gazdasági és erkölcsi intézkedésekre, amelyek érdekeltté teszik a résztvevőket a technika és technológia létrehozásában és a termelésben való meghonosításában... Intézkedéseket foganatosítottak a tudományos és technikai vívmányok propagandájának az erősítésére, széles mértékben felhasználva a sajtót, rádiót, tv-t, mozit és más tömegtájékoztató eszközöket." A jövőben továbbfejlesztik a műszaki kísérleti és kutatóbázist, létrehozzák a termelőüzemekhez közvetlenül kapcsolódó kutatóintézetek hálózatát. A dokumentum az előrelépés fő irányát az automatizálásban, a robot- és számítógépes technika általános elterjesztésében jelöli meg.

A határozat kiterjed a gazdaságtalanul termelők elmarasztalására, a jó munka jutalmazásának újabb formáira és a minőségellenőrzés megszigorítására.

Azoknak a vállalatoknak a vezetőitől, amelyek nem teljesítik a tervelőírásokat, vagy nem megfelelő minőségű árut termelnek, a szokásos prémiumuk és egyéb jutalmuk legalább 25%-át megvonhatják. A jövő évtől

kezdve valamennyi szovjet ipari terméknek vagy osztályon felülinek vagy első osztályúnak kell lennie, az ennél rosszabb minőségű cikkeket azonnal kivonják a piacról. Néhány termék esetében a tervhivatal két évre szóló, különleges haladékot adhat. Ha egy termék nem éri el az előírt szabványt, az árhatóságok a nagykereskedelmi árat akár 30%-kal is csökkenthetik. Azok az üzemek viszont, amelyek korszerű, kiváló minőségű termékeket gyártanak, az államilag előírt nagykereskedelmi árnál 30 százalékkal többet kérhetnek.

Áruválaszték és minőség

A gazdasági mechanizmus korszerűsítésének, a legújabb technológiák alkalmazásának, a hibák felszámolásának a célja mögött az a szándék áll, hogy a szovjet népet mind több és jobb minőségű, korszerű áruval, fogyasztási cikkel lássák el. A *Pravda* augusztus 13-i számában „Áruk: kereslet és minőség" címmel megjelent vezércikk megállapítja, hogy „az áruk minőségének, fogyasztási tulajdonságának a javítása az SZKP gazdaságpolitikájának fontos része. »A minőség mércéjének — idézi a lap az Andropov júniusi beszédében elhangzottakat — minden engedmény nélkül a legmagasabbnak kell lennie.« A termelés növelése — folytatódik a cikk —, az áruk választékának és minőségének a javítása a lakossági igények kielégítésére — az egyik legfontosabb párt- és állami feladat azok között az intézkedések között, amelyek a szovjet emberek életszínvonalának az emelésére irányulnak".

Az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsának az árutermelés növeléséről, a választék és minőség javításáról hozott határozatai széles körű intézkedéseket írnak elő a vásárlói kereslet kielégítésére. „Ma az ipar és a kereskedelem dolgozói előtt konkrét feladatok állnak az említett intézkedések megvalósításában — folytatódik a vezércikk. — Igaz, hogy mintegy tízezernyi cikket láttak el a minőség védjegyével, mégis az áruk minősége, választékuk szélesítése érzékeny probléma marad. Az évek során nem sikerült csökkenteni a kereskedelem által felvásárolt selejtes és alacsony minőségű áruk mennyiségét."

„Jelentős mennyiségű áru azért nem talál vevőre — állapítja meg a *Pravda* —, mert a gyártó üzemek eltérnek a szabványkövetelményektől, és a terméket komoly gyártási hibákkal indítják útnak a fogyasztókhoz." A tények alátámasztására a cikk név szerint is felsorolja a lvovi motorgyárat, a berdszkiji rádiógyárat, a novoszibirszki Elektroszignált stb.

„A kereskedelem számára a vásárlói keresletnek nem megfelelő áruk szállítása — folytatódik a *Pravda* cikke — megnehezíti a kereslet-kínálat egyensúlyának a fenntartását. A leértékelések ellenére a kereskedelemben minden évben raktáron maradnak a nem keresett és elfekvő áruk, több milliárd rubel értékben. Ez ténylegesen a tervben előirányzott árukészletek csökkenését jelenti." Ami a kereskedelem és az ipar, a termelővállalatok jövőbeni kapcsolatát illeti, a lap megállapítja: „A termelésben, az áru minőségének emelésében fontos szerep hárul a kereskedelem dolgozóira. A kereskedelem rendelései legyenek törvények az ipar számára. A kereskedelmi dolgozóknak nagyobb szigort kell alkalmazniuk az iparral szemben annak érdekében, hogy az növelje az előállított termék mennyiségét, betartsa az áruszállításokra kötött szerződéseket. A termékminőség emelése érdekében késedelem nélkül le kell állítani — a kereskedelem igénye szerint — azoknak a termékeknek a gyártását, amelyek nem felelnek meg a vásárlók igényének, és egyidejűleg át kell térni új áruk termelésére. Ez idáig a kereskedelem nem élt megfelelőképpen a jogaival. Ennek következtében a rossz minőségű áruk is az üzletek polcaira kerülnek, és így a vásárlókhoz is." E jelenség megszüntetésére a cikk a megoldást többek között abban látja, hogy fokozni kell a termelőkollektívák anyagi felelősségét a jó minőségű tömegszükségleti cikkek kibocsátásában, a selejtes áruk kereskedelembe jutásának a megakadályozásában. A kereskedelem hibáit is feltárva, a cikk megállapítja: „Mind ez ideig nem sikerült kielégíteni a lakossági igényeket egyszerű, de jó minőségű, olcsóbb árukból és termékekből. Ennek oka mindenekelőtt abban rejlik, hogy a

kereskedelmi szervek nem mérik fel kellőképpen a keresletet ezekre az árukra. A jövőben helytállóbban kell a rendeléseket feladni. A lakossági igények pontos ismerete lehetővé teszi a termelés célszerű átalakítását." Végül a *Pravda* a helyi pártszervezetek, a népi küldöttek tanácsainak a feladatait taglalva megállapítja, hogy ezeknek „gondosan elemezniük kell, hogyan növelhető a vállalatok által kibocsátott jó minőségű áruk mennyisége, szigorúan felelősségre kell vonniuk azokat a vezetőket, akik nem tanúsítanak kellő figyelmet a kezdeményezések iránt".

A fegyelem erősítése

„A minőség emeléséhez vezető igazi út a munka- és technikai fegyelem erősítésén, a gyártástervezés tökéletesítésén keresztül vezet" — állapítja meg a *Pravda* augusztus 13-i száma. A fegyelem erősítése az egyik kulcsfeladat a szovjet gazdaság és társadalom elé kitűzött, a korszerűséget, hatékonyságot, jobb minőséget megvalósítandó célok elérésében. „A fegyelem, a szervezettség és a rend mind nagyobb mértékű megerősítése minden területen a legfontosabb feltétele az ország gazdasági és társadalmi fejlődését, a nemzeti jólét növekedését előirányzó tervek sikeres teljesítésének... Fontos, hogy ne korlátozódjunk az elégtelenségek és mulasztások megállapítására, hanem leplezzük le a konkrét személyeket, a hibákat elkövetőket és megfelelő követelményeket támasszunk velük szembe." (*Pravda*, augusztus 18.) Nagy hangsúlyt helyezett a fegyelem kérdésére a veteránok előtt elhangzott beszédében J. Andropov is. Bírálta azokat, akik a felhívást a munkafegyelem erősítésére „csak adminisztratív ellenőrzésként magyarázzák, amelyet afölött kell gyakorolni, hogy jelen van-e mindenki a munkahelyén »nyitástól zárásig«. Természetesen ezt is figyelni kell, megbüntetve a munkakerülőket. De másra is kell gondolni. Arra, hogy mit fognak csinálni az emberek »tól-ig«, miképp teljesítenek, hogyan birkóznak meg a feladatukkal, megteremtették-e számukra a termelőmunkához nélkülözhetetlen feltételeket. Az ilyen jellegű kérdésekkel — márpedig ezek döntő fontosságúak — még messze nem mindenütt törődnek.

Blokkolt! *Pravda*

Pedig a szocialista munkafegyelem lényege abban nyilvánul meg, ki-ki hogyan teljesít a saját munkahelyén. Természetesen ilyen helyzetet elérni sokkal nehezebb, mint a későkre vadászni. De éppen ez az, ami fontos és alapvető. Nyilvánvalóan sok függ a jól szervezett ideológiai, politikai nevelőmunkától. De ennek a munkának feltétlenül a modern munkaszervezésen, az emberek ésszerű elhelyezésén, az anyagi-technikai eszközök gondos biztosításán, az erkölcsi és anyagi ösztönzés különféle formáinak és eszközeinek tökéletesítésén kell alapulnia. Azaz, csak a szellemi, anyagi és szervezeti tényezők egyesítése biztosítja a magas fokú munkakultúrát — a termelési rend és fegyelem legbiztosabb garanciáját."

A munkafegyelem erősítését, gyakorlati megvalósítását szolgálja a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete a törvényhozói tevékenység néhány területén eszköz-

lendő változtatásokról és kiegészítésekről. Az *Izvesztyija* augusztus 19-i száma interjút közöl I. E. Kunyelszkijjal, a közgazdasági tudományok doktorával, a munkaügyi hivatal kollégiumának tagjával. A lap kérdésére, hogy *mi az új a törvényhozásban a munkára vonatkozóan*, a következőket válaszolta:

— „Nem annyira az újításról kell beszélni, mint a párt és a szovjet állam következetes politikájáról a fegyelem és szervezettség megerősítése terén... Ma bármely vállalatnál, kolhozban, építkezésen, szervezetben elérendő magas eredmény elszakíthatatlanul kapcsolódik a szocialista munkafegyelem következetes megerősítéséhez. Nem nyugodhatunk bele a rossz gazdálkodás, a munkaidő-veszteség, az üzemről üzemre való indokolatlan vándorlás tényeibe, amelyek károsan érintik a gazdaság egészét, a nép jólétét. Határozottabb harcot kell folytatni a párt-, az állami és a munkafegyelem bármilyen jellegű megsértése ellen.

— Hogyan lehetne vázolni azokat az új vonásokat, amelyek a fent említett rendeletet jellemzik a munkára vonatkozó törvényhozást illetően?

— Röviden — nagyobb differenciálást mind a jó munkáért való javadalmazás, mind a munkakötelezettség megszegéséért járó büntetést illetően. Itt teljességgel érvényesül a szocialista alapelv: mindenkinek a munkája szerint."

Hasonlóan foglal állást a *Kommunyiszt* 1983 34. száma is. „Megérett az idő arra, hogy a gyakorlatban biztosítsuk a munka szerinti bérezés elvének szigorú érvényesítését, hogy minden állampolgár csak olyan anyagi javakhoz jusson, amelyek megfelelnek társadalmilag hasznos munkája mennyiségének és minőségének. Mielőbb meg kell szüntetni az olyan eseteket, amikor egyesek nem munkával szerzett jövedelemhez jutnak, állami eszközöket tulajdonítanak el, elpazarolják, sőt meglopják a szocialista tulajdont."

Ami a munkafegyelem megsértéséért járó büntetést illeti, Kunyelszkij az *Izvesztyija* kérdésére válaszolva elmondta: „Ez idáig azok a dolgozók, akik indokolatlanul mulasztottak, lógtak, teljes mértékben vagy részben elvesztették a folyamatos szolgálati idő után járó szabadságukat. Most a rendes évi szabadságot rövidítik meg az indokolatlanul mulasztott napok számával. Az évi rendes szabadság azonban nem lehet 12 napnál kevesebb. Mostanáig csak akkor léptek fel a hiányzóval szemben, ha nyomós indok nélkül, egész nap nem jelent meg a munkahelyen. Ezután 3 vagy több órás igazolatlan mulasztás — lógásnak tekintendő.

A munkafegyelem komoly megsértése a jövőben más, alacsonyabb fizetésű munkahelyre történő áthelyezést von maga után, 3 hónapig terjedő időtartamra. Új dolog az is, hogy ezen idő alatt a dolgozó saját kérésére nem hagyhatja ott az állását.

Megváltozik az okozott kár utáni anyagi felelősség is. Ha a kár megtérítésének mértéke nem haladja meg az átlagfizetés egyharmadát, azt bírósági döntés nélkül, adminisztratív úton levonják a fizetésből. Ha a dolgozó nem ért egyet a levonással, munkaügyi bizottsághoz, szb-hez, bírósághoz fordulhat. Amennyiben a dolgozó ittas állapotban okoz anyagi kárt, teljes mértékben köteles megtéríteni...

Amikor a dolgozónak személyes ügyei intézéséhez szüksége van 1—2 napra, és nem kíván a teljes szabadsághoz nyúlni, a törvény nem tiltja meg a rövid időre szóló engedélyt a távolmaradásra. De szigorúbb lesz az ellenőrzés. És meg kell keresni a lehetőséget a napok ledolgozására... A rendelet célja tehát — fejeződik be az interjú — a lelkiismeretes munka anyagi és erkölcsi ösztönzésének az erősítése, amely reményteljes alapot teremt a rend és a szervezettség megerősítéséhez a termelésben."

A vezető személyes példamutatása

A vezetői példamutatás, a felelősség a végzett munkáért, a felelősségre vonás és büntetés a hibákért, a mulasztásokért — fontos alapelv, amelynek mind hatékonyabban kell érvényesülni a gyakorlatban. „Néhány gazdasági vezető, párt- és szakszervezeti szervezet beletörődik az alacsony szintű

munkafegyelembe, nem fedi fel a gazdaságtalan termelés tényeit, és nem foganatosít a tőle telhető mértékben intézkedéseket a termelési rend megerősítéséért — írja az *Ekonomicseszkaja Gazeta* 1983 33. száma. — A dolgozók nagyobb felelősségrevonást követelnek a mulasztásért, kesesért és más fegyelemsértesért, és szigorúbb számonkérést a hivatalos személyektől, akik rosszul szervezik a munkát, nem törekszenek a munka- és létfeltételek javítására."

A *Lityeraturnaja Gazeta* július 20-i számában J. Rozenbaum, a Szovjetunió Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa válaszol a laphoz érkezett olvasói levelekre. Rozenbaum a cikk elején idez J. Andropovnak a moszkvai szerszámkészítők előtt elhangzott mondataiból: „»Szeretném, ha az elvtársak helyesen értenék meg, hogy a fegyelem erősítésének kerdése nemcsak a munkásokra, mérnökökre, technikusokra vonatkozik, hanem mindnyájunkra, kezdve a miniszterektől... Sokan egyszerűen nem tudják, hogyan fogjanak a feladatukhoz.« Egyesek szerint fel kell menteni azokat, akik a rájuk bízott feladatokat nem tudják ellátni. Andropov szerint: »Szükséges elgondolkodni azon, milyen segítséget kell ezeknek az elvtársaknak nyújtani.«"

Rozenbaum véleménye, hogy „a vezetőket mindenekelőtt meg kell tanítani a korszerű üzemet korszerű eszközökkel irányítani. Nem arról van szó, hogy a vezető legyen járatos üzeme technológiájában. Ez magától értetődik. A dolog lenyege abban rejlik, hogy meg kell tanítani irányítani, felvertezni a szükséges tudnivalók egész komplexumával a gazdaság, a termelésszervezés, a jog, a szociológia, a pszichológia, a pedagógia területén.

Minden két évben magasan képzett vezetők nagy csoportja hagyja el a Szovjetunió Népgazdasági Akadémiáját — folytatja Rozenbaum. — A párt- és tanácsi apparátus számára az SZKP KB mellett működő Társadalomtudományi Akadémia készíti fel a vezetőket. Mint ismeretes, legnagyobb számban alsó és középszintű vezetőkre van szükség az ipar és az építőipar számára. És éppen itt mutatkozik elégtelenség kvalifikált szervezőkből, irányítókból. Képzésükre speciális karok hálózata létesült, az országban már 12. A tanulmányi idő 80%-át a gazdasági-irányítási szaktárgyak elsajátítása teszi ki..."

Felmerül azonban a kérdés: elégséges-e mennyiségileg ez a felkészítés ahhoz, hogy kielégítsük a népgazdaság irányításához szükséges igényeket magas képesítésű káderekkel. Minden évben 100 fő kerül felvételre a Népgazdasági Akadémiára. A tanulmányi idő két év. Az országban 70, a népgazdaság irányításával foglalkozó összszövetségi és köztársasági minisztérium, hivatal működik. És ezeken a helyeken nem csupán tucatnyi felelős vezetői poszt található. És e minisztériumok, hivatalok fennhatósága alatt ezernyi ipari és termelőegyesület működik, amelyek vezetői helyére akadémiai végzettségűeket kellene állítani. Más szavakkal, kibocsátunk száznyit, holott több ezer vezetőre lenne szükség. Nem jobb a helyzet az alsóbb szintű vezetés területén sem. Az ipari, termelési egyesülések, az ezeknek alárendelt szervek, a mintegy tízezernyi vállalat, intézet számára egy év alatt kb. négyezernyi vezetőt képeznek ki, holott a szükséglet százezernyi..."

Mi jelenti a kiutat a jelenlegi helyzetből? A választ a szerző egy olvasói levél idézésével adja meg. „A fegyelem meghatározó mértékben függ a termelés irányításának minőségétől és a vezetők személyes példamutatásától. Ezért őket igen gondosan kell kiválasztani, tanítani, kinevezni. Ez az elv nem új, szinte már banálisnak hangzik. Azonban ez jelenti a munkaszervezés bonyolult problémái egész sorának megoldását."

Törvény a dolgozó kollektívákról

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége össznépi megvitatás után elfogadta és 1983. augusztus 1-ével Törvényt léptetett hatályba a dolgozó kollektívákról és szerepük növeléséről a vállalatok, intézmények, szervezetek irányításában. A dolgozó kollektíváknak a fejlett szocializmus politikai rendszerében betöltött szerepéről közölt cikket az *Izvesztyija* augusztus 12-i száma. „A szovjet társadalom életének jelenlegi szakaszát — írja a cikk — a szovjet államiság továbbfejlesztő-

se, a szocialista demokráciával való kiszélesítése jellemzi. E folyamatnak szerves része a demokratikus elvek elmélyítése a termelés irányításában, a munkások aktivitásának emelése.

Az országban több mint két és fél millió dolgozó aktíva létezik. A társadalomnak éppen ezekben a sejtjeiben válnak valóra a párt és az állam tervei, gyakorlatilag itt valósulnak meg a kitűzött célok, jönnek létre az anyagi és szellemi javak. A szovjet emberek e keretek között aktívan bekapcsolódhatnak a politikai életbe, közvetlenül részt vesznek a termelés irányításában, az állami és társadalmi ügyek megvitatásában, eldöntésében.

A vállalatok, intézmények, szervezetek dolgozó kollektívái fontos szerepet játszanak a szovjet nép hatalmának megvalósításában, az állami és társadalmi ügyek irányításában...

A fejlett szocializmus körülményei között adottak a szükséges előfeltételek a dolgozó kollektívák jogainak legteljesebb kiszélesítéséhez, szerepük és aktivitásuk növeléséhez a politikai, gazdasági és társadalmi feladatok megoldásában.

Az augusztus 1-én életbe lépett *Törvény a dolgozó kollektívákról* szilárd törvényhozói bázist teremtett és további lehetőségeket nyitott a dolgozó kollektívák aktív részvételéhez a társadalmi élet minden területén, országunk állampolgárainak munka- és társadalmi-politikai aktivitásának a növeléséhez. Az új törvény mozgósítja a munkásokat, kolhoztagokat, tisztségviselőket a kitűzött tervek és szocialista kötelezettségek teljesítésére, a munkatermelékenység emelésére, az állami és munkafegyelem erősítésére, a munkavédelem és -feltételek, a szociális-kulturális és létfeltételek javítására. Amint J. Andropov júniusi beszédében is rámutatott, a dolgozó kollektívákról hozott törvény nagy politikai jelentőségű dokumentum, és nagyon fontos, hogy a gyakorlatban teljes mértékben valóra váljék.

Nagy szerep hárul a dolgozó kollektívákra — folytatódik az *Izvesztyija* cikke —, hogy alkotói légkört teremtsenek a termelésben, az improduktív veszteségek, az iszákosság, a kötelességek semmibe vevése elleni harcban... A törvény 4. cikkelye megerősíti a dolgozó kollektívák vállalatok, intézmények, szervezetek irányításában való részvételének alapelveit... A dolgozó kollektívák a szovjet törvényhozásnak megfelelően megvizsgálják a törvénytervezetet, a népi küldöttek helyi tanácsainak vitára bocsátott határozattervezeteit, és javaslatokat tesznek."

A dolgozó kollektívák további jogaival kapcsolatban a cikk megjegyzi, hogy „azoknak joguk van felvetni a kérdést a népi küldöttek tanácsa küldötteinek visszahívásáról, nem felelvén meg a választók bizalmának. És hiába a visszahívott küldöttek száma nem nagy, a visszahívás joga még egy bizonyítéka a szovjet képviseleti rendszer demokratizmusának."

Ha felmerül a küldött visszahívásának esete, a dolgozó kollektívának joga van közvetlen agitációt folytatni a visszahívás mellett vagy ellen. A küldött visszahívásáról a választók gyűlésén nyílt szavazással döntenek. Ehhez hasonlóan vesznek részt a dolgozó kollektívák a népi bírák visszahívása kérdésének eldöntésében. „A törvény célja — mint a lap röviden megfogalmazza —, hogy a szovjet ember szava és véleménye még nagyobb társadalmi súlyt kapjon. Ezt támasztja alá V. I. Prohorov, a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa elnökhelyettesének a sajtóértekezleten elhangzott válasza: a dolgozó kollektívákról hozott törvénynek megfelelően a vállalatok, intézmények, szervezetek egyetlen nagy horderejű termelési vagy szociális kérdést sem oldhatnak meg a dolgozók közvetlen részvétele nélkül. V. I. Tyerebilov igazságügyi miniszter arra a kérdésre, hogy *mi várható ettől a törvénytől*, így válaszolt: „Komoly társadalmi eredmények a munkafegyelem további megerősítésében, a munkatermelékenység és ezen keresztül a legfontosabban, az állampolgárok életszínvonalának az emelésében, államunk gazdasági potenciáljának a növelésében."

Kiszélesített vállalati jogkör

A gazdasági mechanizmus tökéletesítése, a termelési ütem gyorsítása, a munka- és termelési fegyelem erősítése, a termelékenység növelése érdeké-

ben a termelőüzemek jogköréről is hoztak határozatot. 1984. január 1-től két ágazatban (nehézgépgyártás, közlekedési gépgyártás) országos szinten, valamint Ukrajna élelmiszeriparában, Belorusszia könnyűiparában és Litvánia helyiiparában — kísérletképpen — kiterjesztik a vállalatok jogait. A vállalati jogok kiszélesítésére hozott intézkedésekről Ny. Bajbakov miniszterelnök-helyettes elmondta, hogy „nem tűztük ki magunk elé a centralizált gazdasági irányítás gyengítését, éppen ellenkezőleg, a központosított irányítás tökéletesítésére, tudományosságának és hatékonyságának emelésére foganatosítunk intézkedéseket. Ezzel együtt — tette hozzá a sajtóértekezleten elhangzott nyilatkozatában Bajbakov — állandóan keressük a központi irányítás és a vállalati jogok kiszélesítésének optimális összhangját".

A *Lityeraturnaja Gazeta* augusztus 10-i számában az állami tervbizottság egyik helyettes osztályvezetője értelmezi az ipari termelőüzemek kiszélesített jogát a gazdasági tevékenység tervezésében és a munka eredményeiért vállalt felelősség erősítésében. Elmondta, hogy „a kísérlet eredményeiről 1984 végén lehet beszélni. Ha komoly tudományos eredményeket akarunk elérni, gondosan kidolgozott módszerrel kell a kísérletet végrehajtani. Az új normatívák összekötő láncszemet töltenek be az üzem munkájának végterméke és az érte járó javadalmazás között. Tegyük fel — mondta —, hogy egy vállalat munkabéralapja 1 millió rubel. Vegyünk pl. egy ilyen normatívát: 1%-os terméknövekedés után 0,5% munkabéralap-növekedés jár. Ha a termelés 10%-kal nő, a munkabéralap ennek megfelelően 5%-kal. A példánál maradva, 50 000 rubellel.

— *Mi történik, ha a vállalat hirtelen kijelenti, hogy nem tart igényt a béralap növelésére és nincs szándékában emelni a termelést* — tette fel a kérdést a *Lityeraturnaja Gazeta* munkatársa.

— Erre az esetre speciális feltételeket dolgoztak ki a szakemberek. A munkatermelékenység növekedése nem lehet kisebb, mint az elmúlt 3 év átlaga. Ha mégis kisebb, azt a kollektíva szenvedi meg. A munkatermelékenység növekedési ütemének minden százaleknyi csökkenéséért a munkabéralap 1%-át veszítik el... A normatíváknak ezelőtt is nagy szerepük volt, de merevek, életképtelenek voltak. A munkabéralapot szorosan összekapcsolták az ötéves terv egy meghatározott éve termelésének volumenével, és módosították minden alkalommal, amikor az éves tervet a körülményeknek megfelelően változtatni kellett. Így a normatívák annyifélék voltak, ahány év, ahány üzem. A gazdasági normatívákat ezentúl a vállalatok megkapják, mielőtt kidolgoznák az ötéves tervet. És ezek a normatívák nem egyes vállalatokra, egyesülésekre vonatkoznak, hanem a rokon vállalatok nagy csoportjaira... A kísérlet célja, megtanítani a vállalatokat gazdaságosan gondolkodni, megszüntetni azt a káros gyakorlatot, hogy a terveket kisebbre, a fizetéseket nagyobbakra alkudják ki az államtól. A cél, egyesíteni az egyes ember, az üzem és a társadalom érdekeit".

Szavak és tettek

Az ideológiai nevelőmunka szoros összefonódását a politikai, szervező és gazdasági munkával, az ideológiai és gazdasági munka kölcsönhatásának jelentőségét emelte ki J. Andropov, a már említett, veteránok előtt elhangzott beszédében. A párt ideológiai munkájáról hozott júniusi határozat gyakorlati megvalósításáról szólva hangsúlyozta: „az nem jelent mást, minthogy áthidaljuk a sajnos meglevő szakadékot a szavak és tettek között. Meg kell tanulni az emberekkel komolyan, nyíltan, a kényes pontokat sem megkerülve beszélni. Ez jelenti a dolgozók politikai kultúrájának rendszeres emelését, hogy minden ember a társadalmi élet öntudatos résztvevőjévé váljék.

Világos, hogy szavakkal, legyenek azok a legjobbak is, ezt nem lehet elérni. Jogosan beszélünk a gazdasági munka ideológiai biztosítékáról. De nem kevesebb, hanem több jelentősége van az ideológiai munka gazdasági vagy szélesebb értelemben vett társadalmi biztosítékainak. Hiszen a rend bármilyen jellegű megsértése, a rossz gazdálkodás, a törvények be nem

tartása, a haszonlesés értéktelenné teszi ezer agitátor munkáját."

A *Pravda* augusztus 14-i száma ismerteti az SZKP KB határozatát az ez év őszétől jövő év elejéig sorra kerülő beszámoló taggyűlésekről. „Sokoldalúan meg kell vitatni az ideológiai, propaganda- és nevelő munka helyzetét — állapítja meg a határozat nyomán a *Pravda* —, hogy az megfeleljen a párt által a fejlett szocializmus tökéletesítésének folyamatában megjelölt feladatoknak... Figyelmet kell fordítani a vezetők fellépésére, a szavak és a tettek egységének biztosítására, figyelembe véve, hogy a párt nem óhajtja megkerülni a kényes kérdéseket, ami nemcsak azok magyarázatát jelenti, de gyakorlati intézkedések foganatosítását is a feltárt hibák felszámolására, a javaslatok megvalósítására."

A határozat kimondja továbbá: „A beszámoló-választási taggyűléseken a figyelem középpontjába kell állítani a pártszervezetek és az őket vezető szervek tevékenységét a XXVI. pártkongresszus, az élelmezési és energetikai program és az SZKP KB 1982. májusi, novemberi, valamint az 1983. júniusi plénumai határozatainak megvalósításában. A beszámolási-választási időszak során mélyrehatóan és önkritikusan elemezni kell az elvégzett munka eredményeit... és világosan meg kell határozni a jövőre vonatkozó feladatokat, hogy az alapvető gazdasági mutatók előirányzott tendenciája szilárd jelleget öltsön. Különös figyelmet kell fordítani azokra a területekre, ahol az öteves tervfeladatok nem teljesülnek, konkrét intézkedéseket kell kidolgozni, amelyek biztosítják az elmaradás bepótlását. Fontos, hogy figyelemmel kövessük, hogyan valósulnak meg a párt útmutatásai a szükséges rendteremtésről a termelésben, a munkatermelékenység nagy fontosságú emeléséről, a fizetéseket felülmúló mértékben, az önköltségcsökkentésről, a termékminőség javításáról, a szállítási tervek teljesítéséről. Nagyobb gondot kell fordítani a tudomány és technika eredményeinek, az anyagi eszközök gazdaságosságának a meghonosítására... Figyelmet kell fordítani a fogyasztási cikkek és a közszolgáltatás minőségének javítására. Fel kell tárni az elégtelenségek okait, megállapítani, kinek a hibájából származnak, egyes személyektől megkövetelni a hibák kijavítását."

A *Pravda* vezércikkéből éppúgy, mint az elmúlt időszak határozataiból nyilvánvalóan kitűnik: mind a rövid távú, mind a hosszabb távra szóló, a fejlett szocialista társadalomban végbemenő folyamatok elemzésére érvényes a fennálló helyzet realista feltárása és a jövővel kapcsolatos világos útmutatás — tökéletesebb munkamódszerrel, hatékonyabb munkával, a szocialista gazdaság előnyeinek érvényesítésével biztosítani a szovjet emberek életszínvonalának emelését.

(Összeállította: Déri Erzsébet)

Herald Tribune

JOHN W. KISER

A szovjet technológia jobb, mint gyakran hiszik

Oroszország, írta róla Thomas Carlyle brit történész több mint száz évvel ezelőtt, egy „nagy, ostoba szörnyeteg". S ezzel a megállapítással a Reagan-kormányzat nyilvánvalóan egyet is ért.

Washington abból a feltevésből indul ki, hogy a szovjetek elkeseredetten hajszolják az amerikai technológiákat és know-how-kat. Ezért aztán az Egyesült Államok kormánya új akadályokat gördít annak útjába, hogy hozzájuthassanak azokhoz a nyugati ötletekhez és gépekhez, amelyek nél-

kül — gondolja — nem tudnak meglenni.

De ha a Szovjetunió annyira lemaradt, akkor hogyan tudott olyan nukleáris meghajtású tengeralattjárókat építeni, amelyek egy óra alatt képesek akár 65 kilométert is megtenni a víz alatt, vagyis gyorsabbak, mint bármelyik amerikai társuk? Miért vásárol a Bristol Myers, a Dupont, vagy a 3M szabadalmaztatott szovjet gyógyszereket és orvosi berendezéseket? Miert használ a Kaiser Aluminium és az Olin Corporation szovjet feldolgozóipari know-how-t?

Jómagam azzal foglalkozom, hogy felkutassam azokat a szovjet és kelet-európai találmányokat és know-how-kat, amelyek üzleti szempontból hasznosak lehetnek az amerikai cégek számára. Azután kezdtem el ezt csinálni, hogy számos tanulmányt készítettem az amerikai szövetségi kormány és mások részére a szovjet és kelet-európai technológiáról.

A szovjetek technológiai erejéről szerzett tapasztalataim aligha gyakoroltak rám nagy hatást. Annál jobban megdöbbentett, mennyire nem ismerik azt az amerikaiak. Amikor arról kezdek mesélni, mivel is foglalkozom, az emberek megrökönyödnek: van olyasvalami a kommunista blokkban, ami technologiailag érteket képviselhet amerikai cégek számára?

Talán érthető, hogy sokakban ilyen elképzelés alakult ki a Szovjetunióról. Az amerikaiak mindig is ki voltak téve egy olyan propagandaáradatnak, amely szerint a szovjetek ellopkodják az amerikai ipari és katonai titkokat: s hogy a KGB-nek és a többi szovjet hírszerző ügynökségnek az egész Nyugatra kiterjedő, élénk tevékenységet folytató, illegális „technológia-beszerző" hálózata van. Mint minden más ország, a Szovjetunió is nyíltan vásárol különféle nyugati technológiákat, kezdve a cigarettagyártó gépsoroktól a vegyipari feldolgozási technológiákon át egészen a teherautógyárakig.

Helytelen volna bárki részéről is, ha azt gondolná, hogy a szovjetek helyrehozhatatlanul le vannak maradva, és hogy a Nyugatnak nincs mit tanulnia a szovjet tudósoktól, mérnököktől, feltalálóktól.

Kétségtelen: a szovjet fogyasztási és iparcikkek színvonala gyakran nem üti meg a nyugatiakét. A laboratóriumi kutató és fejlesztő munka, a kreatív termektervezés, a kiemelkedően magas színvonalon álló alkalmazott tudományok sokszor nem öltenek testet a végtermékben. A jó ötletek elsikkadnak a termelés során a nem megfelelő gyártási módszerek és minőségellenőrzés miatt.

Másképpen fogalmazva: valóban létezik egyfajta technológiai lemaradás — de nagyobb részt a Szovjetunió határain belül. Igaz, hogy Kijevben és Moszkvában a boltosok még ma is az ősi, húzogatós-golyós számológépen adják össze a vásárolt tételek árát. De az is igaz, hogy a szovjet vízi erőművekben magas műszaki színvonalon álló, belföldi gyártmányú számítógépek dolgoznak.

Ha az amerikaiaknak volna rá lehetőségük, hogy megtekintsenek szovjet hajógyárakat, meglátogassák a Novo Lipetszk-i folyamatos acélöntőművet, vagy a dnyeproszpetsztali elektrosalakos olvasztosort, akkor működés közben láthatnák a mai fejlett ipari technológiát.

Ha a Nyugat nem lesz képes igazából megérteni, milyen is voltaképpen a szovjet gazdaság, melyek a Szovjetunió technológiai lehetőségei, akkor könnyelműen elszámolja magát — mint ahogyan azt is rosszul hiszi, hogy a totális gazdasági háborúval térdre kényszerítheti.

Csaknem minden olyan esetben, amikor a Nyugat megtagadott valamilyen technológiát a szovjetektől, azok végül is kifejlesztették saját gyártókapacitásukat. A példákat sokáig lehetne sorolni, a szintetikus ipari gyémanttól (amely ma fontos szovjet exportcikk), egészen a vákuumos olvasztókemencéig, amelyekben az ürkutatásban használt, erősen ötvözött acélféleségeket készítik.

Az amerikaiak hajlamosak arra, hogy a saját mércéjükkel mérjék a szovjetek eredményeit. Az amerikaiak az áruk külső megjelenését hangsúlyozzák, míg a szovjeteknél gyakran az egyszerűség, a használhatóság a lényeg. Következésképpen, a nyugatiak szemében a szovjet berendezések gyakran durvának, elnagyoltnak tetszenek. Emiatt megfeledkeznek egy sokkal fontosabb szempontról: vajon a termék megfelel-e a célnak?

A szovjetek érthetően zokon veszik, hogy a nyugatiak nem tartják túl sokra eredményeiket. Például, a szovjetek fúrtak a világon eddig a legmélyebbre: a Kola-félszigeten, geológiai kutatásaik során, egy furatot csaknem 15 kilométeres mélységig mélyítettek. Úttörő munkát végeztek a lézer kifejlesztésében, nagyrészt megvetették a mai, nagy energiasűrűséget hasznosító fizika alapjait, s több tapasztalatra tettek szert az ipari nyersanyagok világűrben való előállításában, mint az Egyesült Államok.

Mindezek ellenére a Reagan-kormányzatnak a Szovjetunióval szemben folytatott technológia-politikáját csaknem kizárólag az önvédelemre való törekvés hatja át. Washington nem vesz tudomást arról, milyen hasznot húzhat Amerika a szovjet szellemi termékekből. Arra igyekszik ráirányítani a közvélemény figyelmét, hogy milyen fenyegetést jelent az Egyesült Államokra nézve az, ha a Szovjetunió hozzájut az amerikai tudományos eredményekhez és technológiához. Megpróbálja összemosni egymással a kémtevékenységet a világ valamennyi országában mindennapos, jogszerű ipari információgyűjtéssel és a szokványos tudományos tapasztalatcserékkel.

A szovjet technológia sok mindent kínál

A Reagan-kormányzatból mindig rendkívül nagy aggodalmakat váltott ki az Amerikába látogató szovjet tudósok „fenyegető" jelenléte. Pedig ezek a látogatások megannyi tanulási lehetőséget kínálnak az amerikai üzletembereknek és tudósoknak is.

A California állambeli Palo Altóban a Varian Corporation mérnökeinek akkor jutott eszükbe, hogy a számítógépek mikroprocesszorait infravörös fénysugarakkal hőkezeljék, amikor 1981-ben a New York államban levő Albany-ban szovjet tudósok előadását hallgatták munkájukról, amelynek során lézert használtak. Az amerikai mérnökök a szovjetek ötletét vették át.

Dr. Walter Gilbert, aki a Harvard Egyetemen végzett DNS-kutatásaiért Nobel-díjat kapott, elismerte, hogy e kitüntetéssel jutalmazott munkáját nagyban előrelendítette Andrej Mirzabekov szovjet biofizikus amerikai látogatása.

Azok, akik azt gondolják, hogy a szovjet—amerikai tudományos tapasztalatcsere egy kizárólag egyirányú utca, elfelejtik, mi hajtja előre a tudósokat. A tudósok vérében van az, hogy érdekeltek kutatási eredményeik közlésében, abban, hogy azokat másokkal megosszák, hogy velük egyívásúak — nemzeti hovatartozástól függetlenül — véleményüket nyilvánítsák azokkal kapcsolatban, reagáljanak rájuk. A kollégák részéről megmutatkozó tisztelet a tudósok egyik legfőbb „nyeresége", s ebben csak az részesülhet, aki hozzájárul valamivel az egyetemes tudáshoz. Nem hinném, hogy az igazi szovjet vagy kelet-európai tudósok e tekintetben sokban különböznének a többiektől.

Amikor amerikai vagy japán specialisták látogatnak a Szovjetunióba, nemcsak az ő agyukat „csapolják meg": ők is tanulnak. Az az ötlet, hogy a kismalacokat, a jobb helykihasználás érdekében, egymásra rakott drótketrecekben helyezzék el, először a szovjet gyakorlat megfigyelése alapján született — mondja Roger Gerris, az amerikai mezőgazdasági minisztérium szakértője. Ma már az amerikai sertestenyésztők is ezt a módszert alkalmazzák.

A japán Mitsui Mining cég azután állt rá a hidraulikus technológiával való szénbányászatra, hogy emberei szovjet bányákat látogattak meg, amelyekben nagynyomású vízsugarakkal fejtették ki és továbbították a felszínre a szenet a föld alatti rétegekből. Sőt, a Mitsui ezt a technológiát részben átadta a kanadai Kaiser Resources Limited-nek.

Julian Sturdevant, a Yale Egyetem biokémikusa olyan kiegyenlítő letapogató hőmennyiségmérőt használt, amelyet egy szovjet tudós tervei alapján állítottak elő. Sturdevant akkor ismerte meg az új tervezésű műszert, amellyel egyébként a korábbiaknál sokkal finomabb méréseket lehet elvégezni, amikor meglátogatta szovjet kollégáit.

Sok amerikai tudós úgy véli, hogy számos szovjet kutatás igen magas színvonalú

A szovjet műszaki irodalom egy része ugyancsak nagyon magas színvonalon áll. Roderick Scott, az egyik fejlett technológiával dolgozó amerikai cég, a Perkin Elmer volt vezető tudósa szerint a szovjet spektroszkópiai folyóirat, amelyet egyébként rendszeresen forgattak a cégnél, értékes ötletek forrása. A Kaiser Alumínium egyik mérnöke pedig ugy véli, hogy a színesfémkohászattal foglalkozó, a cég munkájában hasznosítható cikkeknek mintegy fele szovjet eredetű.

Az 1981. évi üzleti jelentésében a Varian Corporation elismerő hangon szólt a girotron működését leíró értékes szovjet szakcikkekről. A mágneses anyagtovábbítás elvén működő, ún. Tokamak vagy „Donut" rendszerű magfúziós reaktorral végzett amerikai és japán kutatások közvetlenül a szovjetek munkájára és az e tárgyban közzétett ismertetéseikre épülnek.

Eugene Rivin, egy emigráns szovjet mérnök, aki most Detroitban, a Wayne State Universityn tanít, arról számolt be, hogy a szovjet műszaki irodalomból elenyészően keveset hasznosítanak Amerikában. Pedig például a *Mechanical Engineering* (Gépgyártás) című lap 1983. áprilisi számában — hívta fel a figyelmet Rivin — kitűnő cikkek jelentek meg olyan témákról, mint a különleges műanyagformázás, a nagynyomású öntés, vagy a különféle titánötvözetek. Ő is ugyanezt a véleményt hangoztatta, amit sok, tekintélyes amerikai tudós, nevezetesen, hogy a szovjet tudományos kutatás roppant magas színvonalon áll.

A Rivin professzor szakterületén, a feldolgozó ipari gépgyártásban megjelenő orosz szakkönyvek kiválóak, és gyakran sokkal részletesebbek, mint a hasonló amerikai kiadványok. Az amerikai vállalatok pedig nem rendelkeznek ezeknek az adatoknak a nagy részével.

Persze, részben maguk az amerikaiak tehetnek arról, hogy nehézségeik támadnak, amikor valamilyen külföldi technológiát akarnak elsajátítani. Az, ahogyan az amerikaiak elhanyagolják az idegen nyelveket, felér az egyoldalú nyelvi leszereléssel.

Nagyon kevés amerikai tudós olvas oroszul, pláne japánul. A külföldi szakfolyóiratokból készült fordítások, azon túl, hogy költségesek, rendszerint gyönge minőségűek. Rosszul fizetett, műszakilag képzetlen fordítók ritkán készítenek jó fordításokat olyan anyagokból, amelyeket akkor is aligha értenének meg, ha saját anyanyelvükön íródtak volna.

Az amerikai üzleti élet tanul. De a politikusok és az újságírók viszonylag későn kezdték felfogni azt, amit az ipar már hosszú ideje tud: Amerika számos területen nem világelső, van mit tanulnia, s kell is tanulnia másoktól.

A dolog iróniája, hogy a szocialista országok meglepően liberálisan kezelik azokat a technológiákat, amelyeket hajlandók eladni a Nyugatnak. Mi több, némely esetben a Nyugatra eladott technológiák nyilvánvalóan katonai, stratégiai célokra is felhasználhatók.

A Universal Oil Products a hetvenes években a Szovjetuniótól vásárolt hideghengerművet, hogy kibővítse az amerikai légierőnek szállított hidraulikus csőrendszerek gyártókapacitását. A General Dynamics pedig egyik telepén az F—16-os vadászgépek szárnyrészeinek roppant nagy pontosságot igénylő összeállításához keletnémet fotogrammetrikus kamerákat használ.

A fejlett technológiákat csak olyan országokban lehet meghonosítani, amelyek technológiailag már amúgy is fejlettek. S hogy a Szovjetunió képes a maga javára fordítani az amerikai technológiát, annak az az oka, hogy maga is fejlett technológiailag.

(Az amerikai napilap 1983. augusztus 17-i és 18-i számából)

osteuropa
Wirtschaft

JOHNNY ERLING

A kínai gazdasági reform öt esztendeje

(RÖVIDÍTVE)

1982-ben a Kínai Népköztársaságban tulajdonképpen jubileum lett volna esedékes. A gazdasági reform ötödik évfordulóját illett volna megünnepelni. Ehelyett Csen Jün, a párt akkori helyettes vezetője újév alkalmából vendégül látta az Állami Tervbizottságot és figyelmeztette, hogy a tervgazdálkodás elvével hadilábon állnak. Az új stabilizálási és struktúrapolitikának, amelyet általában „kiigazításnak" neveznek, mint mondotta, nem szabad oda vezetnie, hogy a nép mindent elfogyaszt. Ami hideg zuhanyként hatott a reformpolitikusokra, azt meleg biztatásnak érezte a nehézipar, s 1982 vége felé a tervezett 1% helyett csaknem 9%-kal volt magasabb a termelési érték.

Sok vita folyt a további reformok körül. A kínai reformpolitikusok, akik többségükben a Társadalomtudományi Akadémián dolgoznak, tudtak olyan, számukra kedvező politikai változásokról, amelyek nagyobb politikai beleszólást engednek majd nekik. Ma Hongot, egyik legjelentősebb szószólójukat, az akadémia igazgatójává nevezték ki, Liu Kuo-kuang, e kiváló teoretikus a Gazdasági Kutatóintézet vezetőjévé lépett elő. (Mind a két közgazdászt emellett a XII. pártkongresszuson a Politikai Bizottság póttagjává választották meg.)

1982 szeptemberében a XII. pártkongresszuson a párt új főtitkára, Hu Jao-pang azt tűzte ki feladatul, hogy 2000-ig a négyszeresére emeljék az ipar és a mezőgazdaság bruttó termelési értékét. Mivel ennek a célnak az elérését a gazdasági hatékonyság emelésével kellett összekapcsolni, a Gazdasági Kutatóintézet új vezetője felbátorítva érezte magát arra, hogy a *Zsenmin Zsipaó*ban egy cikkben sikraszálljon a piacgazdaság kiterjesztéséért. Két héttel később azonban a lap vezércikke ízekre szedte elképzeléseit. Liu Kuo-kuang kénytelen volt önkritikát gyakorolni.

Csao Ce-jang miniszterelnök október végén és november elején békítően lépett fel, de egyértelműen a reform folytatása mellett foglalt állást. Egyszóval a kínai gazdasági reform meglehetősen bizonytalannak mutatkozott.

A népgazdaság reformjának 1978-ban kezdődött szakaszában Kína a közgazdászok Mekkájává vált. A Kínába utazó tanácsadók, kutatók és szakértők egymásnak adták a kilincset.

Politikai beállítottságra való tekintet nélkül valamennyiüket vonzotta Kínába az, hogy a XI. pártkongresszus óta a Kínai Népköztársaság is komolyan munkálkodik egy olyan gazdasági reformon, amely az utasításos tervezést a piacgazdaság előnyeivel gazdagítaná.

1978 óta Kína sajtója már nevükön nevezi a problémákat. A kínai nyelv bővelkedik képletes kifejezésekben a működési zavarok érzékeltetésére. Így az ösztönzés és teljesítmény problémájáról szólva azt mondják, hogy „mindenki ugyanabból a rizsesfazékból eszik", amely ráadásul „vas rizsesfazék", a magas felhalmozási rátáról pedig: „túlságosan sok csont, semmi hús", a klasszikus eladói piacról: „királylányoknak (termelőknek) nem kell vőlegényt (vevőt) keresniük". A kínai reformközgazdászok mentora, Szun Je-fang, akit a kulturális forradalom idején „Kína Libermanja"-ként szidalmaztak, kijelentette, hogy a nyereségorientált vállalatirányítás olyan, mint „a marha orrába fűzött karika". Ha meghúzzuk a karikát, a marha követi.

A szocialista gazdaság „modelljei"

Mind a kínai, mind a nyugati közgazdászok körében a zavar már a kiinduló pontnál kezdődik, hogy tulajdonképpen miként is alakul ki a kínai gazdaság szerkezete és egyáltalán milyen legyen a reform. Ha a szocialista gazdaság fejlesztésének azokat a modelljeit követik, amelyeket egyes kelet-európai közgazdászok dolgoztak ki, akkor elméletileg és gyakorlatilag leegyszerűsítve a szocialista gazdaságok három alternatívája lehetséges; *a)* szovjet mintájú, magas fokon centralizált tervgazdaság; *b)* megreformált tervgazdaság beépített piaci mechanizmussal, ahogy ezt Magyarország alkalmazza; *c)* piacgazdasági szocialista modell jugoszláv mintára.

Nyugaton dominálo felfogás szerint Kína gazdasági rendszere az első csoportba sorolandó. A kínai közgazdászok 1978 után kezdték megkülönböztetni a szocialista országok gazdaságát és kidolgoztak egy ötlépcsős sémát.

A reform-párti közgazdászok ezzel a modellvitával két pontban térnek el a nyugati feltevésektől.

Típus	A centralizálás foka	A piac befolyása	Például szolgáló ország
1. Hadikommunisztikus ellátási rendszer	A(+)* B(+) C(+)	Természetbeni elosztás. Áru- és pénzviszonyok kizárása	Kínai Népköztársaság, különösen 1958—1961 és 1966—1976 között
2. Centralizált tervgazdaság	A(+) B(+) C(+)	Passzív piac, amely olykor a terv végrehajtásának eszköze	Szovjetunió a harmincas évektől az ötvenes évekig
3. Megreformált centralizált tervgazdaság	A(+) B(+) C(—)	A piac kiegészítő szerepe. Természetbeni tervszámok meghagyása a kulcstermékeknél, kevesebb utasításos tervszám	Szovjetunió 1965 után és a legtöbb kelet-európai ország a gazdasági reformja után
4. Tervgazdaság beépített piaci mechanizmussal	A(+) B(—) C(—)	Közgazdasági paraméterek és a piaci mechanizmus alkalmazása	Magyarország 1968 után
5. Piacgazdasági szocializmus	A(—) B(—) C(—)	A gazdasági tevékenység piacszerű szabályozása	Jugoszlávia

* A = makrogazdasági döntések, B = vállalati döntések, C = egyéni döntések (fogyasztás és munkahely választása). (+) = lényegében az állam kezében centralizálva. (—) = lényegében decentralizálva.

1. Egy alaptípussal, az úgynevezett hadikommunisztikus ellátási rendszerrel kezdik, amely azzal tűnik ki, hogy gazdasága merőben utasításos jellegű, az egyéneknek, illetve a háztartásoknak nincs joguk a gazdasági döntésre, a munkahely és az egyéni fogyasztási javak megválasztására. Csak ezután következik a centralizált tervgazdaság.

Kína gazdasági rendszeret de facto mint átmeneti rendszert az első és a második típus közé sorolják, mert mai kínai felfogás szerint sokkal magasabb fokú a centralizációja, mint a második rendszer esetében, mert kiterjedt jegyrendszerrel és munkára való központi beosztással messzemenően kizárja az egyéni döntést, valamint mert olyan ultrabaloldali frázisaival, mint a „nagy ugrás" és a „kulturális forradalom" radikálisan elutasította az áru- és pénzviszonyokat. Ezzel burkolt formában nemcsak egy sor amerikai közgazdász véleményét veszik figyelembe, akik a Kínai Népköztársaság gazdasági rendszerét mint „kaszárnyakommunizmust" definiálják és történelmileg az ázsiai termelési módból vezetik le, hanem már eleve igen ala-

csony szintre helyezik Kína előfeltételeit a mai gazdasági reformhoz, mivel elemi, a kelet-európai reformok megkezdésekor már meglevő alapstruktúrákat kell előbb kifejleszteni.

2. Hasonló robbanóerő rejlik abban is, hogy elméletileg minőségi különbséget tesznek a centralizált tervgazdaság és a megreformált tervgazdaság között. Ennek a harmadik modellnek a felvételében az a tendencia tükröződik, hogy követendő reális reformalternatívaként szerepeltessék az akkori szovjet gazdasági rendszert, jóllehet a reform utáni szovjet gazdasági rendszer kínai elméleti vizsgálatai negatív megítélésre jutnak, mind a hatékonysági, mind a gazdasági növekedés tekintetében.

A mai vezető reformközgazdászok: Szun Je-fang, Hszüe Mu-csiao, Ju Kuang-jüan és sokan mások jellemző módon ugyanazok a közgazdászok, akik már az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején jelentkeztek saját elképzeléseikkel, de akkor nem tudták érvényesíteni azokat. Az iszonyú megaláztatás és üldöztetés hosszú évei után teljesen rehabilitálva, most rávetették magukat, más neves közgazdászokkal együtt, az addig tabunak számító irodalomra. Ugyanakkor a helyreállított Társadalomtudományi Akadémia szárnyai alatt nagyszabású gazdasági kutatás indult meg.

Az élénk gazdaságpolitikai viták minden dogmatizmustól mentesen zajlottak le, de csak addig, amíg megmaradtak a központi gazdasági tervezés határai között. Már 1982 elején a vita valamennyi résztvevőjének hitet kellett tennie a központi gazdasági tervezés mellett.

1982. január 29-én Szun Je-fang tekintélyes kínai reformpolitikus szervezésében azonban nyolc neves kínai reformközgazdász nyilatkozatot adott ki ezzel a jellegzetes címmel: „Kitartunk a tervgazdaság elsőbbsége mellett, kiegészítve ezt piacgazdasággal." (Lásd *Zsenmin Zsipao*, 1982. február 22.)

Két vita

Az újfent kikényszerített szóbeli egyetértés mögött mindamellett a tervezésre vonatkozó eltérő felfogások húzódtak meg. 1982. nyár elején világosan megmutatkozott ez, amikor a reformpolitikusok újra megindították a vitát. Ennek középpontjában egy látszólag szövegezésbeli nézeteltérés állt, amely akörül bontakozott ki, hogy milyen formában tegyenek hitet a központi gazdasági tervezés mellett. A fogalmazás körüli nézeteltérések mögött a gazdasági reform központi kérdése rejlik, nevezetesen az, hogy megmaradjanak-e a tervutasításos hiánygazdálkodás mellett, amelyet a „tervgazdaság elsőbbsége" formulával fejeznek ki, avagy térjenek át minőségi tervezésre és további reformokra. Ezt „tervszabályozásnak" nevezik.

A vita során hat formula vetődött fel. Ezeket Ju Kuang-jüan, a Társadalomtudományi Akadémia elnöke így foglalta össze: 1. Tervgazdaság és piacgazdaság összekapcsolása. 2. Terv- és piaci szabályozás összekapcsolása, elsőbbséget biztosítva a tervszabályozásnak. 3. Tervszabályozás és piaci szabályozás összekapcsolása. 4. A tervgazdálkodás érvényesítése a piaci szabályozás kisegítő szerepének egyidejű kibontakoztatásával. 5. A tervgazdaság elsőbbsége, piaci szabályozással kiegészítve azt. 6. Az állam tervgazdálkodást folytat a szocialista társadalmi tulajdon alapján. Biztosítja a népgazdaság arányos és összehangolt fejlődését a gazdasági tervek átfogó kiegyensúlyozása és ezt kiegészítő piaci szabályozása útján. Ezt az utolsó fogalmazást 1982 decemberében az alkotmányban is rögzítették. A vita ezzel nem fejeződött be. Voltak, akik úgy gondolták, hogy a gyakorlati alkalmazás egy hosszú folyamat eredménye lesz, és bírálták azokat, akik intézkedéseket sürgettek.

A kritika formája és demagógiája meglehetősen nagy nyugtalanságot keltett közgazdászkörökben, s ez csak 1982. október végén enyhült, amikor Csao Ce-jang, Kína új miniszterelnöke egy elvi jelentőségű beszédében a következőt mondotta: „Ha csak néhány gyár nem mutat különösebb érdeklődést a műszaki haladás iránt, ez nem nagy probléma. De ha sok gyárban hiányzik az ilyen irányú kezdeményezés, akkor ennek okait gazdasági struktúránkban és gazdaságpolitikánkban kell keresnünk."

Egy honappal később Csao Ce-jang a hatodik ötéves tervről szóló jelentésében még határozottabban kiállt egy átfogó reform szükségessége mellett, de ezt kitolta az 1985 utáni hetedik ötéves terv időszakára. A reform körüli küzdelem 1982 végén azok között a keretek között folyt, amelyeket Hu Jao-pang főtitkár a XII. kongresszuson szabott meg: 2000-ig a négyszeresére kell emelni a bruttó termelési értéket az iparban és a mezőgazdaságban. Míg a tartományi vezetőségek, a tervezőszervek és a szakminisztériumok ezt a célt szigorúbb tervezés útján kívánták elérni, a reformpolitikusok a gazdasági hatékonyságot állították előtérbe és ennek állandó emelését nyilvánították a bruttó termelési érték megnégyszerezésének alapjává. Hatékonyság viszont csak következetes reform útján érhető el, s ez ma a kínai reformközgazdászok érvelésének ütőkártyája.

A reform lemarad

Az eddigi tényleges reform (a mezőgazdaságtól most eltekintve) az iparban nem tart lépést a sok elméleti szárnyalással, jóllehet 1978 után az első két esztendőben lendületesen előrehaladt. A következő kronológia szemléltetheti ezt:

1978. október: Szecsuan tartományban 6 üzem jogot kapott arra, hogy tervteljesítés esetén maga rendelkezzen a nyereség egy részével: ezt prémium formájában oszthatták, szociális célokra használhatták fel, és mindenekelőtt részben új beruházásokra fordíthatták. Az üzemeket arra ösztönözték, hogy terven felüli termelésüket a piacon maguk értékesítsék.

1979. január: A reformot kiterjesztették 100 szecsuani üzemre, s ezek legtöbbje decentralizáltan a helyi hatóságoknak van alárendelve. Ezzel egyidejűleg 8 kiválasztott üzem (Sanghajban 3, Pekingben 3 és Tiencsinben 2) bekapcsolódott a kísérletbe.

1979. július: Az Államtanács öt reformhatározatot fogad el az állami üzemeket illetően. 1979 végén országosan már 4200 üzem vesz részt a reformban. A nyereségmegosztás mellett megkezdik a kísérleteket egy új reformtípussal, amelynél bonyolult adórendszert alkalmaznak ötfajta adóval (Sanghaj), illetve négyfajta adóval (Peking). Az öt évre rögzített adótételek mellett az üzemek hatékony vállalkozás esetén magasabb nyereséget érhetnek el, s ezzel maguk rendelkezhetnek.

1980. január: Az Államtanácsnak egy újabb határozata ismét kiszélesíti a reformot. Ennek értelmében 1980 végén 6600 üzem alkalmaz reformrendszereket, köztük 191 az új adórendszert.

1981. január: Az a terv, hogy 1981-ben valamennyi állami üzemben bevezetik a reformtípusokat, elsősorban a kiigazítási politika meghosszabbítására és erőteljesebb folytatására tett intézkedések révén. 1981 áprilisában a propaganda felkarol egy üzemi hatékonyságra orientált felelősségi rendszert.

1982: Valamennyi nagyvárosban nyereségmegosztást vezetnek be, miszerint a biztosított nyereségráta szakmák szerint 7 és 10% között változik. A reformüzemek körét nem szélesítik tovább. Mindenesetre már 400 azoknak az üzemeknek a száma, amelyek az adórendszert alkalmazzák, s a felelősségi rendszerrel összekapcsolva ez áll a reform középpontjában.

Csupán a számok alapján ítélve 1980 végéig abból a 42 000 üzemből, amely egyáltalán nyereséget fizet az állami költségvetésbe, már 16% alkalmazta a reformot. S ezek közé éppen a legjelentősebb üzemek tartoztak, amelyekre a bruttó termelési érték 60%-a és a nyereségbefizetés 70%-a jutott.

Mindamellett a reform nem nőtt ki a gyermekcipőből, következetlensége és kísérleteinek áttekinthetetlensége pedig mindenütt nyugtalanságot keltett. A népgazdaság kiigazításának politikáját*, amelyet ezekkel a reformokkal együtt vezettek be, nem éppen lelkes indítás után az inflációs tendenciák, a nagy költségvetési deficit, a jelentős

* Kiigazítási politikán a következő program értendő: az a kísérlet, hogy az elhatalmasodott aránytalanságokat és strukturális hiányosságokat rendezéspolitikai intézkedésekkel szabályozzák, új struktúrák és arányok kifejlesztése céljából. A szabályozást szolgálja ezek során: a beruházások visszafogása, a fogyasztási cikkek termelésének gyors felfuttatása, a termelés aránytalanságainak felszámolása, az energetika fejlesztése, a közlekedés lemaradásának a leküzdése stb.

energiahiány és közlekedési hiányosságok folytán 1980 végén meg kellett hosszabbítani, s azóta ez határozza meg a fejlesztés prioritásait. Az ipari reform háttérbe szorult.

1981-től a reformista lendület súlypontja arra helyeződött át, hogy az iparban egy felelősségi rendszert hozzanak létre. Itt természetesen másmilyen rendszerről van szó, mint a mezőgazdaságban, jóllehet az új mezőgazdasági irányvonal sikere közrejátszott az ipari „reform" kialakításában.

Az ipari felelősségi rendszert a pekingi Vas- és Acélművek fejlesztette ki, az elsők egyike a nyolc kínai reformüzem közül, amikor a kiigazítás keretében folytatott egyensúlypolitikai visszafogás folytán az acéltermelést csökkenteni kellett. Erőteljesebb vállalkozás, sokféle irányítási és ellenőrzési rendszer alkalmazása révén a vállalatnak sikerült forgalma visszaesését a munka hatékonyabb megszervezésével ellensúlyozni és magasabb nyereséget elérni. Premizálták az üzem esetében azt is, hogy önállóan keresett értékesítési lehetőségeket, olyan piacot, amelyre betörhet. A meg nem reformált árstruktúra, az ugyancsak meg nem felelő adózás, valamint a termelési és értékesítési kérdésekben való önálló döntésnek a szinte teljes hiánya a felelősségi rendszert jelentős mértékben egyfajta hatékony takarékossági rendszerre korlátozta. Ugyanez érvényes a 2. típusú reformra, az adórendszerre is. Emellett a reformok már önmagában konszolidált termelési struktúrát és fejlett könyvelési szervezeti rendszert feltételeznek, márpedig az üzemek többségében ez egyelőre még hiányzik. Ennyiben a felelősségi rendszer nem is valódi reform, hanem az üzem belső struktúrájának egy javított változata, amelynek célja a nagyobb megtakarítás és ennek a teljesítményekhez jobban alkalmazkodó értékelése.

Az araszról araszra haladó reform, amely a merev és kockázatot nemigen vállaló minisztériumok ellenállásába vagy akár csak puszta passzivitásába ütközik, rég meghiúsult volna, ha nincs három olyan tényező, amelyre mégis támaszkodhat:

1. Kína korántsem homogén, de a reformirányzatnak erősen elkötelezett legfelső politikai vezetése kitart a reformirányzat mellett, amíg úgy látja, hogy ez biztosítja a politikai és gazdasági stabilitást. Mindamellett mindennaposak a költségvetési deficitek, az inflációs tendenciák, a munkanélküliség és a nyersanyagellátásban mutatkozó szűk keresztmetszetek által előidézett kifulladás, s ezek maguk után vonták a kiigazítási politika meghosszabbítását és újabb meg újabb olyan adminisztratív intézkedések foganatosítását, mint az árstop.

2. A szervezetileg sokkal egyszerűbb mezőgazdasági reform sikeresebb volt, mintsem ezt maguk a pekingi tervezők remélték. A rugalmas mezőgazdasági politika hagyja, hogy a parasztok csoportjai vagy akár egyes gazdaságok a szerződéses rendszerek talaján mindinkább saját felelősségükre munkálkodjanak. A felvásárlási árak felemelése, a mezőgazdasági termelés diverzifikálása, a parasztok egyéni érdekeinek a hozamhoz való szoros kapcsolódása alapján joggal lehet felvirágzó mezőgazdasági piacról beszélni. A mezőgazdasági munkatermelékenység 1979 óta állítólag évi 2,7%-kal emelkedett, tehát ugyanannyival, mint az 1952 és 1978 közötti időszakban összesen.

3. A falusi népesség gazdasági szükségleteinek kielégítése révén fokozódott a politikai stabilitás, s ennek megfelelően javult az ellátás a városokban is, mivel a kiigazítási politika nyomán jelentősen csökkent a piacokra nehezedő nyomás és az úgynevezett improduktív beruházások (lakásépítés, szolgáltatások stb.) nagymértékben növekedtek. A nehézipartól a fogyasztási cikkek területére való orientálódás, a felhalmozási ráták csökkenése, az ipar bruttó termelési értékén belül a könnyűipar hányadának növekedése gyors ütemben ment végbe.

A könnyűipar részesedése az ipar teljes termelési értékében
(százalékban)*

	1978	1979	1980	1981	1982
Könnyűipar	42.7	43.1	47.0	51.4	50.6
Nehézipar	57.3	56.9	53.0	48.6	49.4

* 1979-es árakban.

A felhalmozási ráta az 1978. évi 36.5%-ról 1981-ig 28.3%-ra csökkent.

Igaz, hogy 1982-ben ismét jelentős súlyponteltolódás mutatkozik a nehézipar javára, de ez bizonyosan csak részben vezethető vissza a nehézipar sikeres átorientálására. Emellett a nehézipar termelési értéke első ízben emelkedett feltűnően gyorsabb ütemben (9,3%), mint a könnyűiparé (5,6%).

Csakhogy a hatodik ötéves terv egész időszakára (1981—1985) meghosszabbított kiigazítási szakasz, amely a jelek szerint egyelőre sikeresen megy végbe, tulajdonképpen csak azokat az adósságokat rója le, amelyek a kiegyensúlyozatlan, magas felhalmozási ráta bélyegét magán viselő előző időszakban felgyűltek.

Hosszabb távon az eredmények tényleges növekedésére csak akkor lehet számítani, ha a kiigazítási politikát úgy értelmezik, mint a messzebbre vivő reformnak egy előkészítő szakaszát. Ez azonban végső soron nem gazdasági, hanem politikai kérdés.

A kínai reformpolitikusok közül az optimisták rámutatnak arra, hogy a magyarországi reform esetében is évekbe tellett, míg sikerült valamenynyi célkitűzést megfogalmazni. Hogy a lehetséges alternatívák közül a Kínai Népköztársaság a fentebb vázolt séma szerint a harmadik vagy a negyedik modell felé orientálódik-e, ezt nem meri senki sem előre megmondani. Minden valódi reform központi kérdését — az árkérdést — néhány elképzelés megfogalmazásától eltekintve még nem érintették. Hogy mekkora robbanóerő rejlik ebben a kérdésben, az is mutatja, hogy az eredetileg 1983-ra bejelentett árreformot évekre elodázták, mert mint Csao Ce-jang kifejtette, „az árrendszer általános reformjához a feltételek a hatodik ötéves tervidőszak utolsó éveiben még nem érnek meg".

Ám amíg ezekre a kérdésekre nem találnak valamilyen megoldást, a reformok, a felelősségi rendszerekhez és az adórendszerekhez hasonlóan, lekűzdhetetlen akadályokba ütköznek, s veszteségek adódnak ott, ahol az üzemekben piacgazdasági szellemben végrehajtott reformoknak tulajdonképpen nyereséget kellett volna biztosítaniuk. A kiigazítási irányvonal kezdeti sikerei, különösen tartós fogyasztási cikkek esetében, most teherré válnak, mert túlságosan drága fogyasztási javak, például órák, kerékpárok és televíziókészülékek, már milliós tételekben fekszenek a raktárakban. (Televíziókészülékekből például 1982 áprilisában 1,4 millió darabos raktárkészletet jelentettek. Ugyanakkor január és április között 1,74 millió új készüléket gyártottak.)

Árreform nélkül, világos célkitűzés nélkül, amikor nagy számban folytatnak mikrogazdasági kísérleteket, amelyek meglehetősen sokszor ellentmondanak egymásnak, a reform hajója ide-oda hánykolódik. Újra meg újra adminisztratív intézkedésekhez kénytelenek folyamodni, hogy elhárítsák a katasztrófát, így például valamiképp korlátok közé szorítsák az inflációs tendenciákat, amelyek a többi között abból adódtak, hogy a munka termelékenysége nem tartott lépést a jövedelemnövekedéssel, vagy eltüntessék a magas költségvetési deficitet, amely abból adódott, hogy a mezőgazdaság felvásárlási árainak a felemelése, a közhasznú szolgáltatások szférájában és különösen a lakásépítés terén eszközölt nagyobb beruházások 1978 és 1981 között az összes állami pénzbevételek 14,3%-áról 42,7%-ára duzzasztották fel az állami támogatást. Emellett a pénzügyi eszközöknek tartományi és helyi szintre való decentralizálása folytán összezsugorodott a központi költségvetés, s emellett ez arra csábított, hogy a könnyűipar feldolgozó üzemeiben helyi szinten önállóan lázas beruházásokat eszközöljenek, mert ezek magas nyereséggel kecsegtettek, ugyanakkor viszont a meglevő nagyvállalatoktól elvonták a nyersanyagot. Az állami költségvetés a beruházások drasztikus csökkentése mellett még az államkölcsön eszközeihez is kénytelen volt folyamodni, hogy pótolja nagy hiányait.

Hogy ennek ellenére különféle adminisztratív intézkedésekkel az utóbbi években mégis sikeresen működtek, ennek elsősorban az a magyarázata, hogy kiküszöbölték az elemi gazdasági ésszerűtlenséget. Vonatkozik ez éppúgy az 1979 óta végrehajtott vállalatösszevonásokra, mint arra, hogy 1982 óta trösztszerű vállalatóriásokat hoztak létre a hajógyártásban és az autóiparban, valamint a dohányfeldolgozásban. A monopolhelyzet létrejöt-

ténak veszélye itt egyelőre bizonyosan a kisebbik baj, példának okáért ahhoz képest, hogy az autóipar terén még 1979-ben is az egész országban szétszórva tovább működött 130 autógyár, amelyek évi termelése hallatlanul magas önköltség mellett nem érte el a nagy európai autógyárak egyikének a termelését sem, a minőségről már nem is szólva.

Az 1982-ben megindított igazgatási reform is friss levegőt visz a minisztériumok áttekinthetetlen, aporodott atmoszférájába, de egyelőre nem juthat tovább, amíg fennmarad a központi, utasításos gazdasági tervezés. Azt az ebből fakadó veszélyt, hogy kialakul egy technokrácia, megszünteti az a kínai sajátosság, amely sok gondot okoz a reformpolitikusoknak: a kínai gazdasági vezetők fölöttébb hiányos szakmai tudása. Egy vizsgáztatás, melyet 20 gyárigazgató és párttitkár bevonásával még 1980-ban végeztek, azzal az eredménnyel járt, hogy 60%-uk már olyan közgazdasági alapfogalmak definiálásánál bukott meg, mint az „önköltség" vagy a „munkatermelékenység".

Kísérlet valamiféle összegezésre

Akármilyen sok párhuzamosság is utal már ismert megoldásokra, 1982 óta a kínai közgazdászok ismét felhagytak példakép-keresésükkel. A kezdeti rajongás Amerikáért politikailag túlságosan kényes dolognak bizonyult. Nem találták meg a megfelelő modellt sem Romániában, sem Jugoszláviában. A gyakorlatilag eredményes magyar reformtípus is, mivel a két ország nem összehasonlítható, kiszorult a vitából, bár létével segítségére van a reformpolitikusoknak.

Öt évi kísérletezés után az erőteljesebb tervezés reneszánsza rajzolódik ki. A kínai közgazdászok körében kialakult ugyan az a józan felfogás, hogy a tervezés túlságosan magas fokú centralizálása megbénítja a gazdasági életet. Ugyanakkor azonban a gyakorlati szakemberek nyomása alatt állnak, akik olyan válaszokat várnak, amelyek segíthetik őket a már felsorolt problémák megoldásában, a többi között a költségvetési bevételek gyors csökkenésének megállításában, miután ezek a bevételek 1978-tól 1981-ig a nemzeti jövedelem 37,2%-áról 27%-ára csökkentettek.

Túlságosan is szívesen hajlottak arra, hogy ismét a „tudományos tervezésben" keressenek menedéket. A központilag irányított, a helyileg irányított és a „szabad" termelés közötti kötelékek 1978 óta lazultak, amint ezt egy újabb vizsgálat is tanúsítja.

A központilag tervezett termelési érték hányada a teljes termelési értékben, az iparban és a mezőgazdaságban
(százalékban)

Év	A központilag tervezett rész összesen	Ezen belül	
		az iparban	a mezőgazdaságban
1979	47,7	43,7	59,7
1980	46,4	42,3	59,1
1981	46,0	42,0	58,0
1982 (terv)	44,4	40,0	57,5

Olyan ipari városokban, mint Sanghaj és Peking, az utóbbi években az üzemeknek mintegy 40%-át központilag irányították. 30—40%-ukat decentralizáltan irányították. 20—30% mindennemű tervfeladat nélkül termelt. Márpedig a városi piac ennek az aránynak köszönheti, minden koordinációs fogyatékosság és pazarlás ellenére, hogy a jobb keretfeltételek mellett rugalmasabbá vált a kínálat. Ha régi minta szerint ismét fokozottabb centralizáláshoz folyamodnának, megszaporítva az utasítás jellegű tervszámokat, a mérleg újra a hiányok felé billenne. A reformpolitikusok ellenkoncepciója, amelynek politikai elfogadtatásáért még küzdenek, a piac koordinálóképességének fokozása az árak és az adók révén.

1982 eleje óta ismét Kína különleges helyzetéről beszélnek, vagyis arról, hogy ebből kell kiindulni. Egy olyan országban, amelyben egymilliárd ember él, ráadásul ennek több mint 80%-a falun, amelyben kimeríthetetlenek a munkaerő-tartalékok, amelyben ijesztő hiány mutatkozik szakképzettségben, szükség van óvatosságra. Az eddigi gazdasági struktúrák elemzése azonban mély ellent-

mondásokra is fényt derít: míg a kínai politikusok egyik része továbbra is aranykorként emlegeti az ötvenes éveket és az akkori, állítólag arányos fejlődést, és az utóbbi 20 évhez viszonyítva magas növekedési rátát misztifikálja, a reformpolitikusok joggal utalnak arra, hogy a legfőbb mai baj gyökerei éppen azokban az időkben rejlenek.

Egyúttal az is megmutatkozik, hogy Kína már 1956-ban és 1970-ben végrehajtott reformkísérletei a problémákat csak növelték, mivel csak hatalmi funkciókat decentralizáltak, de nem érintették az állam és az üzemek viszonyát. Ennek eredménye az a cikcakkos út volt, amelyet kínai közgazdászok a következőképpen szeretnek leírni: „Először centralizáltak — ez fojtogatáshoz vezetett, a fojtogatás — tiltakozáshoz vezetett, a tiltakozás — decentralizáláshoz vezetett, a decentralizálás — káoszhoz vezetett, a káosz — centralizáláshoz vezetett . . ." (*Ma Hong*: Tervgazdaság és tervezés. Előadás az Állami Tervbizottság előtt 1982. március 27-én.)

A ma már történelmet jelentő 1978-as reform, amely arra irányult, hogy két legyet üssenek egy csapásra, vagyis a pénzeszközök felosztását is decentralizálják, az üzemeknek is nagyobb önrendelkezési jogot biztosítsanak, elakadt. A decentralizálást visszacsinálják, míg az üzemi reformok az utolsó szakaszban nem tudják érvényesíteni funkcióikat. Míg a kelet-európai országokban a piaci elveket gazdasági mechanizmusok értelmében fogják fel és közben az a cél lebeg a szemük előtt, hogy hosszú távon demokratizálják a tervezést, Kínában az elképzelést egy olyan nagy tervkalácsnak a képe uralja, amely néhány piacmazsolával finomabbá tehető. Árreform nélkül és egy lényegében változatlan tervutasításos rendszer meghagyásával az ipar és a mezőgazdaság termelési értékének megnégyszerezése bizonyosan nem támaszkodhat majd növekvő gazdasági hatékonyságra. Márpedig a kínai reformpolitikusok éppen a hatékonyság kérdését állítják ma előtérbe, és a reform óvatos, de következetes folytatását sürgetik azoktól a kínai vezetőktől, akiktől a reform 1978-ban kiindult.

Utóirat: 1983 tavasza

1983 tavasza a reformpolitikusokat újabb enyhüléssel ajándékozta meg, amelyben egyetlen közgazdásznak volt mértékadó szerepe. Szun Je-fang betegágyáról egy cikksorozatot mondott tollba, amelyből a legfontosabb írás 1982. november végén jelent meg a *Zsenmin Zsipaó*ban. Szun Je-fang előtérbe állította a gazdasági hatékonyság kérdését és azt sürgette, hogy súlypontok szerint korszerűsítsék Kína csaknem 400 000, túlnyomórészt elavult ipari üzemét, s erre, ne pedig új üzemek építésére fordítsák a beruházási eszközök zömét. Éppen ezért elengedhetetlennek minősítette azt, hogy növeljék a vállalati önállóságot, az amortizációs alap 10%-val az üzemek gazdálkodhassanak, és megreformálják a gazdaságirányítást. Ezzel jelentős mértékben kiszélesítette a reformkoncepciót, vagyis korlátozott üzemi autonómiát sürgetett, makrogazdasági szinten szigorúan tervutasításos rendszer mellett. Csao Ce-jang, Kína miniszterelnöke 1982 végén határozottan Szun javaslatai mellé állt, és ezzel jelt adott az újabb reformtörekvéseknek.

1983. február 22-én Szun Je-fang meghalt, és egy sor nyitott kérdést hagyott maga után, melyek érintették volna például a fogyasztási árakat és az üzemek adózási rendjét. Még 1983-ban kívánják bevezetni valamennyi állami üzem adózását, és ezzel felcserélni a nyereségbefizetést.

Szun Je-fangot, akit valamikor „Kína Libermanja"-ként szidalmaztak, közvetlenül halála előtt a legmagasabb kitüntetésekkel halmoztak el.

(A nyugatnémet folyóirat 1983. 2. számából)

Jugoszlávia stabilizációs politikája

„Széltében-hosszában beszélnek, cikkeznek a jugoszláv társadalom válságáról. A válság számos okát és jelét vázolják fel. Így például azt állítják, hogy a spontán társadalmi folyamatok kimondottan kedvezőtlen rövid és hosszú távú hatásukkal végső soron közvetlenül is veszélyeztetik a társadalmi rendszer szilárdságát. A válságnak tartós strukturális alapja van. Nem lehet tehát megoldani tisztán szervezési, institucionális lépésekkel, szervezési finomításokkal vagy újabb eszmei kampánnyal" — írta dr. Stipe Suvar, horvát művelődésügyi miniszter a *Magyar Szó* 1982. december 4-i számában.

„Csak a fejlődés van válságban"

Suvar szerint a publicisztikában és egyes tanulmányokban is a jugoszláv társadalom válságának különféle vetületei kapnak helyet: gazdasági válság (a gazdasági tevékenység alábbhagyása, az infláció utolérhetetlen üteme, az ágazati és regionális jellegű szerkezeti aránytalanság, a munkanélküliség, a munkatermelékenység stagnálása, az életszínvonal jelentős romlása stb.) munka-, erkölcsi, lakásügyi és politikai válság (a stratégiai határozatok meghozatala szempontjából egyre nehezebben működik a politikai rendszer), kulturális válság (a kultúra nagy része és tényezői), valamint a politikai rendszer egyes részei közötti viszonylag tartós aránytalanság, a tradicionalizmushoz való visszatérés, amelynek középpontjában nacionalista és vallási tünetek állnak.

Ezek a diagnózisok azonban bővelkednek jó- és rosszindulatú túlzásokban — írja Stipe Suvar. Egyesek megrekednek a jelenségek leírásánál, s nem látják a társadalmi folyamatok alakulásának alapvető okait. Véleménye szerint „a jelenlegi jugoszláviai társadalmi helyzet és folyamatok kiindulópontja társadalmi-gazdasági ellentmondásokban rejlik... A fejlődés hordozója nem a társult munka, az önigazgatás a maga logikájával. Az akkumuláció legnagyobb részével az önállósult hitelrendszer rendelkezik. E körülmények között újratermelődnek a tőkeviszonyok, márpedig a tőkeviszonyok megszüntetése a társult munka lényege."

Mint írja, „a szocialista önigazgatás politikai rendszere, amelyet kidolgoztunk és formálisan felépítettünk, a küldöttrendszerrel, mint ennek legfontosabb részével együtt, még lényegében üresjáratban van, mert a társadalom fejlesztésére vonatkozó kulcsfontosságú döntéseket minden szinten nagyrészt rajta kívül hozzák meg...

Mindezek, de főleg a gazdasági és szociális nehézségek miatt, mintha csökkenne a szocialista önigazgatásba vetett hit, annak ellenére, hogy minduntalan továbbfejlesztése mellett esküdöznek. Különösen aggasztó egy hangoskodó kispolgári réteg erősödése, amely megtalálja valamennyi módját annak, hogy munka nélkül gazdagodjon. Az ifjúság viszont mind komolyabb nehézségekbe ütközik, hogy megtalálja helyét a társadalomban, s meglelje perspektíváit.

Mindez alapul szolgál ahhoz, hogy bonyolult és ellentmondásos eszmei politikai áramlatok jelentkezzenek. Nemcsak a problémákra, hanem a társadalom alapvető fejlődési irányára vonatkozó nézetek is ütköznek.

— Tudnunk kell azonban — szögezi le —, hogy nem a társadalom válságáról van szó, ahogyan azt sokan bizonygatják, hanem csak a fejlődés van válságban."

„Szükségszerű differenciálódás"

Mitja Ribicsics, a JKSZ elnökségének tagja a *Borba* 1983. július 18-i számában megjelent interjújában kijelentette: „Hazánkban osztályjellegű politikai és gazdasági konfliktus támadt a konzervativizmussal, az autarkiával, a voluntarizmussal, minden probléma szocializálódásának irányzatával... A JKSZ nem hat tömegmozgósító erővel

és nem tölti be élcsapat szerepét a stabilizációért vívott harcban. Mindenki a stabilizációt emlegeti, de nincs differenciálódás aszerint, hogy ki, hogyan viszonyul a feladat teljesítéséhez...

Forradalmunk jelenlegi szakaszában is meg kell találnunk azokat az új erkölcsi értékeket — mondotta —, amelyek hajtóerői lesznek az emberek többségének, azoknak, akik munkájukból élnek és harcolnak a gazdasági stabilizációért. Ezen a téren meg kell világítanunk néhány dolgot. Legelőször is azt: mi a szocializmus? A tartozások társadalmasítása, a nemtörődömségből keletkezett veszteségek fedezése, a szolidaritás azon munkaszervezetekkel, amelyek munkájukkal ilyesmit nem érdemeltek ki?

Gondoskodnunk kell arról, hogy csak az igazi munkát, alkotást és tudást ismerjük el — hangsúlyozta Ribicsics. — Ha lesz erőnk fordulatot végrehajtani, akkor világosan elválik, mi az élősködés, s mi a hátrányos helyzetből származó lemaradás. A mi célunk az, hogy emelkedjék az életszínvonal, hogy az emberek a munkájukból jól éljenek. Ez a szabadság értelme. És ebben nincs szükségünk holmi korlátozásokra vagy nyomásokra. Természetesen a feketézést, a munka nélküli gazdagodást, valamint a különféle üzérkedést fel kell számolnunk, az ilyesminek végére kell járnunk. A stabilizációért és a reformért vívott harc új szakasza előtt állunk, amelyben néhány új kérdésre kell marxista megoldást találnunk."

A JKSZ szerepe és fő feladatai

Mitja Ribicsics a belgrádi rádiónak és a TANJUG hírügynökségnek 1982. december 5-én adott nyilatkozatában megjelölte a JKSZ tevékenységének alapvető irányait. Mindenekelőtt képessé kell válnia, hogy vezető eszmei-politikai erő legyen, és tudnia kell elemezni szerepét a társadalomban, hogy megakadályozza elidegenedését a tömegektől. A *Komunist* 1982. október 1-i számában Simo Nenezics leszögezte: „A demokratikus centralizmus következetes alkalmazásáról vitázva, nem feledkezhetünk meg arról, hogy társadalmunkban integrációs funkciót tölt be a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége, vagyis elsősorban ő tartozik felelősséggel az összes jugoszláviai nemzet és nemzetiség munkásosztálya egységes érdekeinek megvalósításáért, ennek alapján pedig az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek közösségét alkotó Jugoszlávia egységének, társadalmi-politikai, gazdasági és területi integritásának megőrzéséért... A JKSZ föderalizálásának hívei a kommunista szövetségnek éppen ezt az integrációs funkcióját hagyják figyelmen kívül, amikor hangoztatják, hogy a demokratikus centralizmus elvére ma már nem lehet alapozni, ezért azt fel kell váltani a föderalizmus elvével. Persze, ők is a demokratikus centralizmus mellett vannak, de csupán saját köztársaságuk vagy tartományuk kommunista szövetségének keretében... Az ilyen állásfoglalások a nemzeti és az osztályjelleg szembeállításából alakulnak ki, amikor is a nemzeti érdekeket elsődleges érdekeknek tekintik. Ezek az emberek azt hangoztatják, hogy a köztársasági és tartományi kommunista szövetségek szerepe és feladata elsősorban az ilyen érdekek védelme, tekintet nélkül arra, hogy milyen az osztálytartalmuk, s hogy megvalósításuk esetleg sérteni fogja más nemzetek és nemzetiségek érdekeit, illetve a munkásosztály egységes érdekeit."

„A nagy változások kora"

Mint a *Politika* 1983. május 22-i számában írja Biszerka Matics és Zvonko Logar a fenti cím alatt, 1981 októberében nagy visszhangot váltott ki az a hír, hogy Szergej Krajgerral az élén megalakult a szövetségi társadalmi tanácsok gazdasági stabilizációs kérdésekkel foglalkozó bizottsága. A mintegy 300 politikus, tudós és szakember munkája tömörített formában adja elő mindazt az elképzelést, intézkedést, amely a stabilizációs program fő vonalát alkotja.

A bizottságban felvetődött a kérdés, hogyan kezdjenek hozzá a javasolt program megvalósításához — folytatódjék-e a részleges intézkedések politikája, avagy egyszerre kell-e cselekedni minden fő ponton. Matics és Logar szerint az első változat gyengesége nyilvánvaló, mert a részleges in-

tézkedések gyakran közömbösítik egymást, és nem kívánt hatást váltanak ki. *A második változat kapott* többséget. A reform jellegű intézkedésekhez egyszerre kezdenek hozzá. A téma keretében néhány fontos kérdést vitatott meg a Krajger-bizottság. Először is a tervezésről volt szó, mert nagymértékben ettől függ a piaccal mint az önigazgatási szocialista árutermelés leglényegesebb tényezőjével kapcsolatos magatartás.

Bizonyos értelemben a bizottság visszatért Borisz Kidrics (a negyvenes években a Tervhivatal és a Gazdasági Tanács elnöke — *N. Sz. szerk.*) téziséhez, miszerint a tervnek csak a fő fejlesztési arányokat kell biztosítania, és ezzel nem bénítja meg a piac pozitív hatását. A terv csupán ott avatkozik be, ahol a legkedvezőtlenebb piaci hatások jelentkeznek. A bizottság foglalkozott az árakkal. Abból indult ki, hogy a terv és a piac viszonyából következik a kérdés: miként kell értékelni a munka eredményeit.

A bizottság úgy döntött, hogy mérceként a világpiaci árakat kell elfogadni. Jugoszlávia ennek megfelelő sajátos vám-, adó- és külkereskedelmi politikát folytat. A vámvédelem nem veheti figyelembe a belföldi hatalmas rezsiköltségeket, sem pedig azokat a ráfordításokat, amelyeket a világpiac nem ismer el.

Két lényeges feltétele van a piac szabad működésének. Az egyik, hogy az ármegállapodások terén jogilag lehetetlenné kell tenni kartellek, monopóliumok létrejöttét, amennyiben nincs lehetőség importtal beavatkozni. Mindenesetre szükség lesz az árak társadalmi ellenőrzésére. A másik feltétel, hogy az árak tükrözzék a termelési tényezőket.

Az árak felszabadítása után az infláció nagyobb is lehet, de kisebb is. A szabadon képzett ár azonban lehetővé teszi annak felismerését, hogy mit kell előnyben részesíteni ahhoz, hogy a jövőben legyen elegendő a ma hiányzó árucikkekből. Egyszersmind indítékul is szolgál ahhoz, hogy olyen területre fektessék be az eszközöket, ahol azt termelnék, amit valóban keresnek a piacon.

Az elosztás a harmadik nagy kérdés. Hosszú időn át az a felfogás uralkodott, hogy az egyének, a társadalmi szervezetek munkájának eredményeit az egy dolgozóra számított jövedelem *szerint kell mérni*. Elhanyagolták a társadalmi tőke jelentőségét, és ez az egyik fő oka a gazdaság nehéz helyzetének.

Az a nézet érvényesült, hogy a társadalmi tőkének nincs ára, az a közösség ajándéka, mert az eszközök társadalmiak. Ilyen felfogás miatt nem törődnek a felhalmozással, és az emberi munka sincs kellően kihasználva. A személyi jövedelmeket a jövőben függővé kell tenni a munka termelékenységétől, az akkumulációt pedig a felhasznált munkaeszközöktől.

Ez a javasolt legfontosabb változás. Az a vélemény kerekedett felül, hogy ha figyelembe veszik a termelés két tényezőjét — vagyis hogy a személyi jövedelem a termelékenységtől, a felhalmozás pedig a lekötött eszközöktől függ —, akkor az véget vet a voluntarizmusnak.

Ezt a koncepciót gyakran vitatják, arra hivatkozva, hogy ez a módszer tőkés viszonyokat teremt. Erre az a válasz, hogy tőkés viszony akkor keletkezik, amikor a termelési eszközök magánkézben vannak. A munkások, ha az egész jövedelemmel rendelkeznek, nem foszthatók meg attól a kötelezettségtől, hogy gondoskodjanak a továbbfejlesztéstől, és ennek megfelelően nem lehet szó tőkés viszonyról.

Az új helyzetben fel fog vetődni az elhibázott beruházások kérdése. A bizottságban az a vélemény alakult ki, hogy egyes esetekben áthidaló megoldásokat kell találni, de határozottságot kell tanúsítani, hogy fokozatosan megszüntessék a kilátástalan, nem kifizetődő termelést. Ez még mindig jobb, mintha a közösség örökösen fedezné a veszteségeket. A kényes kérdés az, hogy mi legyen a súlyos helyzetbe került kollektívákkal. Számukra mindenképpen kiutat kell találni.

Az adópolitika újdonságai alkotják a kérdések utolsó csoportját, amelyekkel a bizottság foglalkozott. Ha a jövedelmet a fenti módon kezelik, akkor a jövedelmi adónak is nagyobb szerepet kell biztosítani.

A közvetett adókat megközelítőleg a nemzetközi szintre kell leszorítani. Jugoszláviában ez idő szerint az adók 80%-a közvetett, ami az infláció jelentős tényezője. Elsősorban arról van

szó, hogy a bruttó személyi jövedelmet kell megadóztatni, nemcsak a magas jövedelmeket, mint eddig. Ez azt jelenti, hogy mindenki adókötelezettség alá esik, kiegészítve azzal, hogy védelemben részesülnek azok, akik a létminimumon élnek. A mezőgazdaság esetében továbbra is a kataszteri tiszta jövedelem marad a mérce, de a szakosított ágazatokban (állattenyésztés) a jövedelem is adóztatható lesz.

Egyéb újításokat is előirányoztak, különösen a különféle járadékok igazságosabb megadóztatását. Számítani kell arra, hogy ezek a változások elmélyíthetnek bizonyos szociális különbségeket, ezek azonban lehetővé fogják tenni, hogy visszaszoruljon az egyenlősdi, és az kapja a nagyobb díjazást, aki jobban és többet dolgozik.

A gazdaságban elkezdődik a nagy felülvizsgálat korszaka. Meg kell állapítani, melyik gazdasági ágazat és csoport képes alkalmazkodni az új gazdasági feltételekhez — írják a szerzők. Az új naptári évben már a lényegesen módosított gazdálkodási feltételek uralkodnak majd. Úgy számítják, hogy a stabilizáció első szakasza 1985-ig fog tartani, és ez a gazdaság konszolidációjának és bizonyosn felélénkülésének időszaka lesz. Ezután következik a nagyszabású szerkezeti változások szakasza. Ez az új beruházások ideje lesz, és 1990-től az évszázad végéig kell megteremteni a feltételeket egy teljesen másfajta gazdaság számára.

A JSZSZK képviselőházának mindkét tanácsa július 29-i ülésén elfogadta a hosszú távú gazdasági stabilizációs programra vonatkozó határozatot. A vita során rámutattak arra, hogy a legfontosabb feladat megteremteni a stabil gazdálkodás feltételeit, tiszteletben tartani a gazdasági törvényszerűségeket a munkaszervezetek gazdálkodásában, biztosítani a közvetlen termelők nagyobb anyagi érdekeltségét a gazdaságos, termelékeny és kifizetődő gazdálkodásban, fokozni a felelősséget a társadalmi eszközök használatában és igazgatásában, növelni a munka hatékonyságát, mert csak ez teszi lehetővé a termelés fokozását, az áru- és pénzviszonyok egybehangolását, a dinár konvertibilissé tételét, a kivitel fokozását és a nemzetközi munkamegosztásba való hatékonyabb bekapcsolódást.

A küldöttek megállapították, hogy rendkívül fontos megteremteni a termelékenyebb foglalkoztatás feltételeit is, hogy a gazdaság stabilizálásával párhuzamosan aktív szociálpolitikát lehessen folytatni. Meg kell oldani a szociális problémákat, és elsősorban a kiskeresetűek életszínvonalát kell megőrizni.

„A helytállás bizonyításának ideje"

A *Komunist* 1983. augusztus 5-i számában megjelent a JKSZ KB határozata, amelyben a többi között ez áll:

— A hosszú távú gazdasági stabilizációs program a JKSZ XII. kongresszusán elhangzott azon értékeléséből ered, hogy a társadalmi újratermelés fontos területein a fejlődés ellentmondásait és a felhalmozódott gazdasági problémákat, valamint a sok szubjektív fogyatékosságot nem lehet sikerrel kiküszöbölni és megoldani anélkül, hogy a társadalmi viszonyokban az alkotmányos alapelvekre támaszkodva, továbbá a gazdaság szerkezetében, az újratermelésben, a gazdálkodás formájában és minőségében, minden társadalmi tényező magatartásában ne következne be szervezett és gyökeres változás, mert enélkül nem lehet biztosítani a szocialista önigazgatási termelési viszonyok további sikeres fejlesztését, sem pedig a szilárd és sikeres anyagi fejlődést.

— A hosszú távú gazdasági stabilizációs program céljai és feladatai következetes végrehajtásának a káderpolitika legfontosabb mércéjévé kell válnia.

— A kommunisták egysége feltétel ahhoz, hogy erélyes eszmei-politikai akcióval hatékonyan leküzdhessék azokat az ellenállásokat, amelyeket a bővített újratermelés és a politikai döntéshozatalok rendszerében azok fejtenek ki, akiknek pozíciójuk veszélybe kerül.

— A stabilizációs feladatokhoz való hozzáállás a legfontosabb mércéve kell hogy váljék minden kommunista, minden pártszervezet és vezetőség munkájának és tevékenységének értékelésekor. Ez a feltétele a JKSZ eszmei-politikai és akcióegységének.

Minden kommunistának, saját tevékenységével, álláspontjával és magatartásával küzdenie kell a munkás- és néptömegek bizalmának elnyeréséért. Nem lehet többé elkerülni a kishitűséggel, az opportunista várakozó magatartással, az etatizmussal, a bürokratizmussal, a liberalizmussal, a technokratizmussal, a nacionalizmussal való összeütközéseket, leszámolást, ha azt akarjuk, hogy egész önigazgatási életünk újabb kezdeményezésekkel, értékekkel és lendülettel gazdagodjék — emeli ki a határozat.

(Összeállította: Hetényi Pál)

cahiers du communisme

FRANCIS COHEN

A szocialista országok ismerete

Annak, aki érdeklődik a politika iránt, nem kell hosszan ecsetelnünk a Marxista Kutatások Intézete (l'Institut de recherches marxistes) által szervezett „A szocialista országok a mai világban" című kollokvium* témájának fontosságát, sem azt a szerepet, amelyet ez a téma a Francia Kommunista Pártnak a francia színezetű szocializmus megvalósítására kidolgozott stratégiája megértésében és a gyakorlatba való átültetésében játszik. De hangsúlyoznunk kell azokat az új vonásokat, amelyeknek vizsgálatát és kiemelését a szocializmus valóságának tanulmányozásában ez a kollokvium lehetővé tett.

Mintegy száz marxista és nem marxista kutató és szakember ült össze, hogy különféle ismeretekből és különböző megközelítésekből kiindulva, közösen, alapos tanulmányozás tárgyává tegyék a szocialista országokat. Megvitatták az egyes országok helyzetét összetűzések nélkül, és ami kétségkívül még jelentősebb, nem tekintették ezen országokat bizonyos elvek megtestesülésének vagy cáfolatának, hanem elsősorban annak, amik a valóságban.

A kiválasztott terület rendkívül széles volt, sőt túlságosan kiterjedtnek is tűnhetett. De a választás szándékos volt. S ha nem is nyújtott lehetőséget az egyes sajátos problémák oly aprólékos elemzésére, melyet a résztvevők szakavatottsága indokolttá tett volna, arra mindenesetre alkalmas volt, hogy a területet bizonyos mértékig feltérképezzük, felfedezzük a kollektív ismeretek hiányosságait, és meghatározzuk a további kutatások fő irányát.

A kollokvium lehetővé tette, hogy megvitassuk a Szovjetunió, Kína, Magyarország, Kuba, Guinea, Vietnam, NDK, Líbia, KNDK, Bulgária, Dél-Jemen, Algéria, Mongólia és még sok más ország helyzetét. A téma szétszórtságát, különnemű dolgok összevetését jelenti-e vajon ez a sokféleség? Vagy nincs meg ezen országokban az alapvető struktúrák egysége, nem hasonlók-e a problémák? Mi alkotja akkor hát az egység és a közelítés, illetve a differenciálódás tényezőit? A sokféleség szaporodik azáltal, hogy új népek lépnek a szocialista útra: a különbség növekszik azon országok között is, amelyek a kezdeti szakaszban egymáshoz közel álló társadalmi életmódot fogadtak el. Egy dialektikus ellentmondás folytán az eredeti nemzeti vonások mind világosabbá válnak, amint növekszik a szocializmus jelentősége a modern világban. Ugyanakkor félrevezető, ha felállítjuk az érintett országok listáját, vagy azokat merevén kategóriákba osztályozzuk.

De hát mi is pontosan a „szocializmus"? Helyes-e úgy felvetni a kérdést, hogy egy szocializmus vagy több

* A kollokviumot ez év május 28—29-en tartották. — *N. Sz. szerk.*

szocializmus van? Világosan látjuk, hogy létezik egy világfolyamat, amely azoknak a nemzeti folyamatoknak az összegeződése, amelyekkel a népek forradalmi módon átalakítják a társadalmi valóságot. A szocializmus ezekből a szocializmusokból tevődik össze. Mi több, korunknak a kapitalista világuralom ellentmondásaiból eredő történelmi szükségszerűsége nem egy olyan szocializmus megvalósítása, amelynek kész modellje már csak bevezetésre vár, hanem az osztálytársadalmak meghaladása. A szocializmust, amely a történelem része, emberek csinálják, mint a történelmet is, azon körülmények között, amelyeket a korszakok során folyamatosan ők maguk teremtenek meg.

Ez a látásmód viszonylagossá teszi az időt, amelyet átélünk: néhány évtized kis lépés az emberiség fejlődésében, noha a szocializmus lehetővé tette az emberiség számára, hogy kissé előrehaladjon jövőjének alakításában. Ez a fejlődés folytatódik. Ez a látásmód ugyanakkor a szocializmusnak aktív szerepet juttat azoknak a nagy közös problémáknak a megoldásában, amelyekkel saját fejlődése állítja szembe az emberiséget. Ilyen az emberi személyiség kibontakozása és fejlődése a természeti erők leigázásában, amely lehetővé teszi az emberiség számára, hogy számban növekedjen és ugyanakkor megjavítsa — és mindenekelőtt biztosítsa — minden egyes ember létfeltételeit. Ezek az emberiség közös céljai, melyeknek a gazdasági, a társadalmi és a politikai élet formái csupán eszközei.

Hogy némileg kifejtsük ezeket a gondolatokat, vizsgáljunk meg néhányat azok közül a konkrét feladatok közül, amelyeket a szocialista országoknak jelenleg meg kell oldaniuk. Szó sem lehet egy teljes beszámolóról, mindössze néhány gondolat ismertetéséről, amelynek megfogalmazására a kollokvium előkészítő munkája, mintegy 20 hozzászólás és maga a vita késztetett.

Második nekifutás

E társadalmak törekvésének középpontjában az arra irányuló erőfeszítés áll, hogy a gazdasági irányítás rendszerét, beleértve a tervezést, hozzáigazítsák a termelőerők által elért színvonalhoz. Ezek a termelőerők hatalmas haladást értek el, bár a fejlesztés stratégiájának kiválasztása olykor vitathatónak bizonyult. Ebből adódóan egy sor ellentmondást kell leküzdeni.

Egyes ellentmondások külső eredetűek: a kapitalista világ válsága és a fegyverkezési verseny útján gyakorolt nyomása. Más ellentmondások magából a rendszerből fakadnak. Hatásukra lelassult a gazdasági fejlődés és a termelékenység növekedése, csökkent a beruházások hatékonysága, gyorsabban emelkedtek a beruházási kiadások, mint az élő munkára fordított kiadások, nehezen tudják a fogyasztási cikkek termelését a növekvő szükségletekhez és a fizetőképes kereslethez hozzáigazítani.

Ki lehet-e szűrni sok más ok közül a legfőbbeket? Ezek kétségkívül kétféle jellegűek. Egyrészt, az alapvető szociális döntések, különösen a teljes foglalkoztatottság kötelező és merev gazdasági kényszerűségeket teremtenek, és nem segítik elő sem a növekedést, sem a felelősség növelését. Másrészt, a fejlődés és a korszerűsítés újabb társadalmi differenciálódást idéz elő — beleértve a munkásosztályt is — azok között, akik többé vagy kevésbé vesznek részt a termelés és a munkaszervezés új formáiban.

Megoldhatatlan ellentét van tehát a növekedés és a szocializmus szociális vívmányai között? Inkább úgy vélhetjük, hogy a szocializmus második nekilendülését keresi. Az elindított változást gyakran az extenzívről az intenzív fejlődésre való átterés formulájával foglalják össze.

A megoldást elsősorban egy sor reformban keresik. Ezek a reformok, nagy horderejűek és összetettségük következtében akadályokba, valamint éppen azokba az ellentmondásokba ütköznek, melyeket meg kell szüntetniük. Bevezetésük ugyanakkor rávilágít a rendszer előnyeire, erejére, kísérletezésre való alkalmasságára, mozgósító képességére. A reformok nem a kudarc jelei, hanem választ jelentenek arra, hogy meg kell oldani azokat az új problémákat, amelyek a fejlődés előző szakaszából erednek. Ilyen megközelítés nem csábít arra, hogy az új

jelenségeket egymásutániságukban, kiigazításuk közepette és sokféleségükben vizsgáljuk.

Kinek a kezében van a hatalom?

Nemcsak a gazdasági mechanizmusokról van szó. A gazdasági helyzetnek társadalmi következményei, a társadalmi helyzetnek pedig gazdasági következményei vannak. A szocialista társadalmak változása kiterjed mind a termelési viszonyokra, mind magára a termelésre, és a politikai apparátus működése szintén változik. Ez kitűnik a tények tanulmányozásából, de a hivatalos beszédekből és a teoretikusok érveléseiből is, még ha ezt gyakran el is leplezi a használatban levő fogalmak készletének merevsége.

A kollokviumon feltették a kérdést: kinek a kezében van a hatalom a szocialista országokban? Erre nincs egyszerű válasz, vagy helyesebben: az egyszerű válaszok elleplezik mind a hatalom gyakorlása politikai formáinak rendkívül nagy sokféleségét a különböző szocialista országokban, mind e formák társadalmi tartalmának a fejlődését, amely a körülményektől vagy a politikai akarattól, de elsősorban maguktól a társadalmi átalakulásoktól függ.

Komoly tanulmányok mutatják ki a munkásosztály valódi hegemóniáját, amelyet annak társadalmi súlya és szervezetei biztosítanak, még azokban az országokban is, ahol az alig van jelen: a munkásosztálynak a még uralkodó kapitalizmus legfőbb ellenfelének politikai harci formái lendítik fel mindenütt a forradalmi folyamatot. Ez azonban egy rendkívül sokrétű folyamatnak csak az általános iránya.

A figyelmet egy új társadalmi differenciálódás vonja magára, amely mind jelentősebbé válik, amint a szocialista társadalmak szisztematikus strukturális fejlődése következtében elhalványulnak az osztálykülönbségek. A társadalmi homogenizálódás, amely az ideológiai monolitizmus és a politikai egyöntetűség ideológiai indokolásául szolgál, ily módon ellentmondásosnak bizonyul. A teoretikusok véleménye szerint maga az osztály nélküli társadalom — s a hozzá vezető út, mint kiderült, hosszabb, mint ahogyan gondolták — sem lesz struktúra nélküli társadalom.

A társadalmi kategóriáknak és csoportoknak, amelyek a képzettség, a foglalkozási típusok, a felelős tisztség szintje, a nemek, a nemzetiségek, a nemzedékek, a lakóhelyek, az iskolai képzettség stb. alapján alakulnak ki, különbözők az érdekeik. Ezek az érdekek ellentétesekké válhatnak, sőt konfliktusba, méghozzá, mint láthattuk, heves konfliktusba kerülhetnek egymással. Mennyire vesznek részt a dolgozóknak ezek a csoportjai az őket érintő határozatok kidolgozásában és végrehajtásában a vállalat, vagy az ország irányításának szintjén?

Maga a munkásosztály is erősen heterogén. A komputerizált termelés a műszaki szakmunkástól a fizikai (amely még mindig nagyon, túlságosan népes kategória) és a mezőgazdasági dolgozóig, a nagy modern vállalat munkásától egy öreg kisüzem dolgozójáig, a sztahanovista munka hőskorának veteránjától a gimnáziumot vagy technikumot végzett fiatal munkásig (könnyen sorolhatnánk még a kategóriákat) nem mindenkinek egyformán érdeke a változás, nem mindenki egyaránt érdekelt a felelősség vállalásában. Nemcsak arról van szó — bármennyire fontos is ez —, hogy harcolni kell (kivel?) a bürokrácia ellen: a bürokrácia csak egyike a szerepet játszó társadalmi tényezőknek.

Az egyetlen párt egymagában képes-e összehangolni az érdekeket azzal, hogy jó határozatokat hoz? Vagy meg kell találni azokat a formákat, amelyek biztosítják, hogy a szakszervezeti és más szervezetek, az irányítási rendszerek, a képviseleti szervek erre a társadalmi pluralizmusra támaszkodjanak, és lehetővé tegyék valamennyi összetevő számára, hogy kifejezze akaratát, részt vegyen a döntéshozatalban, és ezáltal kivegye részét annak a szocialista demokráciának az elmélyítésében, amelyre a szocialista államok törekszenek? Kísérleteznek és tanulmányokat folytatnak ebben az irányban, elfogadják, elutasítják vagy módosítják az önigazgatási módszert. Ez ennek a demokratizálódásnak a konkrét valósága, amely nyilvánvalóan nem vehet fel hirtelen egy hozzánk hasonló ország fejlődésének demokratikus szükségleteivel össz-

hangban álló formákat. A demokrácia szintén olyan folyamat, amelyben számos társadalmi, kulturális és történelmi tényező játszik közre — s ezek meghatározzák az utak és a formák sokféleségét.

A kulturális tényezők

A kollokvium vitájában erőteljesen hangsúlyozták a kulturális tenyezo fontos szerepét. Éspedig két módon.

A résztvevők megállapították, hogy a kulturális talaj, a történelmileg kialakult politikai kultúra, a nemzeti gyökerek, a gondolkodásmódok döntő és tartós szerepet játszanak: a fejlődés abból indul ki, ami azelőtt volt. Ennek következménye az általános folyamat sokrétűsége.

Ez vonatkozik olyan népekre is, amelyek viszonylag egymáshoz közelállóknak látszanak: a Szovjetunió nem ugyanolyan mint az NDK vagy Magyarország vagy bármely más ország. Magában a Szovjetunióban is a különböző nemzetiségek a maguk módján valosítják meg a szocializmust, ugyanakkor amikor egészet alkotnak. De még inkább vonatkozik ez azokra a népekre, amelyeknek hagyományos gondolkodásmódja, életmódja, történelmi múltja jelentősen eltér egymástól. Ilyen például Kína, Vietnam, a KNDK, Kuba, Mozambik stb. Elég ha arra gondolunk, mit jelent a valóságban a „marxizmus—leninizmus" Etiópiában vagy Laoszban. Ami az iszlám országok kulturális, társadalmi és ideológiai vonatkozását illeti — azt, hogy a vallást beillesztik-e vagy sem szocialista ideológiájukba —, ezek a szocialista társadalmak új útjait nyitják meg és újszerű típusaihoz vezetnek. Itt számos olyan jelenséggel találkozunk, amelyek tanulmányozása azért fontos, mert az állandóan növekvő nemzetközi súlyú országokra vonatkozik.

De a kulturális tényezőknek van még egy másik vonatkozása is: a kulturális forradalomé. Meg kell egyeznünk abban, hogy mit jelent ez a kifejezés, amelyet igen gyakran lejáratták. Minden kulturális fejlődés elindításához elengedhetetlenül szükség volt egy első szakaszra, amelyben igyekeztek felszámolni az írástudatlanságot, a lehetőség szerint mindenkire kiterjesztették az oktatást, többszörösére növelték a tudomány, a művészetek és az irodalom gyakorlását és tanítását szolgáló intézmények számát — a szocialista társadalmak ezen a területen egyedülálló sikereket értek és érnek el. Nehezebb, lassabb és ellentmondásosabb a személyiség átalakítása, magának a civilizációnak a fejlődése, ami a munkához való viszonyt, az állampolgárok, a társadalom és az állam közötti új kapcsolatokat, az erkölcsi és a politikai magatartást, az egyének, a közösségek és a társadalmi csoportok megváltozott viszonyát illeti. Vagy nem hittük-e azt, hogy a forradalom és a társadalmi tulajdon új rendszere automatikusan maga után vonja az emberek megváltozását, és ebben a tekintetben már nem sok tennivaló marad?

Annál is inkább — és ez az utolsó vonatkozás —, mert a gyors tudományos, műszaki, szellemi és társadalmi haladás nagy követelményeket támaszt. A dolgozókat úgy kell kiképezni, hogy elsajátíthassák a mind modernebb technikát, össze tudják kapcsolni a közvetlen termelőmunkát a szellemi munkával, megismerjék a modern élet sokrétűségét, részt tudjanak venni munkájuk megszervezésében, és munkájukat bele tudják illeszteni az egész ország életébe. Ez a fiatalok képzésének, a mai élet valóságára való felkészítésüknek, az állandó továbbképzésnek, a dolgozó tömegek új munkamódszerre való átállításának a problémája.

Újabb előrehaladás és újabb ellentmondások

Nemcsak azokról az ellentmondásokról van szó, amelyeket a szocializmus a régi rendszertől örökölt, és nemcsak azokról az eszmékről vagy kulturális modellekről, amelyeket a régi világ exportált a szocializmusba, bár ezek is szerepet játszanak. A lényeg a szocialista társadalmak fejlődésében rejlik, azokban az ellentmondásokban, amelyeket ez a fejlődés teremt, vagy amelyekkel találkozik, amint új problémákat vet fel és old meg.

Az eredmény néha váratlan, különösen ha ezek a társadalmak megelég-

szenek a kész elgondolásokkal, vagy ha megfeledkeznek arról, hogy figyelmet fordítsanak a dolgok változására. Íme két példa azok közül, amelyeket a kollokvium megvitatott.

Az első a falu egyfajta rehabilitálása. Kiderül, hogy a város nem szív fel szükségszerűen mindenkit, és a mezőgazdasági munka nem válik — a tételeknek megfelelően — az ipari munka egyik válfajává. Nemcsak és nem annyira a természeti környezetről van szó, hanem új falusi életmódról, amely korszerű földművelésből és állattenyésztésből, kiterjedt és megnövekedett ipari tevékenységből, intenzívebb kulturális és politikai életből áll. A falusi élet, amelyet már egyáltalában nem ítélnek el, és amely nem elmaradott, ismét vonzza az embereket, és az életkörülmények megjavításának egyik módjává válik.

A második példa: a magántermelés, amely a szocializmus kezdetén a kapitalizmus újjászületésének csírája lehetett, most beleilleszkedhet a szocialista rendszerekbe. Segíti, kiegészíti ezeket a rendszereket és megkapja tőlük a termelési eszközöket, a termékek forgalomba hozásának hálózatát, olykor a termelés finanszírozását stb. Így fejlődnek ki vagy születnek újjá a családi kertek, gazdaságok vagy gyümölcsösök, a magán- vagy az állam által bérbe adott üzletek és vendéglők, a hivatalos munkaidőn és az alapvető foglalkozáson kívül végzett mellékfoglalkozások, sőt szövetkezeti vagy nem szövetkezeti kisvállalatok. E mozgalom egyik legjelentősebb formája a vállalatok közötti, vagy a vállalat (üzem vagy mezőgazdasági termelőszövetkezet) és dolgozóinak egy csoportja közötti, sőt, mint Kínában, a vállalat és parasztcsaládok közötti termelési szerződés: a dolgozók vállalják valamilyen termék előállítását, a vállalat pedig rendelkezésükre bocsátja a nyersanyagot, a helyiséget (vagy a földet), a gépeket, és megvásárolja termékeiket.

Repedések a konformizmusban

A szocializmus ellenfelei és dogmatikus hívei szemében ezek súlyos elváltozások: az előbbiek örömmel üdvözlik mint a szocializmus elveinek feladását, az utóbbiak elítélik mint a doktrína megsértését. Ezek a fejlődésbeli, néha egyenesen forradalmi változások azonban, akárcsak annyi más, csupán a szocializmus normális életét jelentik.

A kollokvium óva intette a kutatókat attól, hogy olyan, ide nem illő fogalmakat használjanak, amelyek a katalista rendszer leírására alakultak ki. Ezek már nem helytállóak, ha minden változtatás nélkül olyan rendszerre alkalmazzák őket, amelynek mozgatórugói, struktúrái és céljai egészen mások. Nem elég, ha a „piac" szót hozzáragasztjuk az új társadalomhoz, és „piacszocializmusról" beszélünk, amikor azokat az újításokat kívánjuk jellemezni, amelyeket több európai szocialista ország termelési viszonyaiban kipróbálnak vagy bevezetnek. A klisék, a dogmatikus formulák, az általános ítéletek alkalmazásával, amelyekkel egyesek örök kárhozatra ítélik azt, ami mások számára a boldogság programja, elfojtja a konkrét és komoly elemzést.

Pontosabban, a figyelmes vizsgálat több szocialista országban repedéseket fedezhet fel a monolitizmus konformizmusában. Már nem lehet csupán a hivatalos igazságok ismétlésére és kommentálására szorítkozni: az új kérdések hordereje és mélysége magát az elméletet is arra kényszeríti, hogy mozgásba lendüljön, legalábbis egyes jelekből erre következtethetünk.

Ha tehát közelebbről szemügyre vesszük a tényeket, megállapíthatjuk, hogy a szocialista rendszer néhány éve a fejlődés jótékony válságába jutott: a fő feladat számára most az, hogy kikerüljön a módszerek, a struktúrák és az ideológia alkalmazása tekintetében abból a kátyúból, amelybe belekerült, és amely miatt — hasznára és időnként kárára — olyan helyzet alakult ki, hogy a megújhodás elengedhetetlenül szükségessé vált. Jobban kellene ismernünk az ez irányú változás számos összetevőjét ahhoz, hogy jobban fel tudjuk mérni a hatóerőket és a haladás lehetőségeit.

A szocializmus a világban

Az elmondottak a mai világba helyezik a szocializmust. A szocialista országok összességét, eredetük és fejlő-

desük különbözősége folytán valamint a világban elfoglalt helyük következtében már nem lehet (ha egyáltalán valaha is lehetett) zárt rendszernek tekinteni, amely minden mástól elkülönül, és amelynek a központi magból kiinduló fokozatos terjeszkedés lenne a törvénye. A kölcsönhatások másként összetettek, mint a tömbök szemben állása.

Már maga az erőviszonyok fogalma sem olyan egyszerű. Noha a kapitalizmus még uralkodó erő, a tendencia azonban már nem annak erősödését segíti elő. A világtérkép tekintetében nem ugyanazt a képet nyújtja, mint az árutőzsde. Bármennyire döntő is a biztonság és a fegyverkezés, ez szervesen összeforr a függetlenséggel, a fejlődéssel és a demokráciával.

A szocializmus és a fejlődés viszonyát nem lehet kizárólag a szocialista országok és a fejlődő országok sokoldalú kapcsolataira leszűkíteni. Ily módon megfeledkeznénk arról, hogy a szocialista közösség maga is a fejlődés hatalmas problémáival küzd, és nemcsak azért, mert több szocialista ország a „kevésbé fejlett országok" közé tartozik; a fejlett kapitalista országokhoz viszonyítva maga a szocializmus is „fejlődő".

A szocializmus mindazonáltal nem „kullog" a kapitalizmus mögött. De az egyes országokat tekintve nem közvetlen folytatása a kapitalizmusnak sem. A tények fényében különböző módokon a világkapitalizmus sorsa forog kockán. Korunk és világunk az egyik termelési módról a másikra való áttérés ideje és színhelye.

Egyes résztvevők attól féltek, hogy ha túlnyomórészt a szocialista országok világmeretű összességét vizsgálják, ez esetleg a Szovjetunió jelentőségének alábecsüléséhez vezet. Mások éppen ellenkezőleg, el akarták kerülni, hogy a figyelem a többi nép rovására elsősorban a Szovjetunióra irányuljon. Ezek a félelmek indokolatlanoknak bizonyultak. Annak, ami a Szovjetunióban történik, rendkívüli jelentősége van, tekintettel az első szocialista ország súlyára és tekintélyére, valamint befolyására (bár joggal vitatták a kollokviumon az egyenlő lehetőségekkel rendelkező két „szuperhatalom" párhuzamát). De ugyanakkor lehetetlen, hogy a szocializmusról csak a Szovjetunió alapján ítéljünk, amelyet központnak vagy modellnek tekintünk. Elengedhetetlen, hogy figyelembe vegyük a szocialista folyamatban részt vevő valamennyi országot, sajátosságaival és újításaival, ami egyébként komoly feladatokat ró a kutatókra.

Ez két jelentős kérdést érint, amelyet itt csak megemlítünk. Az első a modell kérdése. A szovjet modellt, amely a körülmények következtében vált kötelezővé, felváltotta — vagy fel kell hogy váltsa — minden egyes ország szocializmushoz vezető sajátos útja. A szovjet modell egyébként magában a Szovjetunióban is fejlődik. Elő dialektika alakul ki a nemzeti sajátosságok és a közös vonások között, ami hatalmas értéket jelent a társadalom mai fejlődésében. A második kérdés az, hogy létezik-e a szocializmus általános törvényeinek a rendszere? Ezeket a törvényeket, mint láttuk, a népek elvben mindjárt kezdetben megfogalmazhatják, és biztos iránymutatóként használhatják fel, vagy tudományos logikával levezethetik a létező szocialista országok, különösen a Szovjetunió és a legfejlettebb szocialista országok tapasztalatainak általánosításából. Az élet nem erősíti meg ezt az elgondolást. Ártalmas, sőt mint láttuk, katasztrofális, ha nem ismerjük fel az egyes országokban azokat az objektív tendenciákat, amelyek az emberek viszonyait irányítják. Ezeknek a szükséges kényszereknek a tiszteletben tartása azonban nem jelenti ugyanakkor merev szabályok meghatározását a szocialista fejlődés és a szocializmus fejlődése számára.

Egy tudományos kollokvium természetszerűen nem von le végső következtetést, hanem lépcsőként szolgál további kutatásokhoz. Ez a kollokvium számos kérdést vetett fel, amely közül néhányat itt ismertettünk. Fejlesztenünk kell a szocialista országok valóságának és változásának pontos megismerését. Ez annak az ideológiai és politikai harcnak a követelménye, amelyet a szocialista perspektíva hívei folytatnak.

(A francia folyóirat 1983. évi 7—8. számából)

REAGAN ÉS KÖZÉP-AMERIKA

Newsweek
THE INTERNATIONAL NEWSMAGAZINE

Reagan ágyúnaszád-diplomáciája

A Ranger amerikai repülőgép-anyahajó elindult hét hónaposra tervezett útjára, amelynek állomásai Pearl Harbor, Szingapúr és a Fülöp-szigetek lettek volna. Már a Csendes-óceánon hirtelen megfordult, és Közép-Amerika felé vette útját. Az anyahajó találkozott hét másik hajóval — egy cirkálóval, három rombolóval, egy fregattal, egy gyorsnaszáddal és egy tartályhajóval —, majd felvonult a Nicaragua menti nemzetközi vizekre. Ahogy a hajókötelék útjára indult, a Feher Házban Ronald Reagan sajtókonferenciát tartott. Cáfolta, hogy valamiféle ágyúnaszád-diplomáciával nyomást akarna gyakorolni a managuai sandinista kormányzatra — erőfitogtatását azonban aligha lehet másként értékelni. Közölte azt is, hogy nem áll szándékában blokád alá venni Nicaraguát, ami nyílt háborús cselekmény lenne. „Remélem, ennek esetősége fel sem fog merulni" — hangoztatta. Mégis nyugtalanító volt fenyegetőzésének ködös jellege. Úgy tűnt, valamiféle gyakorlatsorozatra gondolt, amely utat nyithat egy olyanfajta szelektív vesztegzárnak, amilyet John F. Kennedy az 1962-es rakétaválság idején Kuba ellen alkalmazott. Kardcsörtetése minden eddiginél erőteljesebb figyelmeztetés volt, hogy amennyiben a sandinisták mihamarabb nem tesznek a kedve szerint, lesújt rájuk.

Az elnök más viharjelzéseket is leadott. A Szovjetuniót és Kubát beavatkozással vádolta és kijelentette, hogy ez „az első igazi kommunista agresszió az amerikai földrészen". A „Rab nemzetek hete" jegyében tartott rendezvények egyikén azzal vadolta a Szovjetuniót, hogy hadigépezetet „indít be" Nicaraguában. A hév, amellyel beszélt, egyik fokmérője volt annak, mennyire elégedetlen, hogy olyan nehezen tudja álláspontjának megnyerni a közönyös Kongresszust és a közvéleményt. Hogy tudatára ébressze az embereket, miről is van szó, Henry Kissingert állította ismét csatasorba s nevezte ki egy Közep-Amerikával foglalkozó kétpárti bizottság élere. Tekintettel a volt külügyminiszter egyéniségére, Délkelet-Ázsia, Dél-Afrika és Chile kapcsán megnyilvánult hajlandóságára a titkos akciókat illetően, továbbá arra az elmelyült figyelemre, amelyet a kelet—nyugati szembenállásnak szentel a harmadik világ rovására, a kinevezés meglepetést keltett. De Kissinger, a sztár és a Ranger tűzereje egeszen jó párosításnak bizonyult.

Azonkívül, hogy a sandinistákat jobb belátásra bírja, Reagan célja volt, hogy több pénzt csikarjon ki a Kongresszustól Közép-Amerika számára. Még mindig bizott benne, hogy megkapja a Kongresszus jóváhagyását annak a 110 millió dolláros rendkívüli katonai segélynek a nagyobb részéhez, amelyet ebben az évben Salvador számára javasolt. Elhatározta, hogy megtorpedózza a képviselőházban szavazásra kerülő javaslatot, amely meg akar szüntetni mindenfajta titkos segítséget a nicaraguai kormány ellen harcoló lázadóknak. A törvényjavaslat értelmében a burkolt támogatást 80 millió dolláros nyílt segély váltaná fel. A képviselőház titkos ülésén azonban — amelyre 1830 óta mindössze negyedszer került sor — az elnök támogatói azzal érveltek, hogy hozzávetőleg 400 millió dollárba fog kerülni, ha a sandinisták elleni kampányt teljesen nyílttá teszik. A zárt ajtók mögötti ülésen néhány képviselőt megingattak ugyan, de a többieket nem sikerült meggyőzni.

Súlyosabb kerdes, mennyire fog be-

REAGAN ERŐSZAKPOLITIKÁJA: NAGYSZABÁSÚ GYAKORLATOK

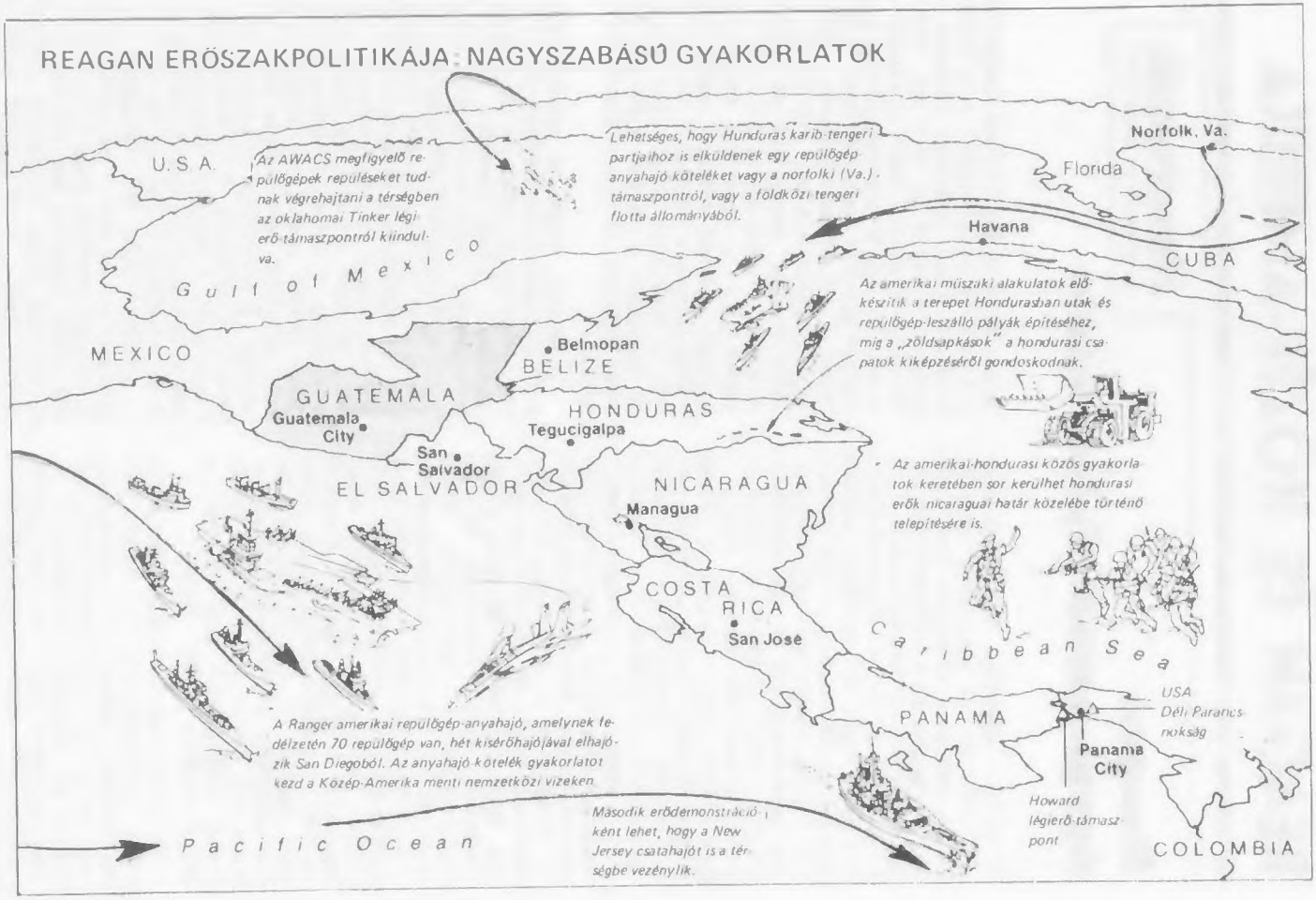

válni az új reagani felfogás, amely a hangsúlyt a diplomáciáról a fegyverekre helyezi. Igaz, az elnök visszaküldte közép-amerikai különmegbízottját Richard Stonet, próbáljon meg újra tárgyalni a salvadori lázadókkal és a sandinista kormánnyal. Az elnök megbízottjai céloztak a térségnek szánt gazdasági segítségre is. Arra lehetett számítani, hogy a Kissinger-bizottság mindehhez valamit még hozzátesz. Stone küldetése azonban csak valami utólagos gondolatnak tűnt. S nem volt semmi jele annak, hogy enyhült volna az elnök legkeményebb irányvonala. Amikor Nicaragua nevében Daniel Ortega regionális béketárgyalásokat indítványozott, ami a kormány régi követelése volt, Reagan azt mondta, Ortega „nem ment el elég messzire". S egyértelműen célzott rá, hogy Ortegának és a többi vezetőnek távoznia kell. Amíg fennáll a jelenlegi hatalom — mondta Reagan — rendkívül nehéz lesz a megbékelés Nicaraguával.

Reagan úgy gondolta, Közép-Amerikában létfontosságú amerikai érdekeket fenyeget közvetlen veszély. Eme érvelést Vietnam esetében nehezebb volt alátámasztani. Úgy vélekedett továbbá, hogy ezeket az érdekeket pusztán szavakkal nem lehet megvédelmezni. Reagan megelégedésére, amerikai illetékesek olyan híreket hoztak, hogy a CIA támogatta jobboldali gerilláknak Nicaraguában sikerült megingatniuk a sandinisták helyzetét, jóllehet a lázadók kezdeti sikereinek nem lett folytatása. Bizonyságot szerzett arról is, hogy az Egyesült Államok által felbiztatott salvadori hadsereg defenzívába szorította az ottani gerillákat.

Ennek ellenére, míg 1965-ben az erőszak politikája még jól bevált a Dominikai Köztársaságban, ma minden olyan dolog, amely Teddy Rooseveltre emlékeztet, meglehetősen rosszul válik be a térségben. A helyzetet csak kényesebbé tette az a tény, hogy a jelek szerint a kormányzat a legutóbbi katonai akciókat vagy nem tervezte meg kellő körültekintéssel, vagy nem vette megfelelőképp figyelembe milyen potenciális következményekkel járhatnak azok a szárazföldön. William Clark nemzetbiztonsági tanácsadó úgy rendelte el az új hadgyakorlatokat, hogy előtte nem konzultált alaposabban a hadügy- és a külügyminisztériummal, sem a hondurasi kormánnyal — annak az országnak a kormányával, amelyben a gyakorlatok zömének le kell folynia. A hevenyészett tervezés azután riadalmat keltett a Kongresszus azon tagjai körében, akik nincsenek egy véleményen Reagannel a tekintetben, hogy „a szovjet veszedelem elérte Amerika küszöbét". Mindez ráadásul valószínűleg további zűrzavart okoz az egyszerű amerikaiak fejében is. Egy nemrég lezajlott közvélemény-kutatás tanúsága szerint kevés amerikai van tisztában azzal, melyik oldalt támogatja az Egyesült Államok Salvadorban és Nicaraguában. Nem hivatalos formában sok amerikai tisztségviselő is aggódik amiatt, hogy a helyzet kiéleződése nyílt háborúhoz vezethet Nicaragua és Honduras között, s az amerikai kormányzat kénytelen lenne még jobban belebonyolódni a dologba.

Reagan szerint a hajókötelék csak a szokásos gyakorlaton vesz részt, és legfeljebb öt hónapon át tevékenykedik egy 1000 négyzetmérföldnyi térségben, s 150 mérföldnél jobban nem közelíti meg Nicaragua partjait. Légi járőrözésre is sor kerül, de a parancs értelmében külföldi hajókat nem állíthatnak meg. A gyakorlatokra valószínűleg még egy repülőgép-anyahajót fognak Nicaragua karib-tengeri partjaihoz vezényelni.

A szárazföldön tervezett gyakorlatokról szóló jelentések vázlatosabbak voltak, mindenekelőtt azért, mert a nemzetbiztonsági tanács és a Fehér Ház már azelőtt nyilvánosságra hozta a terveket, mielőtt a hadügy- és a külügyminisztérium illetékeseinek idejük lett volna bővebben tájékozódniuk. A jelzések szerint azokra a gyakorlatokra hasonlítanának, amelyeket az amerikai hadsereg Big Pine—I fedőnévvel ez év februárjában tartott Hondurasban. Kormányzati tisztviselők becslései szerint a mostani gyakorlaton — amelyet máris elkereszteltek Big Pine—II-nek — elképzelhető, hogy 40 000 katona is részt vesz majd. Az amerikai kiképzők valószínűleg ki fogják hagyni a programból az ejtőernyősöket és a tengerészgyalogosok rohamait, s arra helyezik a súlyt, hogy a hondurasiakat az irányításra,

A helyzet az alagút fordulójánál

U. S. News and World Report

parancsnoklásra és hírösszeköttetésre, a kisebb alakulatokkal végrehajtott járőrözésre és a 105 mm-es tarackok használatára oktassák. Ezzel egyidőben polgári személyzet segíti a hondurasiakat utak építésében, valamint leszállópályák létesítésében a dzsungelben a nehéz amerikai szállítógépek számára.

Egy amerikai blokádnak kétségbeejtő hatása lenne. Jóllehet az Egyesült Államok kormányzata már 1981-ben leállított minden közvetlen segélyt a sandinistáknak, továbbra is az Egyesült Államok az ország legfőbb kereskedelmi partnere. Az amerikaiak változatlanul vásárolják a nicaraguai cukrot, annak ellenére, hogy Reagan nemrég elrendelte a cukorimportkvóták csökkentését, s ők veszik meg szinte a teljes fogást homárból és garnélarákból, valamint a marhahús zömét is. A nehézségekkel küszködő nicaraguai gazdaság erősen függ az olaj- és alkatrészimporttól. Egy ezekre kivetett zárlat megbéníthatja a nicaraguai termelést, bár a gazdag termőföldek valószínűleg biztosítanák, hogy az emberek ne éhezzenek.

Egészen más kérdés, vajon reálisan reménykedik-e Reagan abban, hogy a sandinistákat teljes mértékben térdre tudja kényszeríteni. Jelenleg sem a CIA támogatását élvező nicaraguai ellenforradalmárok, sem a hondurasi hadsereg nem úgy néz ki, mint amelynek jó esélye van arra, hogy megverje a nicaraguai erőket. Amerikai katonai elemzők is megerősítették, hogy a lázadóknak sem emberük, sem utánpótlási lehetőségük nincs ahhoz, hogy komolyabb előretörést hajtsanak végre a szárazföld belseje felé. A contrák különböző frakciói ádáz harcot vívnak egymással és súlyosbítja helyzetüket az is, hogy egyre többen pártolnak el tőlük. Az a tény, hogy a legerősebb, északi contra seregben Anastasio Somoza Nemzeti Gárdájának egykori vezetői játszanak domináló szerepet, to-

vábbra is erősen rontja annak esélyét, hogy az ellenforradalom széles körű támogatásra leljen.

A sandinistáknak eddig még nem kellett bevetniük teljes erővel legjobb csapataikat a contrák ellen. Többnyire csak őrjáratokat küldtek az 50 000 fős tapasztalatlan milíciából. A kormány csak nemrég kezdett csapatokat küldeni a jól képzett reguláris hadseregből. Független katonai jelentések szerint a sandinistáknak 50 T—54-es és T—55-ös szovjet gyártmányú harckocsija, továbbá páncélozott személyszállító harcjárművei, mozgatható rakétakilövői, SAM—7 és más légvédelmi rakétái és egy sor tüzérségi lövege, közte 152 mm-es ágyúi vannak.

A legtöbb elemző szerint Nicaragua egy hagyományos szárazföldi háború során legyőzné Hondurast. Annak ellenére, hogy Washington egyre többet invesztál a hondurasi hadseregbe, ez a 17 000 fős erő még mindig csak közepes színvonalon áll szakmai tudás, a tisztek képességei és harci teljesítőképesség tekintetében. A hondurasiak egyedül a levegőben vannak fölényben. 1200 fős légierejük 25 harci géppel dicsekedhet, köztük 12 francia gyártmányú Super Mystère vadászgeppel, amelyet a hondurasiak Izrael segítségével hoztak rendbe, és tanultak meg használni. Ezzel szemben Nicaraguának csupán elavult T—28 és T—33 típusú amerikai kiképzőgépekből álló „légycsapó" ereje van. Ám a nicaraguai erők minden valószínűség szerint új gépek nélkül is vissza tudnának verni egy támadást.

Látszólag jobbak a kilátások a katonai sikerekre Salvadorban. Az amerikai kiképzés és befolyás eredményeképpen jelentős javulás következett be a salvadori szárazföldi hadseregben és a 32 000 fős biztonsági erő több részében. A földi erő kezd már felhagyni a „háború 9-től 5-ig" szokásával, amikor is a hétvégeken „szabadságolja magát". Ma már az amerikaiak által kiképzett parancsnokok vezetésével inkább kisebb járőralakulatokkal és mini „vadász" zászloaljakkal hajtanak végre éjjel-nappali akciókat. Lassan a régi, korrupt salvadori tiszti gárda is átadja a helyét annak a 400, új generációhoz tartozó tisztnek, aki tavaly az amerikai Georgia állambeli Fort Benningben vett részt kiképzésen.

San Vicentéből, az ország mezőgazdaságilag gazdag keleti megyéjéből a hadsereg kiverte a gerillákat, és hosszú távú gazdaságfejlesztési programokat („Jóléthadművelet") indított be, hogy megnyerje a helyi parasztság támogatását.

Ezzel együtt, a salvadori erők még mindig komoly gondokkal küszködnek. A hadseregben 12 százalékos a veszteségarány és kicsi a továbbszolgálatra jelentkezők száma. Minthogy kevés az orvos és gyógyszerből is hiány van a hadszíntéren, riasztóan magas a sebesülésekből bekövetkező halálesetek száma: két salvadori sebesültből egy végül is meghal. Még a San Vicentében végrehajtott pacifikálásban részt vevő erőknek sincs elegendő lőszerük, élelmiszerük és ruházatuk. Edward Luttwak, a Georgetown Egyetem katonai elemzője egy nemrég készült tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a hadseregnek siralmasan kevés a helikoptere, tábori rádiója és egyéb olyan felszerelése, amelyre szüksége lenne ahhoz, hogy sikerrel folytathasson olyasfajta, kis alakulatokkal végrehajtott akciókat, amilyeneket az amerikai tanácsadók javasolnak.

A katonai szakértők szerint a lázadók San Vicentében csak taktikai visszavonulást hajtottak végre. Az országnak legalább a felében továbbra is szabadon mozognak, szétrombolják az utakat, hidakat és a villamos vezetékeket. A kormány megerősítésének célját tartva szem előtt, az amerikai hadügyminisztérium gondolkozik rajta, hogy megduplázza a Salvadorban levő amerikai tanácsadók számát, és a Fehér Ház mérlegeli a térségnek szánt, csaknem 400 millió dollarról szóló segélyjavaslatokat is. Csakhogy a győzelem biztosításához ennél sokkal többre lenne szükség.

A kormányzat eddigi próbálkozásai a diplomácia terén nagyon bizonytalannak tűntek. Ortega azt követeli, vessenek véget mindenfajta Salvadornak nyújtott külföldi fegyverszállításnak, tiltsanak be minden külföldi katonai támaszpontot Közép-Amerikában, Nicaragua és Honduras pedig kössön megnemtámadási szerződést. Voltak olyan hírek, hogy Richard

Most már sokkal jobban érzem magam

Der Spiegel

Stone találkozni fog Ortegával és Miguel D'Escoto nicaraguai külügyminiszterrel Mexikóban. Stone meg is jelent Mexikóvárosban D'Escotóval egyidőben, de mindketten tagadták, hogy bármiféle titkos találkozóra került volna sor közöttük. Mialatt Mexikóban volt, Stone kijelentette, hogy lát bizonyos „értékes elemeket" Ortega hozzáállásában és óvatos érdeklődést mutatott a Contadora-csoport — Mexikó, Panama, Venezuela és Kolumbia — tizpontos új javaslata iránt.

Managuai nyugati diplomaták szerint az amerikai kormányzatnak Ortega javaslatára adott válasza fogja eldönteni, vajon a sandinisták folytatják-e a tárgyalást. Egy Managuában akkreditált külföldi diplomata, amikor megkérdezték, mivel tudnák a sandinisták kiengesztelni Reagant, így felelt: „Nos, felköthetnék magukat."

Ez nem volt tisztességes. Ám a kormány vonala valóban keményebbnek tűnik, mint valaha. A közép-amerikai politikát a kemény irányvonal olyan képviselői vették kézbe, mint William Clark, nemzetbiztonsági tanácsadó, William Casey, a CIA igazgatója és Jeane Kirkpatriok, az Egyesült Államok ENSZ-nagykövete. Valamennyien meg vannak győződve arról, hogy a salvadori baloldali lázadókat csak úgy lehet megfojtani, ha utánpótlásukat annak forrásánál — Nicaraguában — vágják el.

Kirkpatrick azzal érvel, hogy az amerikai kormányzat tényleges célja az, hogy rábírja a sandinistákat, hagyják a szomszédaikat békén, és hogy elszakítsa őket a szovjetektől. A forróbb fejűek Washingtonban azonban, megszédülve, már „a kommunisták elpáholásáról" beszélnek. A közép-amerikai valóságos katonai helyzet alapján azonban ez az elképzelés irreálisnak tűnik. Ha a Fehér Ház nem tágít jelenlegi irányvonalától, akkor annak eredménye a legnagyobb valószínűség szerint egy hosszadalmas és talán még pusztítóbb összeütközés lesz.

(Az amerikai hetilap
1983. augusztus 1-i számából)

Az ágyúnaszád-hagyomány útján

Az elmúlt héten tartott sajtókonferenciáján Reagan elnök csekély jelentőséget tulajdonított az elkövetkező hat hónap alatt tartandó közös amerikai—hondurasi hadgyakorlatoknak, valamint azoknak a haditengerészet által végrehajtott egyoldalú manővereknek, amelyeket Nicaragua mindkét tengerpartja mentén tartanak. „1965 óta rendszeressé váltak a latin-amerikai országokkal közösen lebonyolított hadgyakorlatok" — mondotta. Valóban így van. Ehhez még hozzátette: „Ezek olyan hadgyakorlatok, amelyeket rendszeresen megtartunk". Ezzel a megállapítással már vitába lehet szállni.

A mostani tengeri manőverekbe két amerikai repülőgépanyahajó-köteléket és egy hadihajócsoportot (összesen 19 hajót) vontak be, amelyek a következő néhány héten keresztül Nicaraguához közel, a karib-tengeri és a csendes-óceáni vizeken fognak tartózkodni. Az eseményt egyedülállóvá az a tény teszi, hogy az elmúlt években ez az első olyan alkalom, amikor amerikai hajók egy speciális latin-amerikai nemzet partjai mentén horgonyoznak le. Az azonban feltétlenül igaz, hogy a múltban több hasonló méretű hadműveletet tartottak a Karib-térségben. Többek között:

— Ez év márciusában Puerto Rico partjai mentén a NATO-egységek RADEX '83 fedőnevű közös manőverére került sor, amelyben két repülőgép-anyahajó és 34 egyéb amerikai hadihajó vett részt.

— 1982 májusában Kuba és Grenada partjai mentén került sor a Karib-térség legnagyobb amerikai hadgyakorlatára; az Ocean Venture '82 fedőnevű manőverben 60 hajó, köztük két repülőgép-anyahajó vett részt.

— Az elmúlt 24 év során az Egyesült Államok minden évben útnak indított egy kisebb flottát, rendszerint egy romboló vezetése alatt, amelyet három vagy négy egyéb hadihajó követett, azzal a céllal, hogy a dél-amerikai kontinenst körbehajózva, közös hadgyakorlatok egész sorát bonyolítsa le a szövetséges országokkal.

— Az 1960-as évek elejétől kezdve a haditengerészet a Kuba területén levő Guantánamo-öbölbeli támaszponton időnként legalább 1800 tengerészgyalogost tesz partra, ami nem egyéb, mint erőfitogtatás, hogy így támassza alá az Egyesült Államok igényét erre a tengerészeti támaszpontra.

A Big Pine (Nagy Fenyő) II fedőnéven ismert, Hondurasban sorra kerülő szárazföldi hadgyakorlaton közel 3000 amerikai katona fog részt venni, a hadgyakorlat novemberben kezdődik és két hónapig tart majd. Közép-Amerikában többek között a következő szárazföldi hadgyakorlatokat tartották:

— Februárban került sor a Big Pine—I elnevezésű hadgyakorlatra. Az egyhetes manőverekben 1600 amerikai katona vett részt, közülük azonban senki sem tartozott a harci alakulatokhoz.

— 1982-ben egy 30 főnyi amerikai szállító alakulat segítette a hondurasi katonák eljuttatását egy, a nicaraguai határhoz közel eső területre, ahol új katonai bázist építettek.

— Minden évben közös hadgyakorlatokra kerül sor Panamában a csatorna védelmének gyakorlása érdekében. Ezeken 7000 és 9000 fő közötti amerikai katonaság szokott részt venni, akik közül igen sokan az ott állomásozó csapatokból kerülnek ki.

Az elmúlt húsz év során a Karib-térségben az Egyesült Államok a legfontosabb katonai hadgyakorlatait nem messze Puerto Rico keleti partjaitól tartja; bizonyos időszakonként álinvíziót hajtanak végre Vieques szigetén, amit rendszerint a halászok dühödt tiltakozása kísér. 1962. október 21-én kezdődött el e gyakorló támadások közül a legnagyobb, amely mind méretében, mind időzítésében

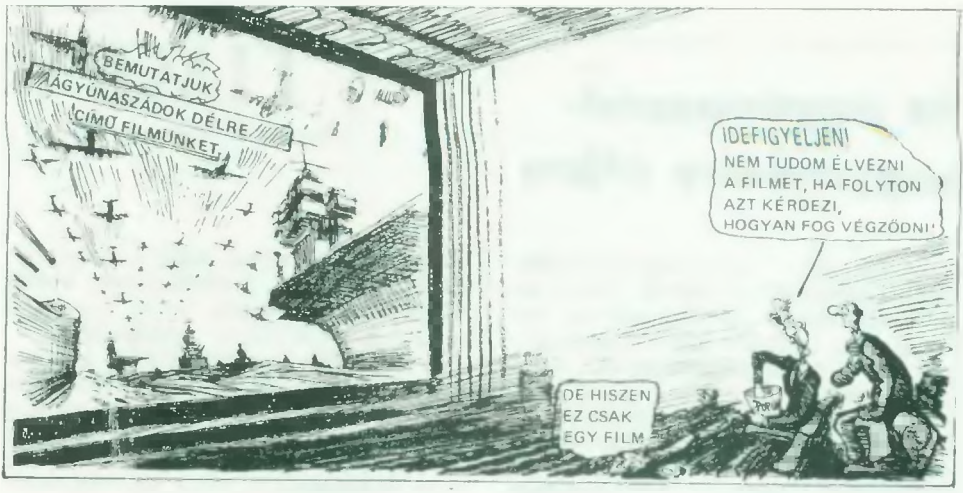

International Herald Tribune

igen hasonlít a most tervezett hadgyakorlatokhoz. 7500 tengerészgyalogos és négy repülőgép-anyahajó vett részt. Az volt a feladatuk, hogy „felszabadítsák" a szigetet egy Ortsac nevű, kitalált diktátor uralma alól — visszafelé olvasva a név történetesen Castro. Az ezt követő napon John Kennedy megjelent a televízió képernyőjén és bejelentette, hogy Kubába titokban szovjet rakétákat helyeztek el, ami miatt a rakétaválság megoldásáig ezen ország köré „karantént" vonnak.

Konklúzió: amikor az elnök a tervbe vett latin-amerikai hadgyakorlatokat a korábbiakkal hasonlította össze, akkor nem szólta el magát. Legalábbis nem túlságosan.

(Az amerikai hetilap 1983. augusztus 8-i számából)

Kissinger visszatér

Newsweek
THE INTERNATIONAL NEWSMAGAZINE

Hat éven és hat hónapon át bandukolt a hatalom perifériáján e nagy stratéga, akit földre sújtott a demokrácia szeszélye. A múlt héten azonban megszólalt Henry Kissinger telefonja. A hét elején ismét a Fehér Házhoz hajt, s újfent belép az Ovális Irodába, ahol egy újabb amerikai elnök fogja a segítségét kérni. Kissinger természetesen máris elfogadta Ronald Reagan új, Közép-Amerikával foglalkozó, kétpárti nemzeti bizottságának elnöki tisztét. A beosztási tábla szerint nem lesz több, mint egyszerű tanácsadó, de a washingtoni hivatalos világ tudja, mi az igazság: az amerikai diplomácia Magányos Lovasát Reagan visszaültette a nyeregbe.

Kissinger visszatérése feltámasztja minden kísértetét annak a nyolc évnek, amelyet Kissinger Nixon és Ford stratégiai tervezőjeként töltött el. Akik balfelől bírálnak, azok költséges kampányait emlegetik a marxista veszély ellen Vietnamban és Chilében. Akik a jobbszárnyon helyezkednek el, újból támadják a Kína felé történt nyitást és az enyhülést a szovjet—amerikai viszonyban. Az észak-karolinai republikánus-párti szenátor, Jesse Helms kijelentette: „nincs a listámon olyan személy, aki kevésbé jöhetne számomra számításba" — és megígérte, hogy meg fogja kérdezni Kissingert a kongresszusi meghallgatások során, „mit tud, ha egyáltalán tud

valamit. Közép-Amerikáról" Bármilyen vihart kavar is személye, Kissinger alapvető orientációja elég egyértelműnek tűnik: csakúgy, mint az Afrika Szarván és Angolában kibontakozott konfliktus esetén, most is úgy véli: a nicaraguai és salvadori regionális fellángolások komoly szovjet—kubai stratégiai veszélyt jelentenek. „Ha Közép-Amerikával nem boldogulunk — mondta nemrégen egy közvélemény-kutató magazinnak adott interjúban — lehetetlen lesz meggyőznünk a Perzsa-öböl és más térségek fenyegetett nemzeteit arról, hogy meg tudjuk tartani a globális egyensúlyt."

Ám Kissingerrel, a stratégával a Reagan-kormányzat Kissingert, a hivatalnoki gépezet ádáz tortetőjét is megkapta. Mint felülmúlhatatlan washingtoni játékos, Kissinger tökélyre vitte az önadminisztrálás és az útegyengetés művészetét. Egyes fehér házbeli munkatársak szerint Kissinger rajongása a hatalomért háttérbe fogja szorítani Reagan csapatát, amelyből ugyancsak hiányoznak a diplomácia szupersztárjai. Akik Kissinger szekerét tolják, „még nem látják, hogy nincs a kezükben" — mondja az egyik vezető tisztségviselő. Ami pedig a közép-amerikai politikát illeti: „Azt hiszem, nagyon hamar meglátjuk, hogy Kissinger veszi át az uralmat" — jegyezte meg.

Ezek a riadalmak talán túlzottak. Kissinger hatásköre kizárólag a 12 tagú bizottságra terjed ki, amelynek tagjai újoncok közép-amerikai kérdésekben és a határidő, amelyet a bizottság jelentésének előterjesztésére kapott, december 1. A Kissinger-bizottságot Reagan elsősorban azért toborozta össze, hogy hangsúlyosabb és határozottabb formát adjon a nicaraguai és salvadori baloldali forradalmak ellen folytatott saját offenzívájának. „Segítsenek nekünk figyelmeztetni az amerikai népet arra, hogy emberemlékezet óta első ízben határainknál kell az igazi veszéllyel szembenéznünk" — mondta az elnök a bizottságba kinevezett személyeknek. De a végső cél még konkrétabb: megszerezni a kongresszusi többség támogatását a térség baráti kormányainak szánt, megnövelt amerikai segély mellett. S mint mindig, Kissingernek ehhez is lesz néhány saját ötlete. „Nagy erőssége, hogy jó

Time

konceptualista" — mondta egykori munkatársa, William Hyland. „Megvan az a képessége, hogy úgy tud egy régi problémára tekinteni, hogy látja annak új dimenzióját is"

Siker

A kérdés most az, hogy a Kissinger-ellenes érzelmek háborgása nem lesz-e nagyobb, mint tanácsainak haszna. A gondolatot, hogy hozzanak létre egy kétpárti bizottságot Közép-Amerika ügyében, először a Kongresszus egy demokrata és republikánus párti képviselőkből álló csoportja vetette fel. Reagan Fehér Házának a múltban már voltak sikerei az effajta bizottságokkal. Az Alan Greenspannek — a Ford-kormányzat tanácsadójának — vezetése alatt álló bizottság például kompromisszumos megoldásra jutott a társadalombiztosítás finanszírozása kérdésében. Egy másik bizottság Brent Scowcroft vezetésével — aki szintén a Ford-kormányzat tanácsadója volt — az MX-rakétához tudta megszerezni a kongresszus támogatását, legalábbis ideiglenesen. Közép-Amerika esetében a Fehér Ház munkatársai azt remélik, hogy egy hasonló bizottság egyidejűleg fog számukra egy kis időt biztosítani és propagandát csinálni a kérdésnek — ahogyan egyikük fogalmazott.

Kissinger neve először Reagan kemény irányvonalat követő tanácsadói között hangzott el; már korábban baráti kapcsolatot alakított ki sokukkal. Leglelkesebb híve láthatóan William Clark nemzetbiztonsági tanácsadó volt; ő több mint egy éve rendszeresen konzultált telefonon Kissingerrel. Jeane Kirkpatricknak, az Egyesült Államok ENSZ-nagykövetének szemében „fekete pontnak" számított ugyan, amit Kissinger az enyhülés érdekében tett — mégis támogatta őt, részben annak a tiszteletnek az alapján, amely érzés akkor alakult ki benne, amikor együtt dolgozott vele a washingtoni Georgetown Egyetemhez tartozó Hadászati Tanulmányok Központjában. George Shultz szintén mellette foglalt állást, miután rendszeresen igénybe vette tanácsait a Közel-Keletet és más vitás kérdéseket illetően, mióta csak elfoglalta hivatalát.

Reagan maga sosem volt Kissinger rajongója. 1976-ban, amikor az elnökségre pályázott, azt mondta: „Az Egyesült Államok pontosan az alatt vesztette el katonai fölényét, míg Kissinger az enyhülést hajszolta". Amikor azonban eléje tették Clark és Shultz közös ajánlását, szolgálatkészen kinevezte régi ellenfelét. A múlt héten pedig már dicsérte „Kissinger kitűnő eredményeit a diplomácia vonalán".

Vita

Kissinger múltjának ellentmondásai — amelyeket gondosan felsorol Seymour Hersh. A hatalom ára című életrajzi írása — szinte egyáltalán nem merülnek fel a kormányzaton belül folyó vitákon. Igaz, a vitázók körét nagy körültekintéssel szabták meg. A személyzeti főnökkel, James A. Bakerrel és a többi olyan politikai tanácsadóval, aki valószínűleg ellene volna a kinevezésnek, Clark csak azt követően közölte Kissinger kiválasztását, hogy Reagan döntésében már biztos volt. Mikor Beker értesült Reagan választásáról, a kinevezés már „eldöntött ügy" volt.

A Kongresszus tagjai még kevesebb értesítést kaptak, és panaszkodtak is jocskán emiatt. Clark munkatársai ezt azzal igyekeztek ellensúlyozni, hogy a bizottság többi tagjáról alaposabb konzultációt folytattak. A különböző törvényhozók megengesztelésére a kormányzat a bizottságot kiegészítette Potter Stewarttal, a Legfelsőbb Bíróság nyugalmazott vezetőjével, Richard Scammonnal és Henry Cisneros San Antonio-i polgármesterrel, a bizottság tagjainak számát ezáltal 12-re igazítva ki.

A Kissinger-bizottságnak, amikor megkezdi működését, eleve számolnia kell bizonyos, eredendő nehézségekkel. Először is, a bizottságban egymással potenciálisan szembenálló személyiségek vesznek részt. Reagan összekötője a bizottsághoz Kirkpatrick, akit latinamerikai szakértőként tartanak nyilván. Gyakorta utazik a térségbe, és meg is vannak a határozott elképzelései a dolgokról. A legtöbb kíváncsiságra okot adó kérdés az, hogyan fog kijönni Kissinger Robert Strauss-szal, a Demokrata Párt régi élvonalbeli harcosával. „Először is — jelentette ki Strauss — megmondtam nekik, hogy nem értek egyet a kormányzat politikájával. Másodszor, hogy ha a bizottságba kerülök, szerfelett függetlennek fogom érezni magam. Végül, hogy ugyancsak partizánszerepet szándékozom játszani az elkövetkező 12 hónap során... De meg kell mondanom, mégis kineveztek."

Kissinger egy másik problémája, hogy alig van valami háttere a latinamerikai politikában; mialatt hatalmon volt, csak néhányszor tett látogatást a térségbe, beleértve azt is, amikor 1974-ben nászúton volt Acapulcóban. Legfigyelemreméltóbb eredménye a féltékén Salvador Allende marxista rendszerének destabilizálása volt Chilében. Mostanában Kissinger Reagannek azt a politikáját támogatja, hogy az Egyesült Államok burkoltan segítse a nicaraguai ellenforradalmárokat.

A probléma gyökere

A bizottság tagjainak egy része minden bizonnyal más véleményen lesz, mint Kissinger. A zárójelentésnek magában kell foglalnia olyan határozott demokrata személyiségek véleményét is, mint Kirkpatrick és Strauss. Talán

a bizottság legfőbb latin-amerikai szakértőjének, Diaz-Alejandrónak, a Yale Egyetem professzorának a gazdasági elmaradottságról alkotott véleménye az, amelyet legtöbben elfogadnak, mint a közép-amerikai bizonytalanság alapvető gyökerét. Henry Jackson washingtoni demokratapárti szenátor, a bizottság létrehozásának egyik szószólója azt sürgette, hogy a bizottság dolgozzon ki egy Marshall-terv jellegű gazdasági segélyt. Kissinger talán megpróbál majd valamiféle közös nevezőt találni. „Ő tisztában van vele, hogy a nagy kavarodásban nem minden baj forrása a Szovjetunió vagy Kuba, jóllehet mindkettő megpróbálja a bajokat a maga javára kihasználni" — mondta Helmut Sonnenfeldt, Kissinger egykori munkatársa. Szerinte „Kissinger megfelelően fogja értékelni a szovjet beavatkozás és a belső konfliktusok szerepének arányát".

Reagan munkatársai nevettek, amikor hallották, hogy Kissinger azonnali kihallgatást kér az elnöktől. „Legközelebb — mondták — már a légierő egyik gépét is kisajátítja, s máris elindul az ingázó diplomácia újabb körútjára" — tréfálkozott egyikük, számításba véve, hogy Reagan közép-amerikai politikájának nem is ártana egy kis reklám. Az egyik riporter megkérdezte, elfoglalja-e Kissinger a külügyminisztérium hetedik emeletének „hatalmi" folyosójáról nyíló egyik irodáját. A válasz az volt, hogy „Kissinger ott lehet, ahol csak akar". Mint kiderült, a minisztérium az első emeleten tartott fenn Kissingernek egy lakosztályt, a bizottság hivatali helyiségeként. Reagan emberei hangsúlyozzák, hogy Clark — nem Kissinger — fog továbbra is a Fehér Házban ülni és a külpolitikai tanácsadók közül továbbra is neki egyedül lesz rendszeres bejárása az Ovális Irodába. De még ha Kissinger meg is marad a „ködös mélység" rejtekén, annyi bizonyosnak látszik, hogy Reagan közép-amerikai politikája új energiával és ellentmondásokkal fog telítődni, és megkapja az ezzel együtt járó hírverést is.

(Az amerikai hetilap 1983. augusztus 1-i számából)

CARLOS FUENTES*

„Egy egész földrész foghat össze önök ellen"

Az elmúlt két év során egyre gyakrabban hallottam felelős pozíciójú északamerikaiaktól: nem az a lényeg, hogy szeressék az Egyesült Államokat, hanem hogy féljenek tőle, nem az, hogy csodálják kulturális és politikai vívmányaiért, hanem hogy tiszteljék anyagi erejét; nem az, hogy tiszteletben tartják-e mások jogait, hanem hogy megvédje saját stratégiai érdekeit.

De mi, az önök nagy nemzetének igaz barátai Latin-Amerikában — akik csodáljuk rendkívüli vívmányaikat az irodalom, a tudomány és a művészetek terén, demokratikus intézményeiket, egyetemeiket, könyvkiadóikat és szabad sajtójukat — őrködni fogunk az önök valódi érdekei fölött azzal, hogy segítünk elkerülni a hibákat.

Nekünk jó az emlékezetünk. Önök viszont túl gyakran történelmi emlékezetkihagyásban szenvednek.

Az önök szövetségei széthullanak és biztonságuk veszélybe kerül, ha nem bizonyítják be, hogy felvilágosult, felelősségteljes hatalmat képviselnek latin-amerikai kapcsolataikban. Meg kell mutatniuk emberségüket és intelligenciájukat itt, a mi féltekénken —

* Carlos Fuentes mexikói író és diplomata. — *N. Sz. szerk.*

vagy sehol sem lesz hitelük a demokráciát illetően.

A latin-amerikai változás téves azonosítása valamiféle, a Szovjetunió által irányított összeesküvéssel nemcsak a baloldal nacionalizmusát sérti. Szitja a jobboldal nacionalista hevét is. Önök még meg fogják érezni e visszahatás teljes erejét.

A kulturális identitás, a nacionalizmus és a nemzetközi függetlenség nevében egy egész földrész összefoghat önök ellen.

E kontinentális összecsapás elkerülésének esélyét a tárgyalások jelentik. Mielőtt az Egyesült Államoknak a jobboldalról és baloldalról őt érő rendkívüli kulturális, nacionalista és internacionalista nyomások közepette tárgyalnia kellene a felteke legtávolibb országaiban — Chilében és Argentínában, a legnagyobb országban, Brazíliában és a legközelebbiben, Mexikóban — sürgősen tárgyalnia kell Közép-Amerikában és a karibi térségben.

Mexikóban úgy veljük, hogy e térség minden egyes konfliktusát különkülön meg lehet oldani diplomáciai uton, tárgyalások révén, amig nem késő. Nincs olyan fatális politikai szükségszerűség, hogy ha létezik egy forradalmi mozgalom a térség bármely országában, az végül elkerülhetetlenül támaszpontokat nyújt majd a Szovjetuniónak.

Mi történik egy marginalis ország forradalmának hajnala és szovjet támaszponttá válásának elképzelt sorsa között? Ha semmi más nem történik, csak zaklatás, blokád, propaganda, nyomás és megszálló intézkedés a forradalmi ország ellen, akkor a jóslat önmagától teljesül.

Ha azonban a történelmi emlékezettel rendelkező hatalom és a történelmi képzelőerővel biró diplomácia érvényesül, akkor valami egészen más lehet az eredmény: független államok Latin-Amerikája, amely kiépiti a stabilitás intézményeit.

Minél tovább tart a háborús helyzet Közép-Amerikában és a karibi térségben, annál nehezebb lesz biztositani a politikai megoldást:

— annál nehezebb lesz a sandinistáknak kinyilvánitaniuk jó szándékukat a belső demokrácia kérdéseiben, amelyet megszakitott a külső nyomásra válaszul elrendelt rendkivüli állapot;

— a salvadori lázadás polgári ágának annál nehezebb lesz kézben tartania a politikai kezdeményezést a fegyveres csoportokkal szemben;

— annál nagyobb lesz Panama felháborodása, minthogy ugródeszkának használják a háborúhoz. Annál nagyobb lesz az általanossá váló konfliktus veszélye, magával rántva Costa Ricát és Hondurast is.

Minden megtárgyalható Közép-Amerikában és a karibi térségben, meg mielőtt késő lenne: megnemtamadási egyezmények az összes állam között; határőrjáratok; fegyverek átjuttatásának tilalma minden irányból, a külföldi katonai tanácsadók eltávolitása, bárhonnan jönnek is; a térség valamennyi hadseregének csökkentese; az összes külföldi támaszpont felszámolása, illetve támadási lehetőségeinek meghiusítása. Mi lenne az ellenérték? Egyszerűen az, hogy az Egyesült Államok tiszteletben tartja a térség valamennyi államának integritását és önállóságát, és normalizálja kapcsolatait mindegyikükkel.

Hiba az állandó kubai tárgyalási ajánlat durva elutasitása az Egyesült Államokat erdeklő bármely kérdésben, mert ez zavarba hozza a nagyobb belső rugalmasságot és nemzetközi függetlenséget óhajtó kubai eröket. Vajon Fidel Castro egyfajta szuper-Macchiavelli, akivel egyetlen gringó sem ülhet le a tárgyalóasztalhoz anélkül, hogy az rászedné? Nem hiszem.

Nicaraguában miért annyira türelmetlen az Egyesült Államok a négyévi sandinismus láttán, amikor a 45 évi somozismus iránt olyannyira türelmes volt? Miért viseli annyira a szivén a szabad választásokat Nicaraguában, miközben közömbös a chilei szabad választások iránt? Hogyan élhetünk együtt ilyen álszent alapokon?

Nicaraguát az Egyesült Államok támogatta erők támadták meg. Somoza nemzeti gárdájának korábbi parancsnokai által vezetett ellenforradalmi bandák akarják megdönteni a forradalmi gárdát, és visszaállitani a régi zsarnokságot. Ki fogja őket megakadályozni ebben, ha győznek? Ok nem szabadságharcosok.

A salvadori lázadást nem kívülről manipulálják. A konfliktus egy olyan

belső politikai korrupciós folyamat terméke, amely 1931-ben kezdődött, amikor a hadsereg megsemmisítette a választási eredményeket, majd az 1972-es választási csalással tetőzött, amely megfosztotta győzelmüktől a kereszténydemokratákat és a szociáldemokratákat, és fegyveres felkelésbe kényszerítette a középosztály fiait. A hadsereg kimerítette a választási megoldás lehetőségét.

E hadsereg továbbra is becsap mindenkit Salvadorban — beleértve az Egyesült Államokat is. Választásokat hirdet meg, miután meggyilkolja az ellenzék vezetőit, majd felkéri az ellenzéket, hogy vegyen részt a választásokon — esetleg holt lelkekként?

Salvadorban politikai rendezést kell sürgősen elérni. Nemcsak azért, hogy véget vessenek a halálozási statisztika szörnyű duzzadásának, hogy megfékezzék a hadsereget és a fegyveres lázadókat egyaránt, és biztosítsák az amerikai fiatalokat, nem kell majd megismételniük Vietnam borzalmát és értelmetlenségét, hanem azért is, hogy a középbal többség visszaszerezze a politikai kezdeményezést, amely most egy újjászervezett hadsereg igénylésében jut kifejezésre. Salvadort nem lehet a bűn ily súlyos terhével kormányozni.

(Az amerikai napilap 1983. június 17-i számából)

Megjelent!

BECSKY GYÖRGY

AMERIKA ÉS A VILÁGGAZDASÁGI KIHÍVÁS

Mi történik az Óceánon túl, a világ legnagyobb gazdaságában.
Milyen hatással van ma a világ az amerikai óriásgazdaságra, és hogyan befolyásolta Amerika a világgazdasági kapcsolatokat a közelmúltban és jelenleg?
Erre az izgalmas, mindannyiunk hétköznapi életére is kihato kérdésre keres választ a szerző e könyvében.

276 oldal
Ára: 35,– Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

JOHN S. DE MOTT

Mexikó megszorítja a nadrágszíjat

Mexikó a világ olyan része, ahol a civilizációk egymást váltják: és olykor nemelyikük nyomtalanul eltűnik. A 16. században Cortés, a történelem egyik „legtökéletesebb" hódításában irtotta ki az aztékok kultúráját. De kétszáz évvel korábban az aztékok is egy ma már elfeledett nép romjaira alapozták saját civilizációjukat. Jelenleg egy újabb apokalipszistől való szüntelen félelem tartja hatalmában Mexikó népét, s a gazdaság helyzete éppen elég rossz hírrel szolgál ahhoz, hogy a félelem érzését fenntartsa.

Úgy látszik, a mexikóiakat mindig valami nem várt szerencse éri, de mielőtt a szegénység és a munkanélküliség valamelyest enyhülne, a szerencse elpártol tőluk. Például: Mexikó éppen akkor kezdett busás hasznot húzni a hatalmas olajleletekből, amikor a hetvenes években a világ ipari országaiban a gazdaság recesszióba süllyedt, és a fölöslegessé vált olaj fröcskölt mindenfelé. Az olajár csökkenése szertefoszlatta Mexikó reményeit, amelyekbe akkor ringatta bele magát, amikor a világ negyedik legnagyobb olajtermelőjévé lépett elő.

A viragzás éveiben Mexiko 48 milliárd dollárra duzzasztotta külföldi adósságait, amelyek összege ma 85,5 milliárd dollár, de csak tavaly jutott a teljes csőd szélére. Az ország most próbálkozik megbirkózni adósságaival, amelyek közül pusztán az 1983 évi kamatfizetési kötelezettség 10,5 milliárd dollár. Miguel de la Madrid Hurtado elnök decemberben beiktatott kormánya szükségprogramot indított be azzal a céllal, hogy lefaragja Mexikó hatalmas költségvetési hiányát, és megállítsa a felesleges állami kiadásokat, s leszorítsa az évi 116 százalékos inflációt. Ha a kezdődő világgazdasági fellendülés folytatódik, akkor Mexikó képes lesz arra, hogy visszalépjen az összeomlás széléről. Jesús Silva Herzog pénzügyminiszter mondta: „Sorsunkat az amerikai gazdaság fellendülésének üteme, a kamatlábak és az olaj árának alakulása határozza meg. Mindössze egy kis szerencsére van szükségünk"

Az idei első négy hónap adósságtörlesztési terveit sikerült teljesíteni, ahogy Silva Herzog bizalmasan mondja. „Történjék akármi, Mexikó eleget fog tenni fizetési kötelezettségeinek". Az országnak nyújtott csaknem valamennyi új hitelt a régi adóssagok visszafizetésére fordítják. Mexikónak 1983-ban mintegy 12,3 milliárd dollárnyi vészkölcsönt kellene felvennie a Nemzetközi Valutaalaptól és egyéb forrásokból. A legutóbbi tőkeinjekciókra utalva, Silva Herzog így büszkélkedik: „A március óta felvett 3 milliárd dollárt teljes egészében visszaáramoltattuk a hitelezőkhöz; részben lefaragtuk tőketartozásunkat, részben kamatokat fizettünk belőle".

Kevés ország gazdasága vett olyan hirtelen és gyökeres fordulatot, mint Mexikóé. Az olajárrobbanás négy éve alatt a nemzeti össztermék éves átlagban 8 százalékkal nőtt, de amikor az olaj ára esni kezdett, Mexikó gazdasága zuhanórepülést hajtott végre. Az idén a nemzeti össztermék akár 5 százalékkal is csökkenhet. Ez év első három hónapjában, amikor érződni kezdett a kormány takarékossági programja, az ipari termelés 11 százalékkal csökkent. A legnagyobb iparág (nem számítva természetesen az olajipart), az autóipar termelése 50 százalékkal esett vissza, a vas- és acélgyártás 11,5 százalékkal mérséklődött. Rádiókból és egyéb készülékekből 20 százalékkal készítettek kevesebbet, még a sörfogyasztás is csökkent 20 százalékkal. A munkahelyek száma kb. 8 százalékkal kevesebb, s ez mintegy 1,6 millió fővel növelte a 30 milliós munkaképes korú lakosságon belüli népes, 10 milliós tábort, amelyet a munkanélküliek és a nem kielégítően foglalkoztatottak alkotják.

De la Madrid a gazdasági megszo-

ritásokhoz ugy kezdett hozzá, hogy azonnal leértékelte a pesót. Ezzel egyidőben szigorú intézkedéseket vezetett be az infláció megfékezésére. A cél: az év végére évi 55 százaléknak megfelelő szintre szoritani le az áremelkedések ütemét. A fogyasztói hitelek kamatát évi 40-ről 70 százalékra emelte, megkétszerezte az üzemanyagárakat, és 15 százalékos értéknövekedési adót rótt ki az alapvető cikkek kivételével minden áruféleségre.

A megszoritó intézkedések hatásai mindenütt észlelhetők. Mexikóváros üzletei tömve vannak áruval, de vásárló alig akad; unatkozó elárusitók az üresjáratokban órákon keresztül egymással cseverésznek. Az autószalonok kiállítak: egy Volkswagen Golf ára 800 ezer pesó, több, mint ketszer annyi, mint tavaly. A Ford, a General Motors, a Chrysler felhagyott azzal, hogy mindenféle rafinált amerikai elektronikát épitsen bele a Mexikóban gyártott autókba, ezzel ugyanis elkerülhetik az importkorlátozásokat.

Az utcákon az emberek rongyos ruhában az élősövényt öntözik, az emlékmüveket sikálják, fák hámló törzseit meszelik fehérre, az ügyszólván teljesen kiürült utak mentén a csatornákat soprogetik. Még a jobbmódú rétegekből élő övezetekben is jelentősen lassult az üzletmenet. A Cuernavacában levő Las Mananitasban, a tőkés elit kedvelt hétvégi pihenőhelyén fenséges, hófehér pávak lépkednek magokat szedegetve az elhagyatott, nádfonatú kerti székek között. Pár hónappal ezelőtt a tömött pénztárcájú mexikóiaknak egy órát is kellett várniuk, hogy szabad asztalt kapjanak. Egy Mexikóvárosban dolgozó argentin üzletember, Caludio Weiz igy beszél: „A mexikóiak traumában vannak. Ekkora válságon meg soha nem mentek keresztül."

A még müködő vállalkozások jórésze súlyosan eladósodott. Az anyagmozgató berendezéseket gyártó Rodacarga Co. cég eladásai 20 millióról 5 millió dollár alá estek, miután a szükségprogram beindult és a peso mindjobban elértéktelenedett. A ceg a Philadelphia-i Girard Banktól kapott kölcsönt, amelynek összege ma már meghaladja a vállalat pesóban kalkulált teljes alaptőkéjét. A Rodacarga korábban kilenc hónapra előre tudott csak megrendeléseket felvenni, ez az időszak négy honapra csökkent. A cegelnök, Carlos Lopez arra kényszerült, hogy három telephelye közül kettőt bezarjon, és 509 dolgozójából 362-t kényszerszabadságra küldjön.

A Mexikót fojtogató szoritás intő példa lehet valamennyi országnak, amely valaha gyorsan akart meggazdagodni nyersanyagkincseiből, hogy a nyersanyagárak visszaesésével egycsapásra bajba jusson. A tartósan magas olajárra spekulálva Mexikó temérdek kölcsönt vett fel amerikai és más bankoktól, az olajfúrások, az acéltermelés, az ut- és kórházépitkezések, a növekvő autógyártás finanszirozására. New York-i, tokiói, londoni bankárok nem sokat gondolkoztak, odaadtak a penzt, hiszen kölcsöneik után akár 17 százalékos kamatot is zsebre vághattak. Ráadásul minden biztonságosnak látszott. Mexiko olajexportja az 1977-es jelentéktelen napi 200 ezer barrelről tavaly napi 1.5 millióra futott fel. Mi több: Mexikó az elmult évben kiszoritva Szaúd-Arábiát, az Egyesült Államok legnagyobb olajszállitójává lépett elő.

Azután, a mexikói „gazdasagi csoda" csaknem ugyanolyan hirtelen ért véget, mint ahogyan elkezdődött. Augusztusban egy New York-i bankártalálkozón Silva Herzog pénzügyminiszter bejelentette: Mexikó nem lesz képes időben megfizetni a következő 90 napon belül esedékessé váló mintegy 3 milliárd dollárnyi tartozását. Az alacsony olajár megfosztotta az országot a várt bevételektől, s Mexikó jószerivel nincstelenné vált. Jorge Chapa, egy nagy mexikói áruházi lánc társtulajdonosa szerint „Gazdagok voltunk, amikor az olaj hordónkénti ára meg csak 16 dollár volt, de összeomlottunk, amikor az 32 dollárra emelkedett, mert úgy költekeztünk, mintha az ár 36 dollár lett volna."

Miután Washington aggódott az amerikai vállalatok által mexikói vállalkozásokba befektetett 7.2 milliárd dollár sorsa miatt, és szerette volna elejét venni a politikai bizonytalanságnak határa közelében, az Egyesült Államok 3 milliárd dolláros gyorskölcsönnel sietett Mexikó segitségére. Ebből 1 milliárd dollárt előre kifizetett későbbi stratégiai olajvásárlásaiért, 1 milliárd dollárnyi hitelt nyujtott a

legégetőbb gondok enyhítésére, és a többiből hitelbe szállított déli szomszédjának kukoricát és babot. A Nemzetközi Valutaalap is segítséget ígért, de ennek feltétele volt a gazdasági szükségprogram bevezetése, amit de la Madrid végre is hajtott.

Az összes probléma mellett néhány kezdeti jel arra vall, hogy a gazdaság ismét erőre kaphat. Javul a hangulat a Bolsán, a mexikói értéktőzsdén. Az ottani megfigyelők utólag egymásnak tesznek könnyed szemrehányásokat, amiért talán egy kicsit túl messzire mentek a helyzet drámaiságának ecsetelésében. „Nincs minden veszve — magyarázza egy szakértő — pusztán azért, mert lanyha a kereslet, panganak a beruházások és kicsi a forgalom." Úgy véli, hogy a mexikói vállalatoknak csak meg kell tanulniuk egy darabig profit nélkül élni. A Bolsán jegyzett részvények árfolyamait összesítő index, amely tavaly augusztusban, előre megjósolva a válságot, a két évvel azelőtti rekord 1450-ről, 450 pontra süllyedt, nemrég ismét emelkedni kezdett, s a múlt héten elérte az 1087-et. Igaz, sok részvény még most is csak a névérték 2—3-szorosáért cserél gazdát, szemben a Standard and Poor listáján szereplő 500 amerikai vállalat átlagosan 13-szoros részvényaraival.

Mexikóban másutt is érződik a fellendülés előszele. Eredményes volt a külföldi termékek kiszorítása a piacról, az import 70 százalékkal csökkent, értéke 4 milliárd dollárral marad el a tervezettől. Ennek hatására a fizetési mérlegen 3,4 milliárd dolláros aktívum képződött, szemben a múlt év azonos időszakában mért 708 milliós deficittel. Ráadásul, ma már több pénz is áramlik be az országba. Két héttel ezelőtt a Xerox vállalat emberei közölték, hogy 100—160 millió dollárt akarnak költeni egy új, kisteljesítményű másológépeket gyártó üzem felépítésére; az ott készült másológépeket az amerikai piacra exportálnák. A Sheraton szállodalánc öt új szállodát épít, kihasználva az újabb idegenforgalmi hullámot. Az amerikaiak manapság megrohanják Mexikót, hogy a napon sütkérezzenek, és az erős dollárjukra alkudozzanak. Egy japán konzorcium pedig készen áll rá, hogy megkezdje egy 700 szobás mexikóvárosi szálloda építési munkálatait.

Time

Bár Mexikó megpróbálja elkerülni a katasztrófát, az ország legsúlyosabb problémái változatlanul megoldatlanok. Az ország 76 milliós lakosságának kétharmada nincstelen parasztként kis farmján, vagy nyomortelepeken tengeti életét. Az éhezés általános jelenség. Tíz mexikói közül négy soha nem iszik tejet; tízből kettő soha nem jut húshoz, kenyérhez, tojáshoz. Főleg tortillán (mexikói lepény) és sült babon élnek. A kormány néhány intézkedése már-már szánalmat ébreszt az emberben. A Coca-Cola és a többi üdítőital árát szubvenciókkal 6 centes, nevetségesen alacsony szinten tartják, mondván, hogy a bennük levő cukor tápláló.

Jelenleg a kormány helyzetet valamelyest könnyítő körülmények egyike a jelek szerint a mind jobban terjedő *ni modo*-szemlélet, az „úgysem tehetünk semmit" fatalista életérzés. Még a szakszervezetek sem bíznak abban, hogy jelentős béremeléseket kaphatnak. Miközben bankárok és közgazdászok lázasan dolgoznak azért, hogy kifizethessék az ország adósságainak kamatait, a politikusok és üzletemberek idegesek, s csak azt remélik, hogy az eddigi politikai nyugalom tartós lesz.

(Az amerikai folyóirat 1983. június 13-i számából)

IRÁN: VÁLSÁG ÉS HÁBORÚ

Le Monde diplomatique

ANDRÉ MABON

Irán — egy rendszer a szakadék szélén

Ragyogó múltjával, gazdag kultúrájával, s a nyugati szellemnek az elitre gyakorolt hatásával együtt, fejlődése, jelentős emberi és gazdasági erőforrásai ellenére Irán mégis a „harmadik világ"-hoz tartozó ország maradt. Jóllehet a korszerűség látható jelei meglepik a Teheránba érkező utazót, a forradalom, elsősorban elavult klerikalizmusával, antiimperialista harciasságával és az Irakkal folyó konfliktus súlyos következményeivel lehántotta azt a vékony burkot, amely az irániak számára nemrég meg lehetővé tette, hogy országukat inkább Európához, mint Afrikához vagy Ázsiához hasonlítsák. A forradalmi frazeológia, amely mintegy kompenzálni hivatott a sah hatalmi tébolyát, nem rejti el az új rezsim politikai tévelygéseit. Jóllehet a rendőri nyomás, legalábbis látszólag, enyhült a múlt évhez képest, a városokban azonban, az ügyes-bajos dolgaikkal elfoglalt rohanó tömeg soraiban jól kivehetők a ráérősen sétálgató munkanélküliek, a portékáikat a járdán áruló kiskereskedők, s a fejletlen országok nagyvárosainak kozismert, szegénységről árulkodó figurái.

Ellentétben a londoni és párizsi számüzetésben élő ellenzék illúzióival, akik azt hiszik magukról, hogy ők népük reményeinek a letéteményesei, az irániak többsége legalábbis Iranban nem is hallott róluk. Bár az irániak egy részéhez a Bagdadból, Londonból és Washingtonból sugárzott rövidhullámú adások hullámhosszain eljutnak bizonyos hírek az ellenzék tevékenységéről, ezek távolról sem olyan meggyőzőek, hogy a közvélemény hitelesnek fogadná el őket. Az országon belül az ellenzéket az a veszély fenyegeti, hogy vagy a kinzókamrába hurcolják, vagy az Evin börtön kivégzőosztagai elé állítják őket. Éppen ezért az ellenzék rejtőzködik, nem hallat magáról. És mégis sokan vannak: a hadseregben, melyet megalázott és rövid pórázra fogott a forradalmi gárda; a rosszul fizetett tisztviselők között; a lefátyolozott nők körében; Komban a hagyományos papság köreben, melyet nyugtalanít a vallás politikai célokra való felhasználása.

Egy szigorú és abszurd cenzúra

Az irániak többsége, legalábbis Iránon belül nem szünt meg gondolkodni, csak leplezi nézeteit. Százados szokás ez az önkényuralomnak ebben a feszkében. A cenzúra már a forradalom első hónapjaiban, Bazargan kormányzása alatt is dühöngött a sajtóban. Teljessé vált Baniszadr elmozdítása után. Jellemző, hogy ez ideig a könyvkiadók engedetlenebbeknek mutatkoztak e téren, mint az újsagok. A könyvesboltokban ma is találni olyan könyveket, melyek nyiltan támadják az új rendszer bálványait, s marxista szellemben elemzik a társadalmi konfliktusokat. A nyomdák nagy bősége, a könyvkiadás rendkívüli piaca egy olyan magas kultúrájú országban, ahol hiányoznak a fogyasztói társadalom szórakozási lehetőségei, megnehezitik a cenzúrázást a rendszerint kevéssé művelt forradalmi kadereknek, akik az új rezsim vázát alkotják. A költészet, a történelem, a társadalomtudományok, a szociológia számos alkalmat ad az ideológiai ellenőrzés kijátszására.

Az „iszlám vezetés" minisztériuma által bevezetett rendszer csak nagy vonalakban alkalmazza a régi cenzúra módszereit, de azt előirja, hogy egy

könyv valamennyi példányát nyomtassák ki, kössék is be mielőtt elküldik a bizottságnak, amely vagy engedélyezi, esetleg több honapig elhúzódó várakozás után, vagy betiltja terjesztését. Ezek után a kiadó ketszer is meggondolja, hogy érdemes-e megkockáztatni a visszautasítást. A szabad piacon vásárolható papír csillagászati ára már most is visszafogja a vállalkozói kedvet — ez a papírar természetesen nem vonatkozik az állam szócsöveire, melyek százezres példányban terjesztik kiadványaikat —, és a nyomdákat sújtó ideológiai megszorítások elkedvetlenítik a legmerészebb szerzőket is. A politika szeszélyeinek következtében gyakran előfordul, hogy a kiadó zúzdába kényszerül küldeni értékes árúját. Ráadásul a könyvkiadás helyzete is egyre romlik: május 18-án harmincöt teheráni nyomdát zártak be, valamennyit a kormány közvetlen ellenőrzése alá helyezték.

A cenzúra áldozatai azzal vigasztalódhatnak, hogy tudomásul veszik a rájuk kényszerített elvek ostobaságát. A vallás elleni alcázott támadások nemegyszer észrevétlenek maradnak, mert az ügybuzgó funkcionáriusok szeme csak a fémjelzett eretnekségeken és a rendszer ellen irányuló nyílt támadásokon akad meg. Simone de Beauvoir *Emlékiratok* és *Második nem* című művei pillanatok alatt elkeltek. De az 1979-ben meggyilkolt, ugyanakkor azonban hivatalosan az iszlám forradalom nagy gondolkodójaként ünnepelt filozófus, Mortaza Motahari egyik könyvét betiltották nevezetesen egy közgazdasági munkáját, melyben a szerző kijelenti, hogy a hagyományos iszlám jogi traktátusok nem elegendők a modern gazdasági jelenségek elemzésére, s Marx és a nyugati tudosok által megalkotott fogalmak alkalmazását javasolja. Ugyanez a helyzet Sariati, a forradalmi iszlám ébredése elsőrendű előkészítőjének az életművével is, melynek hatását az újabb kiadások betiltásával igyekeznek megszüntetni arra hivatkozva, hogy az bírálja a papságot.

Amilyen mértékben beszűkülnek a kritikai gondolkodás ösvényei, és mind kevesebb alkalom nyílik a kiútra úgy kezd az érdeklődés egyre inkább olyan veszélytelen foglalatosságok köré összpontosulni, mint például a díszhalak akváriumi nevelése, mely soha nem látott divattá vált ebben a sivatagos országban, vagy a videofilmek népszerűsödése, a már perverzzé sekélyesedő rajongás a közepes színvonalú produkciók iránt, különösen ha azoknak sikerült kijátszani a cenzúrát. Nincs Teherannak olyan városnegyede, ahol ne lehetne hozzájutni bérelhető videokazetták formájában ezekhez a filléres álmokhoz. És nincs ma itt jövedelmezőbb üzlet, mint a videokészülékek eladása, melyeket gyakran a Perzsa-öböl arab emirátusaiból csempésznek be.

Szegények, hajdani kiváltságosok és az új elit

Irán továbbra is viszonylag jól él, jóllehet társadalma, gazdasága sorvadó, ami nem is csekély paradoxon. Természetesen ez nem vonatkozik valamennyi iránira, mert közöttük szép számmal akadnak kitaszítottak, munkanélküliek munkaképtelenek és üldözöttek. Ám az üzletek azoknak, akik megengedhetik maguknak, ha lehet még feltűnőbb és felháborítóbb luxust kínálnak. Az éttermek, mint régen, gondosan ápolt környezetben választékos gasztronómiai élvezetekben bővelkednek, hogy csábítsák a tehetős belföldi közönséget, és hogy alkalomadtán megkopasszák a külföldieket, akik még mindig szép számmal akadnak a fővárosban. A Teherán északi részén lakó gazdag „taguti"-k (hajdani előkelők) a benzinkorlátozás eltörlése óta gyakran kiruccanak Cadillacjeiken és Mercedeseiken; ismét nem szégyen a jómód.

Másfelől viszont tény, hogy az élelmiszerjegyek továbbra is érvényben vannak, és számos cikket érintenek: a cukrot, a rizst, a húst, sőt a cigarettát is. Az emberek gyakran sort állnak, de ez az elosztási rendszer mégis lehetővé teszi a nincstelen tömegek számára, hogy hozzájussanak, mégpedig államilag támogatott áron, a legszükségesebbekhez. Mások a „feketének" egyáltalán nem nevezhető szabadpiacon szerzik be a többletélelmiszert, háromszor drágábban és korlátlan mennyiségben. Ezek az egyenlőtlenségek nemcsak a vagyonos polgárságot juttatják előnyökhöz és kárpótolják őket a számos

Le Monde diplomatique

megaláztatásért és zaklatásért, amelyet azért kényszerült elviselni, mert fenntartásai voltak a hatalom kapujához erkezett iszlám populizmussal szemben, de egy új, a réginél nem kevésbé arrogáns uralkodó osztály is kialakulóban van, mely szintén mentes a gátlásoktól. Tagjai a rezsim intézményeiben, így a mecsetekben, bizottságokban, a forradalmi gárdisták hadseregében, az újjáépítési szervezetben, illetve a vállalatokon belül és a közigazgatásban működő iszlám szövetségekben stb. tevékenykednek, és különböző természetbeni juttatásokban részesülnek. Ez látszólag jelentéktelen, de a jelenlegi inségben igen keresett javakban, s így kiegészíthetik alacsony fizetéseiket hivatalos (államilag támogatott) áron és soron kívül vásárolhatnak többségükben importált árukat, például motorkerékpárt, hűtőszekrényt, televíziókészüléket, új gépkocsit stb. Ezek mind olyan cikkek, melyekre az átlag iráni hosszasan várakozni kényszerül, s éppen ezért igen kelendőek a feketepiacon.

Az új elit és a tömegek közötti távolság leghivalkodóbb jelei az új gépkocsik, a nagyméretű páncélozott Mercedesek, lehetőleg füstszínű ablakokkal, a BMW-k a Toyoták, valamennyi a legfrissebb modell, amelyeket kamionszámra importálnak a kiváltságosok számára. A gondosan ápolt kocsik, melyeket szakállas aktivisták vezetnek, milicistak kísérnek, úgy közlekednek az utakon, mintha meghódított területen lennének, égő reflektorral, bögő szirénakkal, semmibe véve a közlekedési szabályokat.

„Az isteni harag őrjárata"

A bizottságok milicistái, akik néhány hónapja még ütött-kopott Rambler kocsik, vagy a feloszlatott adminisztrációtól elkobzott nagy amerikai terepjárok volánjai mögött ültek, ma kifogástalan járműveket vezetnek, melyeken sokatmondó vörös betűs felirat hirdeti: „Gasht-e Sar-Allah" „Az isteni harag őrjárata". A változás jellemző: az iszlám rezsim elfoglalta helyét emberei ügyelnek megjelenésükre, ám az elnyomás módszerei tökéletesedtek. A milicisták mindenütt jelen vannak, és mindenre felügyelnek.

Az ismert témára visszaterve az iszlam parlament elnöke Hasemi Rafszandzsani a penteki ima alkalmából, május 13-an Teheránban megismételte félelmetes fenyegetőzéseit: az Iszlám Köztársaságnak nincs szüksége mint hajdan a sahnak, rendőrök toborzására, ahhoz hogy ellenőrizze ellen-

feleit; hiszen — s ez fejtegetésének lényege — egy 36 milliós titkosrendőri hadsereggel rendelkezik. Felszólította a polgárokat, hogy kölcsönösen figyeljék egymást lakóhelyeiken és a családban. „Egy apa megírta nekünk — mondta —, hogy gyanús szavakat hallott a fia szájából, s megkért bennünket, hogy figyeljük őt. Kövessétek a példáját! Nekünk megvannak a hivatásos nyomozóink, akik elvégzik a többit."

Ez a felhívás a gátlástalan feljelentésre, ami különben nem tiszteli a keleti család hagyományait, a rendszer ingatagságáról árulkodik, mely a terrorra és a megfélemlítésre kényszerül támaszkodni. Mindenütt, még a külföldi követségeken is kiépítették a besúgói hálózatot. Az emberek bizalmatlanokká váltak a régi barátokkal és a hűséges szolgálókkal szemben, akiket talán megfenyegettek vagy jutalommal elcsábítottak.

Ez az elnyomás, akkor, amikor a terrorizmust — Kurdisztán kivételével — úgy tűnik, sikerült megfékezni, világosan mutatja, hogy az iszlám rezsim nem bízik többé a lakosságban. A nagyszabású hazafias megmozdulások, melyeket még a múlt évben is, például Horánszán visszafoglalása alkalmából (1982. május 24-én) rendeztek, szemmel láthatóan vesztettek lendületükből. Egy gyilkos és esztelen konfliktus vég nélküli folytatása már senkit sem lelkesít. Még a mérsékelt körökben is elítélik azt, hogy a kormány bűnös módon alibiként használja a háborút saját fogyatékosságainak leplezésére és politikai ellenfeleinek megsemmisítésére az országon belül. A véres tragédia éppen elég hosszú ideig tartott, ahogy ezt a Dezfulban megrendezett háborúellenes tüntetés is tanúsította, éppen abban a városban, melyet gyakran bombázott az iraki légierő.

Vajon a Tudeh párt vezetőinek letartóztatása újabb diverziós kísérlet arra, hogy elfogadtassa az irániakkal a háború befejezését, akár egyetlenegy meghirdetett cél elérése nélkül is?

A kiérus győzelme a haladó vallási körök felett

A harmadik világ más függetlenségre törekvő forradalmaival ellentétben, melyek a Szovjetunióhoz igyekeznek közeledni, hogy támaszt találjanak a nyugati imperializmussal szemben, az iráni forradalom már kezdettől a kőolajból származó hatalmas jövedelemmel, óriási devizatartalékokkal, jó gazdasági infrastruktúrával, magasan képzett káderekkel rendelkezett. A forradalom vallásos és nemzeti ideológiája látszólag megóvja Iránt attól, hogy akár Keletre, akár Nyugatra elkötelezze magát. Úgy tűnik, a történelem másképpen döntött sorsát illetően, ez a felismerés azonban csak mostanában kezd bizonyossággá válni.

Hosszú időn át az új rendszer nemzetközi kapcsolataiból kibontakozó kép meglehetősen körvonalazatlan volt. A földosztások, a javak elkobzása, a látványos szakítás a tőszügy kapcsán az Egyesült Államokkal, a Tudeh párt Khomeininek nyújtott aktív támogatása erős szovjet befolyást sejtetett. De a Bazargan kormány megdöntése, s az amerikai követség elfoglalása, csak felszíni jelenség volt. A baloldal által támogatott mélyreható reformok közül végeredményben egy sem valósult meg s egyetlen komoly gazdasági reformot sem hajtottak végre az ország függőségének csökkentésére. Úgymond, a háború akadályozta meg ebben az új vezetőket. De vajon mozgósították volna-e az összes rendelkezésre álló erőt, s visszautasították volna-e a közvetítést a konfliktusban, ha a kitűzött eredeti cél, a forradalom exportja nem lenne eleve illuzórikus? Ez a rendszer, mely magát a harmadik világ felszabadítási mozgalma előőrsének hitte, előre való menekülése közben, a háború alkalmával gondosan eltörölt mindent, ami az első napokban meghirdetett céljaira emlékeztetett: a függetlenséget, a szabadságot, még magát az Iszlám Köztársaságot is, melyet időközben minden tartalmától megfosztott.

Elfojtott áramlat

Irán újkeletű kapcsolatai a nyugati gazdasággal és a kapitalista világgal, elsősorban Törökországgal és Pakisztánnal, de Japánnal, az NSZK-val, Angliával és az Egyesült Államokkal úgy is felfogható, mint az Irakkal folyó konfliktusának nemkívánatos hatásai, melyek csak addig tartanak, míg ezt a háborút nem sikerül befejezni. Iránnak el kell adnia az olaját, s az érte kapott dollárokért élelmiszert és iparcikkeket kell vásárolnia. Mindkét esetben alá kell vetnie magát a piac törvényeinek, s ilyen körülmények között nem alkalmazhatók a kapitalista világgal szembeni ideológiai fenntartások, ellentétben azokkal a jelszavakkal, melyeket a forradalom első hónapjaiban hangoztattak. Azt kell hinnünk, hogy a meglepő átalakulás két kényszerítő tényező hatására ment végbe.

A külső, a nyugati világ nyomása valószínűleg meghatározó: arra irányul, hogy ne kelljen elvágni azt a köldökzsinórt, mely a rakoncátlan gyermeket a maga táborához köti. A Nyugat a saját gazdasági érdekeinek oltalmazása céljából próbál hasznot húzni. A háború egyébként csak növelte a térségből remélhető profitot, mely a mai fegyverszállításból és a holnapi újjáépítésből származik. Ugyanakkor nem nyilvánvaló, hogy ezek a spekulációk helytállóak-e: a társadalmi feszültségek és a politikai elégedetlenség fokozódása egy szép napon talán kedvező feltételeket teremthet ellenőrizhetetlen forradalmi mozgalmak behatolására.

A nyugati érdekek megvédése pillanatnyilag csak egy olyan belső nyomás révén lehetséges, melyet a reakciós integrista ideológia ösztönöz, és a gazdasági érdekek táplálnak. Az iráni forradalom két iszlám irányzata közül — a haladó irányzat, mely Ali Sariati művéhez, és a klerikális irányzat, mely Khomeini imámhoz kapcsolódik — az előbbit lassan, de biztosan bekebelezte hatalmas riválisa. Ha Sariati képmása 1978—1979 telén még valamennyi tüntetésen látható volt, ennek az az oka, hogy eszméi hatottak, és az idejétmúlt vallásos kacatjaitól megszabadított iszlámról vallott elképzelései mozgósították az identitásukat kereső ifjú irániak tömegeit. Az a program, amelyet Sariati 1969 és 1973 között, a komi teológusok kérésére a SAVAK által később bezáratott Hosszein Ersad muzulmán intézetben kidolgozott a siita ideológia megreformálására, arra irányult, hogy harcos és modern „papság nélküli" vallássá alakítsa át az iszlámot. A mullahokat azzal vádolta, hogy a saját hasznukra fordították az ősi iszlam egalitárius és felszabadító tartalmát.

Sariati különben nem volt az első, aki a modern időkben megkísérelte hozzágazítani a siita iszlámot a század új követelményeihez. Már Mirza Naini (meghalt 1936-ban) is azt akarta bizonyítani az alkotmányos forradalom idején, 1906-ban, hogy az iszlám és a demokrácia összeegyeztethető, ellentétben azzal, amit a kor integrista iszlám teológusa, Fazziollah Nuri állított, akit 1909-ben felakasztottak, mert együttműködött a reakciós Mohammed Ali sahhal. Később Reza Sah (1925—1941) alatt, az iszlámnak a dogmatikától való megtisztítására tettek kísérleteket. Ezek az értelmiségre nagy hatást gyakoroltak, Sariat Szangalaji nevéhez fűződtek, akit szintén üldözött a hivatalos papság.

Ám Moszadik nacionalista mozgalmának fellendülése és a társadalmi fejlődés nyomán a háború után számos iszlám értelmiséginek alkalma nyílt arra, hogy érthetőbbé és korszerűbbé tegye az iszlám törvények alapvető követelményeit. Baniszadr nem erőszakos iszlamikus perszonalizmusa nagyjából ugyanebbe a mozgásba épült bele; néhány felvilágosultabb uléma így az 1979-ben elhunyt Talegani ugyanezen tendencia hive volt, melyet leegyszerűsítve „iszlám szocializmusként" lehetne meghatározni. Mindannyian lelkes fogadtatásra találtak az ifjúság, közelebbről a népi mudzsaheddinek körében.

„Muzulmán protestantizmus?"

A forradalom alatt Khomeini imám látszólag kedvezően fogadta az idealista ifjúság törekvéseit. Ahogy ezt Baniszadr *Elárult remény* című könyvében megírja, a Neauphle-le-Chateau-i nyilatkozatok tele voltak ígére-

tekkel. Az új rezsim számos intézkedése kezdetben táplálni látszott ezt az illúziót: az agrárreformtörvény, az államosítások, a szólásszabadság ... aztán pedig, a túszakció után, a híres jelszó: „sem Kelet, sem Nyugat, hanem Iszlám köztársaság", mely Iránt az antiimperializmus élvonalába állította. Közben azonban az iszlám harcosok nem figyeltek fel arra, hogy a papság lassanként magához ragadja a hatalmat, egy sor belső államcsíny révén, melyek fokról fokra meghiúsították a demokráciához fűzött reményeket. Az amerikai követség elfoglalása elősegítette a liberálisok felszámolását. Néhány hónappal később körmönfont választási manipulációkkal sikerült egy olyan parlamentet választani, melyet az Iszlám Köztársasági Párt uralt, s amely rákényszerítette akaratát Banisadrra. Ez utóbbit az utolsó független újságok beszüntetésével egyidőben távolították el. A klerikális párt, mely Bazargan alatt kisebbségben volt, ily módon kaparintott meg valamennyi fontos hivatalt.

A sariatista áramlat lassú elfojtása azt bizonyítja, hogy az integrista papság és az iszlám militarizmus haladó frakciója nem fér meg egymás mellett békében. 1979—1980 tele óta heves tüntetéseket szerveztek, személy szerint Meshed Sariati hívei ellen, melyek végül is Khorasszán kormányzójának, Ahmadzedehnek leváltásához vezettek, annak ellenére, hogy az makulátlan hírnévnek örvendett egész Iránban (jelenleg az Evin börtön foglya). Ma már ott tartunk, hogy Sariati számos fontos műve, mely a klerikalizmus ellen támadásokat tartalmaz, nem adható ki többé. Hogy kímélje a Sariati eszméi révén a forradalmi iszlámhoz csatlakozott harcosok érzékenységét, a hatalom mindeddig elkerülte, hogy nyíltan bírálja e népszerű ideológust, akit különben az integrista teológusok oly sokszor elítéltek. Nemrégen azonban megkockáztatta, hogy Komban kiadjon egy éles hangú gúnyiratot ellene. Egyéb történelemhamisítások mellett olyasmi is olvasható ebben a „muzulmán protestantizmus" ellen irányuló támadásban, hogy az az iszlám szocializmus, melyről Sariati álmodozott, nem más mint „szovjet ihletésű diverzió", s ennek célja, hogy a Tudeh párt beszivárogjon az iráni társadalomba.

Visszaadják a földbirtokokat és a vállalatokat

Az iszlám rendszer integrista megkeményedése látszólag bizonyos társadalmi csoportok aktív támogatását élvezi, nevezetesen a bazár nagykereskedőiét, akik jóllehet részt vettek a régi rezsim megdöntésében, a forradalom után attól féltek, hogy eleshetnek a külkereskedelemből származó jövedelmeiktől. Az 1979-es alkotmány 44-es cikkelyének értelmében ezt a szektort államosítani kellett volna, ami egyébként logikus intézkedés egy olyan országban, amely szabadulni igyekszik a gazdasági függéstől. Reza sah a harmincas években már próbálkozott ezzel a megoldással.

Az új rezsim eltökéltsége sem bizonyult hatékonyabbnak mint az, amely a modern Irán megteremtőjét jellemezte. Az Alkotmány Tanács, miután úgy ítélte meg, hogy ellentmondás van a magántulajdon szentségét valló vallási törvény, s az azt korlátozni kívánó civil alaptörvény között, semmisnek nyilvánította az „iszlám" törvényhozó testületek által jóváhagyott törvényeket, melyek alapján szétosztották a parasztok között a nagybirtokok földjeit, és államosították a külkereskedelmet. Az integrista dogmatizmus a tulajdonosok pártjára állt.

Az állam ellenőrzése ugyanakkor hatékony maradt az élelmezés kulcsszektoraiban (hús, búza, rizs), a mezőgazdaságban (trágya) és az iparban (gépek, pótalkatrészek, fémek, vegyi termékek ...), ugyanúgy, ahogy az a forradalom előtt volt. Mindez azonban nem vet gátat a piaci spekulációnak. A különféle rejtett jutalékok növeléséhez hozzájárul a valutaüzérkedés és a feketepiac.

Jelentékeny régi vagyonokat sikerült megóvni a forradalom viharától, s ezek tulajdonosai a kommunisták letartóztatása óta már nem is titkolóznak. Számos földbirtokot és vállalatot, melyet a Tudeh párt és a baloldal nyomására államosítottak — eleinte kissé félénken, később egyre bátrabban — visszaadnak a régi tulajdono-

soknak, gyakran még kárterítést is fizetnek, s más, az új rezsim által titokban tartott összegeket is kifizetnek nekik. A maganszektor továbbra is virágzik, míg az állami vállalatok panganak vagy éppen haldokolnak, a túlzásba vitt és rosszul végrehajtott államosítások következtében. Ugyanakkor a megelénkülő közepület- és útépítés, ami vidéken is érezhető, azt jelzi, hogy a gazdasági fellendülés nem csupán hiú remény.

„Agymosás" az iskolákban

A függőség és az integrizmus természetszerűen összekapcsolódik az iszlám rendszeren belul. A nagyományos liberalizmus legádázabb védelmezői, akiknek élén a jelenlegi kereskedelmi miniszter és volt köztársasági elnökjelölt, Habibollah Asgar-Ovladi áll, szemére veti Musszavi miniszterelnöknek, hogy hajlamos a tervutasításos és szocialista módszerek alkalmazására. Tiszta lelkiismerettel akadályozzák a gazdasági reformokat, még akkor is, ha azokat az igazságért harcoló siita hagyomány ihlette.

Jóllehet ezek a rivális tendenciák jelenleg még megosztják a vezető csoportot, s bár a társadalmi haladás reményei jelenleg semmivé foszlottak, az iráni nép elégedetlensége csak nehezen tud megnyilvanulni a legitimitást követelő papi hatalommal szemben. Egy fiatal gimnazista, aki rövidesen érettségizik és munkanélküli lesz, s aki annak idején rokonszenvezett a népi mudzsaheddinekkel, nemrég abból a bénultságból fakadó gátlásairól beszelt, hogy egy olyan rezsimmel került szembe, mely mindenütt kötelezővé teszi az iszlámmal való azonosulást. Hogyan lehet fellázadni az iszlám ellen? Ez azt jelentené, hogy önmagát kéne megtagadni, s szembefordulnia Istennel. Ráadásul a jelenlegi körülmények között ez egyenlő lenne a biztos halállal. Khomeini imám karizmája továbbra is a rendszer kezére játszik, mely ekképpen konszolidálja helyzetet anélkül, hogy enyhítené a nép kiábrándultságát.

E gimnazista reakciója nem veletlenszerű. Intenzív propaganda folyik a tanintezetekben, ahol az erény rangjára emelt besúgás elbátortalanítja a tul független szellemeket. Az iráni gyerekeket zsenge koruktól fogva hozzászoktatják ahhoz, hogy a legfelemelobb vallásos érzéseket a halálra buzdító jelszavakkal, az önfeláldozas mámorával (mártir-apoteózis) és a politikai tanokkal elkeverve ismerjék meg. Mindent a hivatalos vallási doktrina dicsőítésének a szolgálatába állítottak. A gyerekeket felszólítják, hogy figyeljék szüleik magatartását, ha kell utasítsak rendre és jelentsék fel őket. Azok, akiket családi környezetük távol tart ettől a lelki megmételyezéstől, arra kényszerülnek, hogy nap mint nap a kimerítő és neurotizáló kettős nyelvezet használatához folyamodjanak; a zsarnokság hagyományra soha nem követelt még Iránban sem ennyi éberséget és képmutatást, mégpedig abban az életkorban, amikor a gyerekekben másutt éppen a spontán viselkedés elsajátítását fejlesztik.

Az iskolákban toborozzák a tejfelesszájú „önkéntesek" (basszidzsi) többségét, akiket a frontra, a „Jónak a Gonosz ellen vivott háborújába" küldenek majd; prédikátorok készítik elő őket életük feláldozására. A mártir szerep vállalásával részegítik meg a támadasok előtt a fiatalokat, akiknek az a különleges feladatuk, hogy aknamentesítsék az iraki vonalakat. Ez gyakran drámákhoz vezet a családokban, hiszen erőszakkal kényszerítik ki tőlük azt a még mindig előírt hirhedt beleegyezést ahhoz, hogy e fiatalok bevonulhassanak. De hogyan is lehetne megfosztani ettől az ajándéktól a mecseteket, melyek oly bőkezűen osztogatják az életet és a halált?

Egy olyan rendszerben, mely körömszakadtáig ragaszkodik a közösségi érzés egyetemlegességéhez, s a siita iszlám eszméivel való vallásos azonosuláshoz, szinte elviselhetetlen nyomás nehezedik a vallási kisebbségekre. A szunnita, zoroasztrista, zsidó, valamint a különböző örmény és asszír-kaldeus közösségekből származó keresztény fiatalokat kemény ideológiai sulykolásnak vetik alá az iskolában. Ennek nyilvánvaló célja, hogy visszavezessék őket a muzulmán siita többség biztonságot nyújtó kebelébe. Ugyanakkor az is igaz, hogy a nem muzulmán kisebbségek még megőrizték polgárjogukat,

bár csak másodrendű állampolgároknak számítanak.

Van ugyan néhány saját iskolájuk, ahol nyelvüket és hitüket tanithatják, s jóllehet a kormányzat ama erőfeszitései, hogy rátegye kezét ezeknek az iskoláknak a vezetésére, még nem jártak sikerrel, a rájuk nehezedő nyomás erősödik. A tankönyvek kötelező módon tartalmazzák a győzedelmes iszlám dicsőitését, és a rejtett támadásokat a rivális vallások ellen. A hívek a lelkészek és a rabbik köre tömörülnek ugyan, de a veszteségek súlyosak. Vajon nem jönnek-e a keresztény gyerekek közül sokan büszkén haza az iskolából, mert dicseretet kaptak a Korán elsajátításáért? Hányan kénytelenek eltitkolni, milyen felekezethez tartoznak, hogy bejussanak az egyetemre, vagy elhelyezkedhessenek? S vajon hányan viselik el a zaklatásokat, s törődnek bele végül a számüzetésbe? Hogy a beludzsokat ne is emlitsük, akik megszokták már a nyilt üldöztetést, s akiknek a szenvedéseiről rendszeresen tájékoztatnak a nyugati tömegkommunikációs eszközök. A zsidók is félreérthetetlen figyelmeztetést kaptak: május 6-án Teheránban nagyszabású razziát rendeztek, és ezután többszáz zsidó férfinak, asszonynak és gyermeknek kellett az éjszakát az Evin börtönben töltenie, a forradalmi gárdisták „védelme" alatt. A muzulmán hitre tért keresztényeket pedig azzal fenyegették a forradalmi biróságok, hogy olyan intézkedéseket alkalmaznak velük szemben, amilyeneket a vallási törvény a hitehagyottak számára helyez kilátásba: ítélet nélküli kivégzést. S a teheráni evangélikus egyházat, melynek nyelve az alkotmány tizenötödik cikkelyének értelmében valamennyi iráni nyelve, az illető városnegyed forradalmi bizottsága felszólította, hogy válasszon a kaldeus és az örmény között az átterni szándékozók elbátortalanitására.

Hírnév, amely feltartóztathatatlanul elenyészik

A nyugatiak kevéssé tájékozottak az iráni drámáról. Való igaz, hogy nincs halott milliószámra, mint Kambodzsában, sem olyan mészárlás mint Ugandában. Mégis, a Perzsa-öbölben folyó háború százszor gyilkosabb és pusztitóbb a Falkland-szigetekért vívott csatánál. S ami egyáltalán nem közömbös: egy napon talán a nemzetközi politika is szerephez jut az erőszak felszámolásában. Már a Williamsburgi csúcstalálkozó színfalai mögött számos kijelentés hangzott el, mely állitólag bátoritotta az árucserét Iránnal. Ugyanakkor semmi sem indokolja, hogy Amerika szövetségesei visszautasitsák azt a kivételes piacot, mely számukra az Irakkal folyó ellenségeskedések befejeződése után megnyilhat, s hogy a nyugatellenes táborba taszitsanak egy olyan rendszert, melynek propagandája kedvező fogadtatásra talál a harmadik világban. Miután a szovjetbarát elemeknek az iráni iszlám rendszerbe való beszivárgásáról szóló spekulációk ma már túlhaladottaknak látszanak, senki sem érezheti biztonságban magát egy újabb keleti szeszéllyel szemben, s ezért a legjobb a helyszinen tartózkodni.

Érdekében áll-e tehát a nyugatiaknak, hogy feszegetni kezdjék az Iránban lábbal tiport emberi jogokat, melyekből tegnap még olyan nagy ügyet csináltak? Az elnyomásból fakadó erőszak, a türelmetlenség, a javak és személyek törvényes garanciájának teljes hiánya, a gyorsitott eljárású kivégzések, a fanatizmus és a nép vallásos érzelmeinek pártcélokra való kihasználása hosszú távon rosszul is végződhet. A sztrájkok megfékezésére ma alkalmazott módszerek — az elbocsátások, a vezetők letartóztatása és a fegyveres represszió, melyeknek gyakran vannak sebesültjei és halálos áldozatai — egyáltalán nem szünteti meg az elégedetlenséget. Iránban senkit nem lehet becsapni: a háború csak ürügy.

Megmentőre várva

Khomeini imám ma még meglevő tekintélye napról napra csökken, s ráadásul egyetlen munkatársára sem ruházható át. Ezek az emberek a terrorhullám következtében elmaradtak a néptől, és többé nem tudták helyreállitani a módszereik enyhitését lehetővé tevő kölcsönös bizalmat. Alkalmatlanságuk és a népi törekvések

iránti érzéketlenségük révén gyakran tárgyai a gúnyolódásnak és a méltatlankodásnak, s így a leggyakrabban kénytelenek megelégedni a szóbeli hűségnyilvánítással. A rosszindulatú gúnyolódások leggyakoribb célpontja minden kétséget kizáróan Montazeri ajatollah, a „nagy fagih", ahogy az őt utódjává kijelölő Khomeini imám nevezte. Montazeri, jóllehet megkínozták a császári börtönökben, kevéssé vonzó személyiség, közepes intelligenciájú, senkinek nem imponál, a teológusok pedig egyenesen lenézik. A beszélgetések előbb vagy utóbb mind ott végződnek, hogy ki lesz képes betölteni azt az űrt, mely Khomeini imám eltűnése után keletkezik? Vajon a forradalmi gárdisták elég fegyelmezettek lesznek-e ahhoz, hogy fenntartsák a nép egységét, melyre ma kényszerítik? Nem támad-e a soraikban konfliktus, aszerint, hogy a hatalom integrista vagy haladóbb szárnyához csatlakoznak? Az a versenges, mely jelenleg szembeállítja őket a hagyományos hadsereggel, a forradalmi bizottságokkal, az iszlám forradalom mudzsaheddinjeivel (Khomeini-barát kommandók) és más csoportokkal, nem vezet-e vajon polgárháborúhoz, melynek ismét csak az iráni nép fizetné meg az árát?

A lassan kibontakozó ideológiai konfliktusok és a véres holnapoktól való félelem közepette az iráni közvélemény egyre növekvő része veti reménységét egy megváltóba, aki egyelőre még nem adott jelt önmagáról. Diktátorjelöltek hiányában néha még a nép körében is hallani olykor a régi rendszert visszakívánó, nosztalgikus hangokat. Annak a jele ez, hogy az irániakat a reménytelenség keríttette hatalmába, alig öt évvel az oly sokat ígérő forradalmuk után.

(A francia havilap 1983. júliusi számából)

НОВОЕ ВРЕМЯ

V. VLAGYIMIROV

Az elhúzódó háború

Azt a viszonylagos csöndet, amely az iraki—iráni fronton az iráni csapatok ez év áprilisi sikertelen offenzívakísérlete után állt be, július végén ismét elkeseredett összecsapások váltották föl. Mindkét részről nagy szárazföldi erőket vetettek be, légierő, harckocsik és tüzérség támogatásával. A legfontosabb események ezúttal részben a középső frontszakaszon zajlottak, részben pedig Kurdisztánban, tehát északon, ami először történt a hadműveletek megindulása óta. Az irániak arra törekszenek, hogy északon elfoglalják az ott domináló magaslatokat és a főbb közlekedési vonalakat, mivel állításuk szerint Bagdad ezeket az iráni kurd felkelők támogatására használja fel.

A külföldi megfigyelők véleménye szerint az iráni csapatok kurdisztáni hadműveletei aligha lesznek hatással az általános fronthelyzetre, hiszen a rendkívül nehéz, hegyes terepen nagyobb alegységek csak üggyel-bajjal tudnak előrehaladni. Mégsem véletlen, hogy Irán megnyitotta ezt az új frontszakaszt. Olyan vidékről van szó, ahol a központi iraki kormány ellen kívülről támogatott kurd fegyveres osztagok harcolnak. Az, hogy Teherán fokozta katonai erőfeszítéseit, arra mutat, hogy az iráni vezető körök egyelőre nem hajlandók figyelembe venni a számos békefelhívást, amelyeket az el nem kötelezettek, az iszlám államok és más országok tettek, hanem elszánták magukat a vitás problémák katonai eszközökkel való megoldására.

Pedig az iraki—iráni konfliktus kirobbanása óta eltelt három év egyértelműen bebizonyította, hogy a háború csakis zsákutcába vezethet. A kőolaj-kitermelés és a kőolajexport visszaesése, fontos ipari komplexumok tönkrebombázása, az erőforrások ka-

tonai célokra való fordítása mindkét muzulmán államnak óriási, több tízmilliárd dollárra rúgó anyagi veszteségeket okozott. Irakban a háború terhei miatt nem tudták folytatni a szociális-gazdasági program megvalósítását. Az iráni népnek a sah megbuktatása után jelentős életszínvonal-javulást ígértek, ám az ígéretek beváltása egyre halasztódik. Mindemellett pedig még ott a legfájdalmasabb, a pótolhatatlan veszteség, a több tízezer emberélet.

A nehéz háborús megpróbáltatások elvonják Irán és Irak figyelmét a Közel- és a Közép-Kelet népeit fenyegető legnagyobb veszélyről, Washington és szövetségese, Tel-Aviv expanzionista igényeiről és próbálkozásairól. Pedig igen sok jel mutat arra, hogy ez a veszély mind reálisabban fenyeget. Erről tanúskodik a libanoni intervenció, Szíria fokozódó fenyegetettsége, továbbá, hogy Washington egyre nagyobb erőkkel jelenik meg a Közel-Keleten, a Perzsa-öbölben az Indiai-óceánon.

Iránban az a törekvés, hogy revánsot vegyenek Irakon a háború megindításáért, hallatlan méretű soviniszta kampányhoz vezetett. Ebben a légkörben kerülhetett sor az iráni hazafiak, köztük a Tudeh Párt tagjai elleni, semmivel sem igazolható megtorlásokra. Washingtonban nagy megelégedéssel fogadták a kommunistákkal való leszámolást, a fizikai kiirtásukra való törekvést. Már-már arról beszélnek, nem kellene-e „megbocsátani" az iráni vezetés „apróbb vétkeit", például az amerikai túszok foglyul ejtését Teheránban, amelyeket még a sahellenes forradalom első időszakában követtek el. Minden jel szerint Iránban is vannak bizonyos körök, melyek elképzelhetőnek tartanák, hogy az antikommunizmus segítségével hidat építsenek Washington felé. Hiszen, mikent a tapasztalatok bizonyítják, az amerikai politikusokra biztos hatással van a szűk látókörű antikommunizmus mindenfele megnyilvánulása.

Bagdadban ma már felismerték, hogy nincs értelme a háború folytatásának, s mielőbb meg kell találni a kivezető utat. Az iraki vezetés már a múlt év nyarán kivonta csapatait az iráni területről, hogy kedvező feltételeket teremtsen ehhez. Egyben bejelentette hogy Irak hajlandó azonnali tűzszünetre és a fegyveres harccselekmények megszakítására. Kinyilvánította azt is, hogy kész megegyezni Teheránnal a két ország szuverenitásának és területi épségének tiszteletben tartása, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján. Múlt év június 10-én az iraki Forradalmi Parancsnoki Tanács kijelentette, hogy kész „visszatérni a nemzetközi határokhoz", azaz azokhoz a határokhoz, amelyeket az 1975-ös algíri megállapodás jelölt ki. Hajlandónak mutatkoztak az irakiak arra is, hogy elfogadják az el nem kötelezett és az iszlám államok közvetítő missziójának békejavaslatait. Mint tudjuk, ezek a javaslatok olyan rendezési elveket foglaltak magukban, mint az erő alkalmazásáról vagy a vele való fenyegetőzésről való lemondás, egymás szuverenitásának kölcsönös tiszteletben tartása, a vitás területi kérdések békés eszközökkel való megoldása. Az el nem kötelezett országok VII. konferenciáján Delhiben az iraki delegáció javasolta: alakítsanak döntőbizottságot az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek konferenciáján kijelölt képviselőkből, s ennek a bizottságnak a döntése legyen kötelező erejű a két félre. Irak nemegyszer kinyilvánította, hogy elfogadja a Biztonsági Tanács 1982. október 4-i határozatát és az ENSZ Közgyűlés XXXVII. ülésszakának határozatát, melyek tűzszünetre és a konfliktus békés rendezésére szólítottak fel.

1983 júniusában Szaddam Husszein iraki elnök újabb javaslattal fordult Iránhoz a békés rendezés érdekében; kössenek megállapodást a harccselekmények beszüntetéséről a Perzsa-öböl térségében, hogy minden ország számára lehetővé váljék a szabad hajózás; egyezzenek meg, hogy nem okoznak kárt egymás falvainak és városainak; kössenek időleges fegyverszünetet a muzulmánok ramadán ünnepére.

Később, ez év nyarán Kuvait és az Egyesült Arab Emirátusok külügyminiszterei a Perzsa-öböl menti országok Együttműködési Szervezetének megbízásából újabb kísérletet tettek a két ország kibékítésére. Bagdadban is, Teheránban is fogadtak a miniszereket, akik egyebek között konkrét elképzeléseket terjesztettek elő arra vonatkozóan, hogy a Perzsa-öbölben te-

remtsenek részleges fegyverszünetet, mert csak így lehet megakadályozni, hogy az öböl vizébe kerüljön a Nouruz térségében megrongálódott iráni kutakból az olaj. A part menti országok számára ez kiváltképp nagy probléma, mert az óriási olajfolt miatt félő, hogy nem működhetnek tovább a tengervíz-sótalanító berendezések, melyek Kuvait és a többi öböl menti ország lakosságát ivóvízzel ellátják, s megbénul a halászat is.

Teheránban azonban visszautasították a Perzsa-öböl menti országok javaslatát, s nem hajlandók folytatni a párbeszédet Kuvait és az Emirátusok missziójával sem. Irán hivatalos vezetése ismét arra hajlik, hogy a konfliktust Bagdad megbüntetésével kell rendezni. Bagdadnak is megfelelő kárt kell elszenvednie kompenzációképpen. Teheráni állítás szerint Irak továbbra is megszállva tart iráni területeket, mikozben az irakiak azt mondták, hogy csapataikat visszavonták a „nemzetközi határokra". Nem nagy, mindössze 372 km²-nyi földdarabról van szó, melynek az 1975-ös algíri megállapodás szerint Irakhoz kell tartoznia.

A Szovjetunió a konfliktus kezdetétől fogva világosan és egyértelműen kifejtette véleményét, hogy vessenek véget a háborúnak, s a felek mielőbb üljenek tárgyalóasztalhoz. Sok olyan kérdés van, amelyet tárgyalás útján már ma meg lehet oldani, amit pedig egyelőre nem lehet, olyan időkre kell halasztani, amikor majd kialakulnak a kedvező feltételek.

Mindezt megkönnyíti, hogy az iraki—iráni konfliktus rendezéséhez megvan a megfelelő nemzetközi jogi alap, az 1975-ös algíri megállapodás. Ezt mindkét fél elismeri. Ennek a megállapodásnak megfelelően meghúzták a demarkációs vonalat is a Satt-al-Arab határfolyó vonalán, s kijelölték a határt a szárazföldön is. Megállapodtak a felek más olyan intézkedésekben is, amelyek a jószomszédi viszony kialakítására és fenntartására vonatkoznak. Az irakiak a közvetítő missziókkal folytatott tárgyalások alkalmával többször kijelentették, hogy hajlanak a békés rendezésre ennek a megegyezésnek az alapján. Az irániak a maguk részéről legmagasabb szinten ugyancsak azt állították, hogy készek a nemzetközi megállapodások számításba vételével eljárni. Mindenki tudja például, hogy mit mondott 1981. február 11-én Khomeini ajatollah: „Irán a nemzetközi szerződést tiszteletben tartva nem követel magának egy talpalatnyi idegen földet sem, az iraki földeket is beleértve."

Ahhoz, hogy a rendezés ügyét ki lehessen mozdítani a holtpontról, csakis egy dologra van szükség, a konfliktus mindkét résztvevőjének jóakaratára, realitásérzékére, arra, hogy levessék magukról a múlt vitáinak és félreértéseinek a terhét.

(A szovjet hetilap 1983. augusztus 13-i számából)

Olvasóink figyelmébe!

BARÁTI LÁTOGATÁS

A Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség látogatása a Szovjetunióban. 1983. július 18–23.

90 oldal, szöveg közti képekkel
Ára: 20,– Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

ASEAN*: integrációs kísérlet Délkelet-Ázsiában

	Indonézia	Malaysia	Fülöp-szigetek
Terület	1 900 000 km²	330 434 km²	797 000 km²
Lakosság	150 millió	14.1 millió	51.6 millió
1 főre jutó GNP	430 dollár	1848 dollár	660 dollár
Főváros	Djakarta	Kuala Lumpur	Manila

	Szingapúr	Thaiföld
Terület	617.9 km²	514 000 km²
Lakosság	2.4 millió	50 millió
1 főre jutó GNP	4148 dollár	816 dollár
Főváros		Bangkok

Az ASEAN a világgazdaságban

„Az ASEAN olyan regionális tömörülés, amellyel számolni kell" — írta az *Asia Pacific Community* című japán folyóirat 1982 őszi száma, hozzáfűzve: „Ezt indokolják természeti és emberi erőforrásai, kulcsfontosságú geopolitikai helyzete, gazdasági teljesítménye az elmúlt évtizedekben."

Összeállításunk megkísérli különböző nézőpontokból és szempontokból jellemezni az ASEAN-t mint egészet, s röviden a tagállamokat. A fent említett japán folyóirat így ír a társulatról:

„Az ASEAN együttes területe 2,5 millió km², összlakossága meghaladja a 250 milliot. Az egyes tagállamok nagyon különböznek egymástól, kezdve a városállam Szingapúrtól a hatalmas Indonéziáig. Thaiföld és a Fülöp-szigetek területüket és lakosságukat tekintve egyaránt közepes országok. Malaysia nagy területű, gyéren lakott ország. Az ASEAN-nemzetek még ennél is különbözőbbek, ha kulturális-etnikai gyökereiket, vallásukat vizsgáljuk: az indonézek túlnyomórészt mohamedánok, a thaiak buddhisták, a Fülöp-szigetiek katolikusok. Malaysia maláj lakossága mohamedán, a kínaiak buddhista-konfuciánusok, éppúgy mint a szingapúriak többsége. Az indonézek, a malájok és a thaiak kulturális gyökerei dél-ázsiai, a Fülöp-szigetekéi inkább nyugati, mintsem ázsiai, a kínaiaké viszont kelet-ázsiai kultúrát képvisel.

Az ASEAN igazi ereje, tartaléka természeti és emberi erőforrásainak gazdagságában rejlik. Az ASEAN-országok munkaereje nagyszámú, s általában fogékony, tanulékony. Szingapúr kivételével jelentős energia-, illetve nyersanyagkincsel rendelkeznek, s a térség összességében élelmiszer-exportőr.

Az 1970-es években az ASEAN-országok imponáló gazdasági növekedést értek el, világviszonylatban is a leggyorsabb ütemeket. Emellett lényeges változásokat hajtottak végre gazdaságuk szerkezetében. Egyetlen adat: a feldolgozó ipari termékek kivitele az 1960-as évek 5%-áról napjainkra 25—30%-ra nőtt a Fülöp-szigeteken és Malaysiában, 30%-ra Thaiföldön."

Az ASEAN világgazdaságban elfoglalt helyéről a *Financial Times* brit gazdasagi lap 1982. október 25-en így írt:

„A 15 évvel ezelőtt létrejött ASEAN öt tagállama kivételes növekedési rátákat mondhat magáénak, habár újabban csökken az ütem, különösen Szingapúrban. Az országcsoport teljes termelésének csaknem a fele a külkereskedelemben realizálódik, ami módfelett kiszolgáltatja gazdaságukat a világpiaci tendenciáknak.

Az infláció minden országban csökkenőben van az 1974-es, rendkívül magas szinthez képest, habár tavaly előtt és 1980-ban némileg ismét megugrott. Szingapúr és Malaysia így is megőrizte valutájának erejét, Indoné-

* ASEAN: Association of South-East Asian Nations — Délkelet-ázsiai Nemzetek Társulása.

ziában és a Fülöp-szigeteken viszont az ellenkező tendencia bontakozott ki. Thaiföld az egész 15 éves időszakban fenntartotta a szilárd, rögzített árfolyamot.

Szingapúrtól eltekintve a dolgozó lakosság legnagyobb részét a mezőgazdaság foglalkoztatja, miközben a bruttó hazai termék legfőbb forrása az ipar és a szolgáltatás. Szingapúrt már új ipari államnak tekintik, vezető iparága az olajfeldolgozás. A négy fejlődő ország közül Malaysiának a legmagasabb az egy főre jutó nemzeti terméke, s Indonéziáé, a világ ötödik legnépesebb államáé, a legalacsonyabb. A külső eladósodás problémája a Fülöp-szigeteken a legsúlyosabb, noha a másik négy kereskedelmi és fizetési mérlege körül is akadnak gondok.

Thaiföld, Indonézia, Malaysia és a Fülöp-szigetek kivitelének 75%-a nyersanyaghoz kötődik, ami különösen sebezhetővé teszi exportbevételeiket, az árupiacok áringadozásaitól függően. Az ASEAN legjelentősebb kereskedelmi partnere Japán és az Egyesült Államok. Ezek és más ipari országok recessziója hozzájárult a térség kivitele iránti kereslet csökkenéséhez.

Noha az olaj fontos importcikk (Thaiföld teljes egészében a behozataltól függ) az ASEAN-csoport egészében mégis nettóenergia-exportőr. Indonézia olajtermelése 79,3 millió tonna volt 1981-ben, több mint bármely közelkeleti országé, Szaúd-Arábiától eltekintve. Malaysia a világ legjelentősebb ón- és természetesgumi-termelője, egyúttal olajexportőr is, továbbá hatalmas földgáztartalékokkal rendelkezik. A gépipari termékek részesedése az exportból Szingapúrban és a Fülöp-szigeteken a legjelentősebb. Máris figyelemre méltó félvezető-gyártásuk javított a külföldi valuta kitermelésének hagyományos szerkezetén. Az élelmiszerek 10%-ra rugnak az ASEAN behozatalán belül, s valamennyi gazdaság az önellátásra törekszik."

Tizenöt év mérlege

Az ASEAN lényegéről így írt a *Problemi Dalnyego Vosztoka* című szovjet folyóirat 1982. évi utolsó száma.

„Az öt állam külügyminisztereinek 1967-es bangkoki ülésén nyilatkozatot tettek közzé, amely rámutatott: Az ASEAN regionális szervezet, fő célja, hogy békés, virágzó és életképes közösséget teremtsen a gazdasági, a kulturális és a szociális szférában teendő közös erőfeszítések révén.

Programjának konkretizálása során a bangkoki nyilatkozat napirendre tűzte az ASEAN-on belüli gazdasági növekedést, társadalmi haladást és a kultúra fejlesztésének meggyorsítását, az együttműködést ezeken a területeken, a térség békéjéhez és stabilizálásához való hozzájárulást. A nyilatkozat előirányozta a szakemberképzésben, a tudományos kutatásokban való együttműködést, az eredményesebb egymásra hatást a mezőgazdaság és az ipar fellendítésében, a kereskedelem, a szállítás és a tömegkommunikáció fejlesztésében."

Mi valosult meg ezekből a célokból? A nyugatnémet *Frankfurter Rundschau* 1982. augusztus 28-i száma elemzést közöl az ASEAN-ról, s borúlátó az integráció valóságos eredményeit illetően. A lap a többi között ezeket írja: „Tizenöt esztendős az ASEAN, s most mérleget készítenek. Ez azonban távolról sem tükrözi azt az egységet, amelyre az »Ötök« a bangkoki nyilatkozatban felesküdtek, s amely Romulo Fülöp-szigeteki külügyminiszter enyhén cinikus megállapítása szerint leginkább a heterogenitásban fejeződik ki." „Nehéz megérteni — jelentette ki Romulo egyik kollégája —, hogy az ASEAN 15 év és végeláthatatlan konferenciák után még mindig nagyobb súlyt helyez a szónoklatokra, mint a tényleges gazdasági együttműködésre."

Az ASEAN-on belüli kereskedelem mindössze hétmilliárd dollárt tesz ki, az összvolumen kevesebb mint 15%-át. Ami pedig a vámkedvezményben részesült áruk listáját illeti, a tételek gazdagsága ellenére még az ASEAN-on belüli szerény kereskedelemnek is mindössze 2%-át teszi ki. Az integráció legnagyobb gondja a versenyképesség hiánya. Ha eltekintünk az ipari nemzetnek számító Szingapúrtól, akkor a többiek termékskálája csaknem teljesen azonos. Hasonlóak nyersanyagtartalékaik is, nevezetesen az

ón, a pálmaolaj, a természetes gumi, a kokusz stb.

A közösségen belüli verseny előmozdítására az integráció öt évvel ezelőtt elhatározta úgynevezett ASEAN-létesítmények megteremtését, amelyet az egyes tagállamok az egész szervezetet ellátó, közös beruházásként hoztak volna létre. A műtrágyagyárak, a rézkohó és a dízelmotorokat gyártó üzem terve papíron maradt. Egy következő szakaszban a közös ASEAN-beruházásoknak gépekre és autóalkatrészekre, szerszámokra kellett volna kiterjedniük. A közösség azonban képtelen volt megállapodni, hogy hol, s mit termeljenek, ami egyes tagállamokat, például Szingapúrt és Indonéziát arra késztetett, hogy külön úton haladjon tovább . . ."

Az *Asia Pacific Community* című folyóirat már idézett cikke foglalkozik az ASEAN-országokon belül feszítő ellentétekkel és a kedvezőtlen külső hatásokkal.

„Szingapúr kivételével valamennyi ASEAN-országnak meg kell birkóznia a rendkívül gyors népességszaporodással, a szolgáltatások iránti kereslet nagymérvű növekedésével, a városok felduzzadásával, a munkanélküliséggel és a jövedelemelosztás egyenlőtlenségeivel. A világot sújtó válságjelenségek, inflációs tendenciák olajat öntenek a belső infláció, a munkanélküliség tüzére, elmélyítik a fizetésimérleg-gondokat. A terjedő protekcionizmus a kereskedelem-érzékeny ipari ágazataik kifejlesztésében elért eredményeiket fenyegeti. Különösen Thaiföldre és a Fülöp-szigetekre hatnak kellemetlenül a nemzetközi gazdasági élet kedvezőtlen fejleményei, hisz e két ASEAN-országot fenyegeti a leginkább a felforgatás és a szeparatizmus. Márpedig a különböző lázadó ellenzéki mozgalmak nem haboznak kihasználni a gazdasági nehézségeket az elégedetlenség felszítására, a megdönteni kívánt kormányok lejáratására, destabilizálására. Minél alacsonyabb hatásfokkal működnek a kormányok, annál nagyobb a veszélye megdöntésüknek. Így tehát a délkelet-ázsiai kormányok életképessége nem kis mértékben attól függ, milyen sikerrel tudják a biztonságukat belülről fenyegető veszélyeket elhárítani, s mennyire képesek helytállni a politikai következményekkel járó gazdasági kihívással szemben."

A már említett szovjet folyóirat szerint „a tagállamok kezdettől fogva arra törekedtek, hogy a regionális együttműködés felélénkítésével biztosítsák a feltételeket függetlenségük megőrzésére, a társadalmi-gazdasági előrelépésre. Ennek értékelésénél figyelemmel kell lenni a nemzetközi monopoltőke állandó nyomására. Nem szabad persze szem elől téveszteni Délkelet-Ázsia integrálódási folyamatának belső mozgatórugóit sem. Az ASEAN-államok burzsoáziája, vezető körei az osztályviszonyok megszilárdításával meg akarták akadályozni a dolgozók forradalmi mozgalmainak elmélyülését." A szovjet lap végkövetkeztetése: „Az elmúlt másfél évtized azt mutatta, hogy a gazdasági téren való összefogás pozitív céljainak megvalósítása bizonyos előrehaladást eredményezett. Ezzel együtt az ASEAN létrejöttekor meghirdetett feladatok megoldása komoly nehézségekbe ütközik, amelyek nem egyszerűen a gyarmati múltból, hanem a tőkés világgazdaság válságjelenségeitől való változatlan függőségükből is fakadnak."

Ellentmondásos politikai arculat

„Mi végül is az ASEAN? Gazdasági, vagy politikai szövetség? Inkább az utóbbi. Noha ez a szempont kifejezetten nem szerepelt a bangkoki nyilatkozatban, a közösség mégis e téren érte el legnagyobb eredményeit. Az »Ötök« számottevő tényezővé váltak az ENSZ politikai színpadán, egyszersmind a szuperhatalmak közötti küzdelem kiegyenlítő erőinek egyikévé" — írta a *Frankfurter Rundschau*, majd így folytatta: „Az egység persze nagyon is külsődleges, senkit sem tévesztheti meg: a közösségen belül igenis jó néhány sürgős megoldásra váró politikai ellentét van. Malaysiai kormányfő még nem tett hivatalos látogatást Manilában. A két ország közötti feszültség Malaysia megszületésére vezethető vissza, mivelhogy Manila mindenáron meg akarta akadályozni a Borneó szigetén levő Sabah Malajziához csatolását. Manila mindmáig nem mondott le hivatalosan Sabahról.

Akad területi vita Malaysia és Indonézia között is, nevezetesen a Natuna-szigetek ügyében, ahol igen gazdag olaj- és földgázkincset sejtenek. Ellentét van Malaysia és Thaiföld között a Thaiföld déli részén élő mohamedánmaláj kisebbség ügyében. Amíg lelkesen együttműködnek a kommunista gerillák elleni harcban, addig a malaysiaiak megtagadják a határátlépés jogát a thaiföldi hadseregtől, amikor az iszlám szeparatisták ellen küzdenek."

Az *Asia Pacific Community* említett cikke így ír az egység és stabilitás kérdéséről: „A politikai egység, a stabilitás viszonylagos fogalmak. Az ASEAN nyilvánvalóan nem olyan egységes és stabil, mint a nyugati demokráciák, de kétségtelenül egységesebb és stabilabb, mint a háborútól gyötört Közel-Kelet vagy az éhínség sújtotta afrikai országok."

Az ASEAN politikai szerepét, egységének kötőanyagát a következőkben látta a *Frankfurter Rundschau* cikke: „Az ASEAN egyfelől szerepet játszik abban, hogy mérsékeljék a drasztikus vitákat az észak—déli párbeszédben, egyúttal garancia arra, hogy az el nem kötelezettek ne csússzanak el a szovjet tábor felé. A szervezet politikai szerepe tehát senki számára nem meglepő. Délkelet-Ázsia nem kommunista államai az ASEAN-nal egy ütköző szervezetet akartak létrehozni a kommunista előrenyomulással szemben a szélesedő indokínai háború időszakában, a térségből való amerikai kivonulás ellensúlyozására. Csak éppen a Dulles amerikai külügyminiszter által oly előszeretettel emlegetett dominóelmélet időközben lekerült a napirendről. Mégis, az ASEAN stabilitása mind a mai napig abban keresendő, hogy valamennyi belső konfliktust háttérbe szoritanak az egyetlen közös cél, az antikommunizmus mögött."

Az antikommunizmusnak mint az ASEAN-egység mozgatórugójának elemzésében még messzebbre megy a londoni *The Times* című lap. 1983. február 21-i száma így írt az antikommunizmus szerepéről: „Az ASEAN kezdettől fogva hasonló érdekekkel bíró nemzetek laza szövetsége akart lenni, amely döntéseit konszenzusra kívánta építeni. A »cementanyagot« Vietnam szolgáltatta 1978 végén történt kambodzsai inváziójával. Ez az ASEAN 15 éves történetének legfontosabb egyesítő tényezője." A *Problemi Dalnyevo Vosztoka* című szovjet folyóirat említett cikke így írt ennek kapcsán: „Az ASEAN-országok vezető rétegeinek politikájában nyilvánvaló a következetlenség, ami nem csupán a külső nyomás eredménye, hanem a tagországok burzsoá kormányainak antikommunista meggyőződéséből, az imperialista világra való orientálódásukból is fakad."

Az *Azija i Afrika Szivodnya* című szovjet lap 1982. novemberi száma így jellemezte a külső nyomást: „Az ASEAN a nemzetközi reakció intrikáinak tárgya. Miután a Reagan-kormányzat véget vetett a »Vietnam-szindrómának«, most Délkelet-Ázsiának tulajdonít fontos szerepet globális, katonai-stratégiai terveiben." Az ASEAN-országok Kambodzsával kapcsolatos magatartásáról így ír: „Az úgynevezett Kambodzsa-kérdésre játszva, Washington nem akarja hagyni a délkelet-ázsiai feszültség enyhülését, a két regionális csoportosulás — Indokína és az ASEAN — konfrontációjára törekszik. Ennek során Thaiföld területe menedék a polpotista bandák számára a népi Kambodzsa elleni provokációkhoz. Bangkokban és Szingapúrban a khmer reakciósok valamiféle »koalíciója« gyülekezik. Mindezek a lépések hangos washingtoni kampány kíséretében zajlanak, amelynek célja újesztgetni az ASEAN-t a Szovjetunió és Vietnam részéről kiinduló állítólagos veszéllyel." A lap ugyanakkor rámutatott arra, hogy „a tagállamok kormányai nem vetették alá magukat a NATO ama diktátumának, hogy vegyenek részt a több nyugati ország által elrendelt lengyelés szovjetellenes szankciókban. (Pedig külön e cél miatt utazott a térségbe Carrington akkori brit külügyminiszter.)"

Katonai együttműködés: kivel, ki ellen?

Meglehetősen nagy a vélemények szóródása a nemzetközi sajtóban arra vonatkozóan, van-e határozott katonai aspektusa az ASEAN-országok integrációjának, s ha igen, milyen ténye-

zökre vezethető vissza. A már említett *Asia Pacific Community* az indokínai háború befejeződéséhez köti a katonai együttműködés kezdeteit: „1976 februárjában az ASEAN csúcsértekezletet tartott Bali szigetén, amelyen megtárgyalták a követendő stratégiát a térség új helyzetével kapcsolatban. Az öt ország vezetője aláírta a Balinyilatkozat néven ismertté vált dokumentumot, amely meghúzta a vonalat az ASEAN és Indokína között, s célul tűzte ki a délkelet-ázsiai integráció ellenállásának erősítését a kommunista táborral szemben, mégpedig a két- és többoldalú együttműködés szélesítése révén . . .

A Bali-konferencia után az ASEAN két alapvető stratégiai irányvonalat fogalmazott meg: egy katonait, s egy gazdaságit. Elhatározta a katonai együttmukodés előmozditását, igaz »nem ASEAN alapokon«. Kétoldalú katonai szerződések megkötését tűzte ki célul, a kommunista befolyás növekedésének elhárítására. Gazdasági téren a csendes-óceáni nemzetekkel való szolidaritás és együttműködés elmélyítését jelölte meg alapvető feladatként."

A *Far Eastern Economic Review* című hongkongi lap már 1980. október 24-i számában felvetette a katonai integráció lehetőségét: „Az ASEAN esetleg maga akarja betölteni azt a vákuumot, amely az amerikaiak Indokínából történt távozásával keletkezett. Tekintettel e folyamatos és destabilizáló vákuumra, az ASEAN kiszélesítette katonai jelenlétét a térségben anélkül is, hogy formális katonai szövetséget alkotna. Ez azt jelenti, hogy az ASEAN az elkövetkező években kialakíthatja a nemzeti határokon túlmutató, egyesített katonai erejét, amely a létfontosságú tengeri utak védelmét, a regionális katonai fejlemények figyelését szolgálná."

A londoni *The Times* 1983. február 21-i száma a „növekvő kommunista veszély" elhárításának szükségességével indokolja a bővülő katonai együttműködést.

Az *Azija i Afrika Szivodnya* című szovjet lap 1982. évi 11. száma így írt: „Washington különböző jellegű katonai-politikai tömbök megteremtésének tervével állt elő. Létezik például egy olyan terv, amely az ASEAN országait bevonná egy »ázsiai NATO-ba«, amelyben rajtuk kívül tömörülne még az Egyesült Államok és Japán is. Készen van e blokk kiszelesitésének a programja is. A washingtoni stratégák be akarják kapcsolni még Kanadát, Ausztráliát, Új-Zélandot, Dél-Koreát, s így az ötökkel együtt alakítananak egy széles körű tömörülést. Utóbbiak, mármint az ASEAN állna »a vedelem élvonalaban«. A Pentagon elképzelései szerint ezt az élvonalat jól fel kell fegyverezni".

A már említett *Problemi Dalnyego Vosztoka* mindezt kiegészítette: „A Pentagon stratégiai tervezői Délkelet-Ázsiát hídnak tekintik, amely összekoti a csendes-óceáni térség amerikai katonai létesítményeit a Közel-Keleten levőkkel. Az Egyesült Államok és szövetségesei ezért igyekeznek erősíteni az ASEAN-nal való közvetlen katonai együttműködést".

Az Egyesült Államok és az ASEAN kapcsolatai

Miként illeszkedik Délkelet-Ázsia az Egyesült Államok stratégiai terveibe? Maga az ASEAN, mint az *Asia Pacific Community* 1982. évi téli számának cikkéből kiderül, stratégiainak tartja a Washingtonhoz fűződő kapcsolatokat: „Valamennyi gazdasági és politikai tényező azt sejteti, hogy az ASEAN-országok az 1980-as és az 1990-es években még fontosabb gazdasági partnerei és politikai szövetségesei lesznek a szabad világnak, mint korábban. Kétségtelen, hogy az Egyesült Államokkal való politikai és gazdasági kapcsolatok fejlődni fognak és uralkodóak maradnak."

Hogy a kapcsolatok gazdasági szférája egyáltalán nem olyan felhőtlen, kitűnik az *Azija i Afrika Szivodnya* említett cikkéből is: „Az Egyesült Államok és az ASEAN kereskedelmi és gazdasági kapcsolatairól folytatott 1981-es Kuala Lumpur-i tanácskozáson az amerikaiak nem voltak hajlandók kiterjeszteni az ötökre az általános preferenciális rendszert. Kiábrándultságot keltett az ASEAN-ban, csakúgy, mint más fejlődő országokban Washington magatartása az

Észak—Dél párbeszéd keretében megtartott cancuni csucsértekezleten."

Az Egyesült Államokkal foglalkozó szovjet elméleti folyóirat, az *SZSA* 1982. októberi száma a többi között gazdasági okokra vezeti vissza az úgynevezett csendes-óceáni közösség gondolatának felélénkítését.

„Amerikai politikai és tudományos körökben hosszú ideje vitatéma már az Egyesült Államok égisze alatt létrehozandó csendes-óceani közösség gondolata. Ám a köztársaságpártiak hatalomra jutása óta Washington külpolitikai stratégiájában megnövekedett az érdeklődés az ide vonatkozó tervek iránt. Az okok egyike, amely Washingtont ennek a csendes-óceáni közösségnek a megvalósítására ösztökéli: a térség növekvő jelentősége az amerikai tőke szemszögéből, együttal azok az akadályok, amelyek az utóbbi időben mutatkoztak az amerikai tőkebehatolás útjában.

Annak ellenére, hogy az 1980-as évek elején is a csendes-óceani térségre jutott az Egyesült Államok külkereskedelmi forgalmának 40%-a, az amerikai kereskedelmi pozíciók mégis súlyosan meggyengültek a Japánnal folytatott éles konkurrenciaharcban. Délkelet-Ázsia csaknem valamennyi országában csökkent az amerikai tőke részaránya a külföldi magánbefektetések listáján. Washington a többi között ezeket a tendenciákat reméli ellensúlyozni egy integrált regionális építmény létrehozatalával, amelynek keretében az Egyesült Államok talán könnyebben tudná semlegesíteni első számú térségbeli vetélytársának, Japánnak a növekvő gazdasági aktivitását."

A folyóirat végezetül megállapítja:

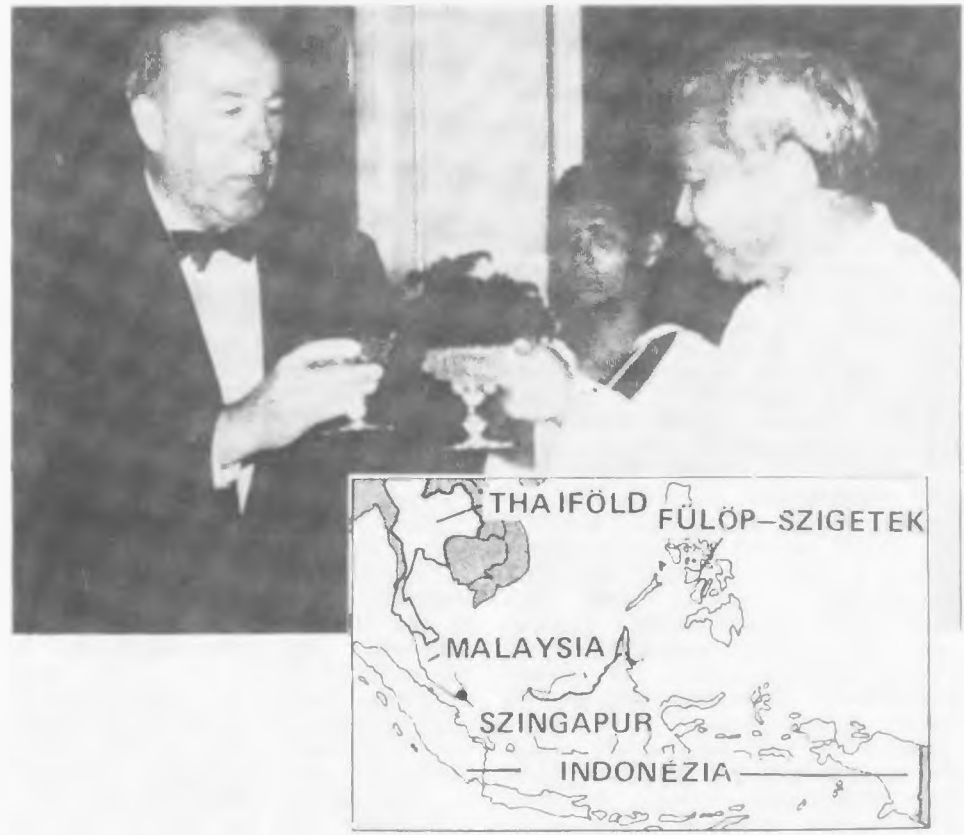

Shultz amerikai külügyminiszter és Prem thaifoldi miniszterelnök

Time

„Mindent egybevetve a Reagan-kormányzat Délkelet-Ázsiával kapcsolatos politikájának nincs egyértelmű visszhangja az ASEAN államaiban. Miközben elfogadják az amerikai gazdasági és katonai segítség növelését, számos befolyásos politikai és közéleti személyiség fejezi ki aggodalmát az amerikai politika egyes elemeivel kapcsolatban: az úgynevezett kínai kártya kihasználása, s amiatt, hogy Washington egy szovjetellenes szövetségbe akarja bevonni az ASEAN-t".

Japán és Délkelet-Ázsia: kapcsolatfejlődés a múlt árnyékában

Hogy mit jelent Japánnak az ASEAN, így fogalmazta meg az *Asia Pacific Community* 1982. évi téli számában egy japán szakember: „Kétségtelen, hogy Délkelet-Ázsia nélkülözhetetlen geopolitikai partnere a túlélésben a nyersanyagszegény Japánnak. Az ország kereskedelmének egyharmada, segélyeinek fele Délkelet-Ázsia országaira jut. Ez a térség a szó szoros értelmében Japán életvonala. Tokió Délkelet-Ázsia politikájának tehát tartózkodnia kell a rövid távú érdekektől, önző magatartástól, s ehelyett — minthogy egy csónakban eveznek — a közösség állandó barátjává kell válnia."

A hongkongi *Far Eastern Economic Review* 1982. június 17-i száma rámutatott: „Az ASEAN félelme, gyanakvása azon a tapasztalaton nyugszik, hogy Japán és az »Ötök« kapcsolata igen egyenlőtlen". A lap emlékeztet Tanaka japán kormányfő 1974-es délkelet-ázsiai útjára: „Tanaka január 14-én érkezett Djakartába, ahol diáktüntetők fogadták. Másnap tüntetők lepték el Djakarta központját. 11 000 katona állt riadókészültségben, s amikor a diákok déltájban összegyűltek a Merdeka palota előtt, hogy kifejtsék követeléseiket Tanakának, elszabadultak a szenvedélyek, az erőszak elhatalmasodott. 11 embert agyonlőttek, 470-et letartóztattak, 150 épület megrongálódott... A japán nagykövetség egy hónapokkal később íródott tanulmánya elismerte: az incidens megmutatta, milyen mélyek a Japán-ellenes érzelmek."

A lap ugyanezen száma felhívta a figyelmet azokra a változásokra is, amelyek újabban észlelhetők Japán delkelet-ázsiai megítélésével kapcsolatban: „Noha igaz, hogy Japán legélesebb délkelet-ázsiai kritikusai nem adták fel nézeteiket, ám ezek a nézetek ma nem hatnak ugyanolyan erővel, mint tíz évvel ezelőtt. Azzal, hogy a gazdasági kapcsolatok fejlődtek... az ASEAN növekvő mértékben látszik racionálisan kezelni Japánt mind a térség, mind a globális kérdések alapján.

Indonézia mindenekelőtt a kis- és közepes japán vállalatok növekvő beruházásait reméli, s azt akarja, hogy a japán kereskedőtársaságok forgalmazzanak indonéz termékeket is világszerte, mégpedig nemcsak olajtermékeket. A malaysiaiak egyre jobban aggódnak kereskedelmi mérlegük láthatatlan részének (szállítás és biztosítás) növekvő deficitje miatt, és hatékonyabb polgári légiforgalmi megállapodást sürgetnek Tokióval. Több japán beruházást szeretnének látni a nyersanyagok feldolgozásában, s azt akarják, hogy Tokió csökkentse a vámokat és a tarifákat a feldolgozott termékekre. Thaiföldet továbbra is gyötri a Japánnal való kereskedelem súlyos deficitje, s Tokiótól több erőfeszítést vár thaiföldi áruk vásárlásában. A malaysiaiakhoz hasonlóan Bangkok is kedvezőbb polgári légiforgalmi megállapodást akar, illetve együttműködést az alternatív energiaforrások kutatásában. A Fülöp-szigetiek továbbra is alacsonyabb tarifákat követelnek Japántól legfőbb exporttermékeikre, Szingapúr pedig azt várja Japántól, hogy több ipari terméket vásároljon tőle."

Az *Azija i Afrika Szivodnya* című szovjet lap 1982. októberi száma így foglalta össze Japán törekvéseit: „Japán is vezető szerepre törekszik a térségben. E hatalom beavatkozásának alapvető ösztönzője a gazdasági expanzió. E tekintetben a japán üzletemberek lényegesen megelőzték az Egyesült Államokat és a többi konkurrenst. Japánra jut napjainkban az ASEAN exportjának 40%-a (az Egyesült Államokra 17%). A helyi üzleti körökben nyugtalansággal beszélnek a gazdaságok »nipponizálódásáról«.

A japán tőke úgy tekint Délkelet-Ázsiára, mint saját vadászterületére. Japán és az ASEAN-országok együtt-

működése azonban nem korlátozódik pusztán a gazdaság polgári ágazataira. Japán cégek részt vesznek a malaysiai Lumuteban épülő haditengerészeti támaszpont létrehozásában. Ismeretes, hogy maga Japán is mind erőteljesebben fitogtatja katonai izmait. Mindez a tagállamokban félelmet kelt, vajon nem alakul-e át egy szép napon Japán gazdasági uralma katonai-politikai jellegűvé."

Kína — Délkelet-Ázsiából nézve

Noha Kína külpolitikája, belső helyzete nem egy változáson ment keresztül az elmúlt években, az ellentét, nemegyszer a feszültség továbbra sem tűnt el Kína és az ASEAN kapcsolataiból. A délkelet-ázsiai integráció és az Egyesült Államok politikai szemléletének legfőbb eltérése épp Kína megítélésében jelentkezik. A *SZSA* című szovjet folyóirat 1982. októberi száma erről a többi között így ír:

„Különösen jellemző az ASEAN-országok néhány vezetőjének reagálása Haig volt amerikai külügyminiszter 1981. júniusi pekingi látogatására. Washington akkor kinyilvánította azt a szándékát, hogy támadó fegyvereket ad el Kínának. Még ugyanabban a hónapban a manilai találkozón Indonézia külügyminisztere Haig értésére adta, hogy egy ilyen döntés meghozatala, az ASEAN-nal való előzetes konzultációk nélkül nem szolgálja majd az integráció és Washington kapcsolatainak javulását.

... Ghazalie malaysiai külügyminiszter kifejezésre juttatta az ASEAN-országokban általában jelentkező félelmet az amerikai—kínai kapcsolatok alakulásának jellege miatt, olyan körülmények között, amikor Kína kihasználja a térségben élő kínai származású állampolgárokat, mint kormányellenes »ötödik hadoszlopot«."

Az *Asia Pacific Community* 1981. évi nyári száma így ír Kína és az egyes ASEAN-államok kapcsolatairól: „Noha Kína jó néhány barátságos gesztust tett az ASEAN felé, 1981-ig így sem sikerült diplomáciai kapcsolatot létesítenie az integráció két fontos tagjával, Indonéziával és Szingapúrral, miközben Moszkva és Hanoi diplomáciailag jelen van valamennyi ASEAN-országban. Peking tisztában van azzal, hogy Indonézia nagy népessége és területe, gazdasági potenciálja miatt az ASEAN kulcsállama. Kína tett lépéseket Djakarta felé a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételére. S amíg az indonéz kormány polgári tagjai talán hajlanak is afelé, hogy válaszoljanak Kína gesztusaira, a tábornokok, akik a valóságos hatalmat birtokolják az országban, még emlékeznek az 1965-ös elvetélt puccsra, amely mögött kínai támogatást sejtenek. Így az indonéz tábornokok egyelőre nem fogadják el azt, hogy újranyissák a kínai követséget Djakartában. Szingapur 75%-ban kínai lakosságával, kinyilvánította: az utolsó ASEAN-ország lesz, amely diplomáciai kapcsolatokat létesít Pekinggel. A szingapúri miniszterelnök közben két alkalommal is Kínába látogatott, ahol újólag megerősítette: mindaddig nem veszi fel a diplomáciai kapcsolatot Pekinggel, ameddig Indonézia nem rendezi viszonyát Kínával. A kínai vezetők kifejtették: minden »előfeltétel« nélkül hajlandók tárgyalni Indonéziával. Peking és Manila kapcsolatai viszont megerősödtek a diplomáciai kapcsolatok 1975-ben történt felvétele óta. Rendszeressé vált kereskedelmi és kulturális küldöttségek cseréje, s mindkét ország szordinósan kezeli területi vitáját a Dél-kínai-tenger olajban gazdag Spratly szigetével kapcsolatban."

A Délkelet-Ázsiában élő kínaiak, Peking és az ASEAN-országok hármas kapcsolatrendszerének összefüggéseit vizsgálja a *Contemporary South-East Asia* című szingapúri lap: „Bármi legyen is az osztálytartalom, megfigyelőkben az a benyomás alakul ki, hogy Peking hazaszeretőnek tartja a tengerentúli kínaiakat az anyaországgal szemben. Ez mindenképpen zavarja a térség kínai etnikumú lakosságát, aláaknázza erőfeszítéseiket, hogy politikailag elfogadhatóbbá tegyék önmagukat kormányuk számára. A Délkelet-Ázsiában élő kínaiakkal kapcsolatban néhány tényezőre rá kell mutatni:

1. Jelenlétüknek mély történelmi gyökerei vannak.

2. Kínaiak mindenütt élnek a világon, ennyiben tehát a kérdés nem korlátozódik Ázsiára. Mégis, mivel az anyaországon kívül kínaiak a legna-

gyobb tömegben Délkelet-Ázsiában élnek, a tengerentúli kínaiakon túlnyomórészt a Délkelet-Ázsiában élőket értik.

3. A Kína határain kívül élő kínaiaknak több típusa van. A Délkelet-Ázsiában élőkre nem a legtalálóbb kifejezés a tengerentúli kínai, mivel többségük három, négy vagy több generáció óta él távol Kínától, lojális Szingapúrhoz, Malaysiához vagy Indonéziához, az államhoz, amelyben él. Legtöbbjük persze valamilyen módon kínainak, vagy pontosabban, kínai származásúnak vallja magát.

Általános tapasztalat, minél nagyobb egy országban a kínai etnikumúak száma, annál nagyobb a gyanakvás és a félelem „Pekinggel szemben. Szingapúr például emiatt nem ismerte el Kínát mostanáig. Sokszor úgy látszik, hogy a térségben élő kínaiak inkább passzívumot jelentenek Peking számára, mintsem aktívumot."

Nyugat-Európa és az „Ötök": a jövő lehetőségei

A Közös Piac Japán és az Egyesült Államok után az ASEAN harmadik legfontosabb gazdasági partnere. Kapcsolatuk vizsgálatának fokozott időszerűséget ad a két integráció külügyminisztereinek 1983 márciusában megtartott bangkoki értekezlete.

A svájci *Neue Zürcher Zeitung* 1983. március 28-i száma így vélekedett: „A találkozó tartalmi értéke szerény volt, az egész konferencia inkább jelképes jelentőséggel bírt. Önmagában az a tény, hogy Nyugat-Európa hangadó külügyminiszterei Bangkokba látogattak az ASEAN-partnereikkel folytatandó tárgyalásokra, mindkét oldalról a kapcsolat erősítésének igenyét tükrözte. Mindez az ázsiai vendéglátóknál a tapintható egyenrangúsági törekvések jegyében ment végbe. Thaiföld és Malaysia külügyminisztere felhívta a figyelmet a nyugat-európaiak ASEAN-hoz való viszonyának gyenge pontjaira. Ezek — az ASEAN szerint — főleg a nyugat-európaiak közvetlen tőkeberuházásai terén és a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatokban jelentkeznek. Az ASEAN-miniszterek szemében mind a beruházások, mind a kereskedelmi forgalom elmarad a kívánatostól... Az egyedüli valódi nézetkülönbség a záronyilatkozat ama paragrafusainak megfogalmazásában mutatkozott, amelyek a Kambodzsa-problémára vonatkoztak. A vendéglátóknak ama kísérlete, hogy teljes támogatást kapjanak ebben a kérdésben, a francia fenntartások miatt meghiúsult. Cheysson külügyminiszter határozottan szembeszállt az ASEAN-országok minden olyan ajánlásával, amely a Phnom Penh-ellenes koalíció elismerését támogatta volna."

A *Pravda* 1983. április 3-i számában így elemezte a bangkoki találkozót: „Öt év alatt ez már a negyedik találkozó Délkelet-Ázsia és Nyugat-Európa integrációjának külügyminiszterei között. A természeti kincsekben és olcsó munkaerőben gazdag Délkelet-Ázsiában keresztezik egymást az Egyesült Államok, Japán és Nyugat-Európa érdekei. Évről évre hevesebbé válik a konkurrenciaharc. Az Európai Gazdasági Közösség bizottságának adatai szerint a Közös Piac külkereskedelmének mindössze $3^0/_0$-a jut jelenleg az ASEAN-ra. Az EGK-ból származó tőkeberuházások az összes külföldi befektetés $14^0/_0$-át alkotják, míg Japán és az Egyesült Államok részaránya 32, illetve $16^0/_0$. A bangkoki találkozón az ASEAN-országok határozottan felléptek a Közös Piaccal való egyenjogú kapcsolatok mellett."

(Összeállította: Győri Sándor)

LE MONDE diplomatique

Hogyan darabolták fel a libanoni államot?

EGY AMERIKAI MEGFIGYELŐ PERDÖNTŐ TANÚVALLOMÁSA

Ha van könyv, amelyet feltétlenül el kell olvasni ahhoz, hogy megértsük a Libanont az utóbbi tíz évben vérbe borító háborúkat, akkor Jonathan Randalnak az Egyesült Államokban nemrégiben megjelent munkája* ezek közé tartozik. A szerző, aki a *The Washington Post* tudósítójaként mintegy negyedszázada járja a világot, egyik legjobb ismerője a cédrusok országa lakóinak, politikusainak, szokásainak és történelmének. Művét nem a történész módszereivel írta, de nem is abban a lecsupaszított, kilúgozott, kizárólagosan a „tényszerűségre" törekvő stílusban, amelyet olyannyira kedvel a tengerentúli sajtó, s amelynek legtöbbször az a végeredménye, hogy a mindenáron való „objektivitás" igénye a valóság eltorzított és hamis ábrázolásához vezet.

A látszat, különösen egy olyan ország esetében, mint Libanon, gyakran csalóka. Jonathan Randal eltökélte, hogy a dolgok mélyére ás, függetleníti magát a harcban álló felek szónoklatától és propagandájától. Volt bátorsága — erős a kísértés, hogy a bátorság helyett a vakmerőség kifejezést használjuk — az események „végére járni", amint azt könyve címében is ígéri, hogy ízekre szedje azt a mechanizmust, amely bevallatlan céljának megvalósulásaként romjaiban hever egy állam. Munkája annál is inkább érdeklődésre tarthat számot, mert nagyszerű a stílusa, olvasmányos, s az átélt mindennapokat felelevenítő és megragadó képek, világos megfigyelések, jelentős, esetenként mulatságos vagy patetikus történetek tarkítják.

Lényegre tapintó ez az elemzés azért is, mert a szerző az oknyomozói újságírás évek során felhalmozódott legjobb tapasztalatait ötvözve látott terve megvalósításához, azt az amerikai vizsgálati módszert alkalmazta, amely már annak idején, például a Watergate-ügyben is, bizonyította célszerűségét.

Jonathan Randal nem sok barátot fog magának szerezni a libanoni „háborús vezetők", vagy az izraeli militarizmus „kalandorpolitikusai" körében, s az amerikai kormányzat irányítóinak pártfogását sem vívja ki valószínűleg, jóllehet olykor elnézéssel viseltetik azok iránt, akik vérfürdőbe taszítottak egy alapvetően békés természetű népet. A libanoni nép iránti szeretete nem akadályozta meg abban, hogy könyörtelen és kegyetlen vádiratot szerkesszen, felfedve azt a „paranoiás", „öngyilkossági hajlamokat" életre keltő hangulatot, amelyet a maronita jobboldal egyes pártjai szítanak a libanoni keresztények körében.

A *The Washington Post* tudósítója senkit nem kímél. Vállalva annak kockázatát, hogy meglepi, sőt megdöbbenti a nyugati olvasók jó részét, kíméletlen harcot indít egy, bizonyos sajtó terjesztette előítéletek, előregyártott elméletek és mítoszok ellen, a konzervatív erőket és egymást váltogató szövetségeseiket illetően, legyenek azok sziriaiak, arabok, izraeliek vagy akár amerikaiak.

A libanoni kereszténységet — fejtegeti a szerző —, soha nem fenyegette a „népirtás" veszélye, a kifejezést magát is az izraeli „sólymok" szótárából kölcsönözték azzal a céllal, hogy minden háborús cselekedetet „önvédelmi" lépésként állíthassanak be. A békés

* Going All the Way: Christian Warlords, Israeli Adventurers and the War in Lebanon. The Viking Press, New York 1983.

polgárok lemészárlásával járó akciók többségét a maronita, elsősorban a falangista miliciák, hajtották végre. Emlékeztet arra is, hogy ezeket 1936-ban szervezték meg náci mintára, s a miliciák vezetője, Pierre Gemajel soha nem titkolta iránt uk érzett csodálatát. A palesztinok és szövetségeseik, a haladó erők rovására egyetlen nagyobb szabású tömeggyilkosság írható, a Damour környékén lezajlott összecsapássorozat alkalmával, és ennek 150—200 áldozata volt, nem pedig 5000, ahogy akkor állították. Ez a falangisták által előre kitervelt, több mint ezer emberéletet követelő nagyböjt utáni mészárlást követte. Randal a helyszínen végzett vizsgálódásai alapján közli ezeket az adatokat. Tanúbizonyságát aligha lehet túlértékelni, hiszen személyében olyan újságíró nyilatkozik, akit nem gyanúsíthatnak baloldali szimpátiával sem Libanonban, sem másutt. S bár meglehetősen szigorúan ítéli meg a szíriaiakat, a tisztesség esetükben is arra készteti, hogy megállapítsa: a lakói által elhagyott Kelet-Bejrút, illetve a Zahle ellen végrehajtott bombatámadásaiknak, amelyek — mellesleg jogosan — nagy visszhangot és méltatlankodást váltottak ki a nyugati sajtóban, nagyon kevés áldozatuk volt. Végső soron megállapítható, hogy az utóbbi tíz év alatt sokkal kevesebb keresztény vesztette életét a harcok következtében, mint amennyi palesztin és libanoni muzulmán.

Az a veszély, amelyet ez utóbbiak jelentettek a maroniták számára — s amelyet ürügyül használtak fel az 1975-ös polgárháború kirobbantására —, lényegében társadalmi és politikai természetű. A közismerten kisebbségben levő keresztények az 1943-ban, rendkívüli körülmények között bevezetett „felekezeti demokrácia" szellemében többségi jogokat élveznek. A magas szintű államirányításban, a kormányban és a hadseregben kulcspozíciókat betöltő maronita jobboldali pártok — amelyek adminisztratív hatalmuknak megfelelő gazdasági és pénzügyi privilégiumokkal is rendelkeznek — megijedtek a kisemmizett muzulmánok, akár síiták, akár szunniták tömegeinek akciójától, amelyeket — Randal megfogalmazásával élve — „bátortalan reformok" bevezetéséért indítottak. Szövetségük a libanoni állam által ugyancsak részedett palesztinokkal, pánikká fokozta ezt a félelmet.

Bűntársak akarva, akaratlanul

Szemben egy szintén széles körben elterjedt másik legendával, a „elnyugatiasodott" keresztények nem képeznek elzárt kis „szigetet" az „iszlám—arab óceán" közepén. Származásuk, kultúrájuk, erkölcseik szerint Libanon új „keresztes vitézei" is arabok, akik a konzervatív arab államoktól jelentős — az esetek döntő többségében titkos — segítséget kapnak, mivel ez utóbbiak éppoly mértékben, mint ők maguk, ellenségesek vagy bizalmatlanok a palesztinokkal és a kisemmizett muzulmánokkal szemben, akiket a „nemzetközi kommunizmus" potenciális szállásc sinálóinak tartanak.

Az amerikai újságíró emlékeztet rá, hogy a szíriai hadseregnek nem voltak fenntartásai, amikor bevonult Libanonba, segítséget kívánván nyújtani a maronita miliciáknak, sőt több arab ország Izrael és az Egyesült Államok megelégedésére, amelyek nem szemlélők voltak, részt vett a muzulmánok és palesztinok lemészárlásában Tal-El-Zaatarnál. Szíria csak akkor változtatott irányt, amikor rájött, hogy Jeruzsálem és Washington őt is becsapja: azért hagyta belemerülni a libanoni ügyekbe, hogy szabad kezet kapjon az Egyiptommal folytatott különbéketárgyalásokhoz.

A Damaszkusszal kialakított kapcsolatokkal párhuzamosan a maronita alakulatok — Pierre Gemajel falangistái és Camille Chamoun hívei — fejlesztették szövetségüket Jeruzsálemmel is. Izrael 1976-tól fegyvereket, kiképzőket, tanácsadókat és a gyakran közösen kiprovokált ütközetekhez utánpótlást küldött, így például Zahle esetében. Izrael legfőbb tárgyalópartnere Bekir Gemajel, a falangista mozgalom megalapítójának kisebbik fia lett, akit Randal úgy jellemez, mint egy mérhetetlenül ambiciózus, aggályok nélküli vérszomjas embert. Bekir Gemajel — miután atyja örökébe lépett a párt vezetői tisztségében, lefegyverezte testvére, Amine miliciáját (Bekir meggyilkolása után

aztán ő foglalta el a köztársasági elnöki széket), fizikailag megsemmisítette riválisait, beleértve a vele hasonló célokat követő maronista vezetőket is (így Tony Frangiet, a volt államfő, Szoliman Frangié fiát az éjszaka leple alatt ölték meg magánlakosztályában, vele együtt feleségét és kislányát), kegyetlenül megtizedelte szövetségese, Camille Chamoun milíciáját — a libanoni fegyveres erők támogatásával, a keresztény „tábor" ura lett. Ugyanazok a fegyveres erők voltak ezek, amelyek 1982 szeptemberében eszközül szolgáltak a szabrai és satilai kegyetlen mészárlások, a palesztinok és libanoniak tömeges legyilkolásához.

Eszközként, mert Jonathan Randal azon kevés újságíró közé tartozik, aki nyíltan kimondja, amit a többiek is tudnak: a gyilkosok nem cselekedhettek volna büntetlenül, ha nem kapnak „utasítást" bizonyos izraeli tábornokoktól, illetve ha nem élvezik az izraeli kormány egy részének hallgatólagos beleegyezését; elképzelhetetlen, hogy az izraeli kormányzatban nem tudtak a gyilkos indulatok elszabadulásáról. Randal állításait személyes megfigyeléseire (a satilai tábor közelében tartózkodott a verfürdő idején), illetve néhány más tanúvallomásra alapozza; ezek némelyikét az eseményeket kivizsgáló Kahane-bizottság is írásba foglalta jelentésében.

Amnon Kapelioukhoz hasonlóan (Le Monde diplomatique, 1983. június), Randal felhívja a figyelmet e jelentés hiányosságaira és ellentmondásaira, s többek között kétségbe vonja azt az állítást, miszerint annak a hétemeletes épületnek a tetejéről, ahol a falangisták és az izraeliek megfigyelőhelyet létesítettek, nem lehetett látni a mészárlást. Nem vádolja az izraeli népet, sőt elismeréssel adózik erkölcsiségének és humanizmusának, ám feltárja, hogy a szabrai és satilai csak időben a legutolsó és egyben a legdrámaibb volt az izraeli hadsereg libanoni segédcrői, elsősorban Szaad Haddad milíciája által végrehajtott tömeggyilkosságoknak, azé a milíciáé, amelynek bűncselekményeit csupán kevéssé vagy egyáltalán nem szellőztették nemzetközi nyilvánosság előtt.

Randalt megdöbbenti, hogy a közvetítéssel foglalkozó amerikai elnöki különmegbízott, Philip Habib, aki kormánya nevében írásos garanciát vállalt arra, hogy az izraeli hadsereg nem vonul be Bejrútba, s hogy a palesztin polgári lakosság teljes biztonságban lesz a fegyveresek kivonulása után, a szabrai és satilai tragédiát követően nem érezte szükségesnek a legcsekélyebb sajnálkozást sem kifejezni, vagy benyújtani lemondását, így próbálva megmenteni legalább a Reagan-kormányzat szavahihetőségét, ha már becsületet nem is. S ami még rosszabb, az események után ez utóbbi semmi okosabbat nem tudott kitalálni, mint hogy fokozta az Izraelnek nyújtott katonai és gazdasági segítséget.

Jonathan Randalt, aki egyébként nem tartozik a földünk legtávolibb pontjait is érintő amerikai stratégia ellenzői közé, a legfájdalmasabban minden bizonnyal az érintette, hogy kénytelen volt megállapítani: az Egyesült Államok akarva-akaratlanul bűntárs volt a Libanon „lerombolására", illetve a Közel-Kelet nagyobb részének „destabilizálására" irányuló vállalkozásban. Az általa ismertetett titkos beavatkozások — nevezetesen, hogy a CIA az ötvenes évek óta rendszeres pénzügyi támogatásban részesített egyes maronita vezetőket —, továbbá az Egyesült Államok 1974 óta folytatott politikája arra késztetik, hogy kijelentse: „szégyelli, hogy amerikai", mint írja, ez az érzés huszonöt éves tudósítói pályafutása alatt csak igen ritkán fogta el, a világ bármely pontjáról is tájékoztatott.

(A francia havilap
1983. augusztusi számából)

NEMZETKÖZI ESEMÉNYNAPTÁR

AUGUSZTUS

1. **Libanonban** az El-Fatah palesztin szervezet két szárnya közötti harc színterévé vált a Bekaa-völgynek az a része is, ahol az ókorban Baalbek városa állt. A híres szentély maradványait rakétatalálat érte.

Az **USA** képviselőháza jóváhagyta, hogy újabb egy évvel meghosszabbítsák a legnagyobb kedvezmény elvének érvényesítését a Kínával, Magyarországgal és Romániával folytatott kereskedelemben.

A **csádi** államfő, Hisszén Habré arra hivatkozva, hogy a líbiai légierő több alkalommal is bombatámadást intézett csapatai ellen, levélben kérte a francia légierő segítségét. Franciaország légvédelmi fegyvereket fog küldeni a csádi kormánynak — közölte a francia kormány szóvivője —, de a francia erők közvetlen beavatkozásáról szó sem lehet.

A **Sri Lanka**-i kormány diplomáciai úton az USA-hoz, Nagy-Britanniához, Pakisztánhoz és Bangladeshez fordult azzal a kéréssel, hogy szükség esetén nyújtsanak segítséget a szigetországnak. Az országban az utóbbi hetekben fokozódott a feszültség, éleződött a tamil szeparatisták és a kormányerők közötti konfliktus. Augusztus 12-én Indira Gandhi indiai miniszterelnök bejelentette a parlamentben, kormánya felajánlotta: India hajlandó közreműködni abban, hogy a szomszédos országban élő tamilok „egy egységes Sri Lanka keretein belül találjanak megoldást problémáikra". Az ellenzéki tamil Dravida párt 19 képviselője tiltakozásul kivonult a teremből.

2. A **csádi** államfő üzenetet küldött az ENSZ BT soros elnökéhez, valamint az Afrikai Egység Szervezetének vezetőihez, amelyben polgári lakosok lemészárlásával és a Csád elleni agresszió kiszélesítésével vádolta Líbiát. Ugyanezen a napon az amerikai külügyminisztérium bejelentette, hogy légvédelmi fegyvereket szállít a csádi kormánycsapatoknak.

Új-Delhiben kétnapos értekezletük végén hét dél-ázsiai ország (India, Pakisztán, Banglades, Srí Lanka, Bhután, Nepál és a Maldiv Köztársaság) külügyminisztere aláírta a Dél-ázsiai Regionális Együttműködés (SARC) dokumentumát. A regionális csoport célja, hogy elsősorban a mezőgazdaság, a postaügyek, a távközlés és a szállítás területén fejlesszék együttműködésüket.

3. Az **USA** képviselőháza törvényjavaslatot szavazott meg arról, hogy Martin Luther King, a meggyilkolt fekete polgárjogi vezető tiszteletére minden év januárjának harmadik hétfőjét nyilvánítsák nemzeti ünneppé. Szenátusi jóváhagyás esetén George Washington után ő lenne a második amerikai állampolgár, akinek tiszteletére nemzeti ünnepet tartanak az Egyesült Államokban.

Tuniszban megkezdődött a PFSZ központi tanácsának háromnapos rendkívüli ülése, amelyről csak a radikális Népi Front Palesztina Felszabadításáért — Főparancsnokság nevű szervezet vezetői maradtak távol. Az ülés, amely megerősítette Arafatot vezetői tisztében, úgy döntött, hogy különleges bizottságot állít fel az Arafathoz hű erők és az El-Fatah lázadói közötti tűzszünet ellenőrzésére. A lázadók egyik katonai vezetője, az üléstől távol maradt Abu Mussza hangoztatta, hogy a központi tanács nem végrehajtó szerv, hanem konzultatív testület, így nem utasíthat senkit.

Az **iráni—iraki** háború újabb fejleményeként bagdadi hadijelentés szerint az iraki erők visszafoglalták az északi fronton iráni kézre került területeket, és 9000 iráni katonát megöltek. Az iraki kormány szerint az iráni hadsereg polgári célpontokra is tüzelt, amiért hasonló megtorlást helyeztek kilátásba.

Az **uruguayi** katonai rezsim be-

tiltotta a pártok minden nyilvános politikai tevékenységét, csak belső szervezeti munkát szabad végezniük.

4. **Felső-Voltában** katonai hatalomátvétel történt Thomas Sankara százados vezetésével, aki azzal vádolta az Ouédraogo vezette előző kormányzatot, hogy neokolonialista külső erők érdekeinek rendelte alá az ország nemzeti érdekeit. Bejelentették, hogy az új kormányzószerv, a Nemzeti Forradalmi Tanács külpolitikájában el nem kötelezett irányvonalat követ.

Olaszország új kormánya letette a hivatali esküt. A kormányfő a szocialista párti Bettino Craxi, külügyminiszter a kereszténydemokrata Andreotti, a hadügyminiszter a köztársasági párti Spadolini. A koalíciót ugyanaz az öt párt alkotja, mint az előzőt.

5. A **marokkói** király vezetésével magas rangú küldöttség viszonozta Tripolban a líbiai forradalom vezetőjének, Kadhafinak előző havi látogatását. Ezzel 14 év ellenségeskedésének a lezárulását jelzik az érintett felek.

Sri Lankában alkotmánymódosítást fogadott el a parlament: ennek értelmében betiltanak minden olyan szervezetet és tevékenységet, amely önálló tamil állam létrehozását célozza. A 19 ellenzéki képviselő bojkottálja a parlamenti szavazást.

Kubába érkezett kétnapos látogatásra Claude Cheysson francia külügyminiszter. A kubai szocialista forradalom győzelme óta ilyen beosztású francia kormánytisztviselő még nem járt a szigetországban.

6. **Nigériában** elnökválasztást tartottak, amelyen az eddigi államfőt, Alhaji Shehu Shagirit választották meg ismét a Nigériai Nemzeti Párt jelöltjeként erre a tisztségre. Shagari az összes szavazatok 47 százalékát kapta, fő ellenfele, a Nigériai Egységpárt jelöltje, Obafemi Awolowo a szavazatok 30,8 százalékát.

A **Szovjetunió** közös határozatot fogadott el az SZKP KB, a minisztertanács és a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsa a munkafegyelem erősítéséről.

7. **Csád** légterének „ellenőrzésére" az USA két, az AWACS felderítő rendszerhez tartozó Boeing 707-es gépet és 14 kísérő repülőgépet küldött Szudánba. Zaire újabb 700 katonát küldött a hatalmon levő kormány támogatására.

8. **Guatemalában** katonai puccsal megdöntötték Efrain Rios Montt elnököt, akinek hatalmából az Oscar Humberto Mejia Victores tábornok, hadügyminiszter vezette tisztek szerint „egy vallásos és fanatikus csoport húzott hasznot".

Romániába érkezett háromnapos látogatásra Hans-Dietrich Genscher nyugatnémet külügyminiszter.

9. Az **iráni** erők visszafoglalták az ország nyugati részén fekvő Mehrar várost övező magaslatokat és tűzerővel ellenőrzés alatt tartják a határ túloldalán levő iraki fennsíkot.

10. **Portugáliában** szívroham következtében meghalt José Penheiro de Azevedo tengernagy, volt portugál miniszterelnök, az 1974-es portugál forradalom utáni időszak ismert katonai vezetője.

Az **olasz** P—2 szabadkőműves páholy nagymestere, a csalásokkal, összeesküvéssel gyanúsított Licio Gelli megszökött genfi börtönéből.

11. A **csádi** kormány elismerte, hogy a stratégiai jelentőségű Faya-Largeau város Gukuni Veddei volt elnök erőinek a kezére került. Augusztus 13-i hírügynökségi jelentések szerint Veddei csapatai ellenőrzésük alá vonták az ország északi részének mintegy egyharmadát, Habré erői visszavonultak.

A **salvadori** hadügyminiszter, Vides Casanova tábornok bejelentette, hogy az elmúlt 12 hónap folyamán a 25 000 főnyi hadsereg állományának egynegyedét veszítette el a hazafias erőkkel folytatott összecsapásokban.

Chilében Pinochet diktatúrája ellen országos tiltakozó napot tartottak a kereszténydemokrata, szociáldemokrata és radikális szocialista politikusok felhívására. A hatóságok a nagyobb városokban 12 órás kijárási tilalmat rendeltek el, ennek ellenére egész nap tartottak a tüntetések. A rohamrendőrség kíméletlen fellépése következtében sokan életüket vesztették.

12. **Argentína** feloldotta a hazai bankok fizetési tilalmát a mintegy tízmillió dolláros brit pénzügyi követelések-

re, hogy keresztezze Thatcher brit miniszterelnök felszólítását, amelyben azt kéri a brit bankoktól: ne támogassák az Argentínának ígért másfél milliárd dolláros IMF-hitelcsomagot.

Tanzánia és Szaud-Arábia felújította diplomáciai kapcsolatait, és állandó együttműködési bizottságot állít fel — jelentette be a tanzániai külügyminiszter négynapos szaudi látogatásáról hazatérve.

14. Az **angolai** hírügynökség, az ANGOP jelentése szerint Kanamba várost teljesen lerombolta a dél-afrikai légierő. A hírt Pretoria cáfolta, eszerint a gépek csak felderítést végeztek. Az ANGOP szerint az ország déli részében mintegy tízezer fős, nagyrészt dél-afrikaiakból álló hadsereg folytat csapatmozdulatokat.

USA—mexikói csúcstalálkozóra, majd külügyminiszteri megbeszélésre került sor La Pazban. A mexikói államfő bírálta az USA flotta felvonulását Nicaragua partjainál és a nicaraguai határ mentén zajló nagyszabású amerikai—hondurasi hadgyakorlatot. Reagan amerikai elnök azt hangoztatta, hogy kormánya „a baloldali felforgatás ellen küzd".

15. A **csádi** Szalal városának megerősítésére francia egységeket indítottak útnak N'Dzsamenából, valamint további francia ejtőernyősökkel 700-ra emelték a Csádban tartózkodó francia katonák számát.

16. **Zimbabwéba** érkezett otthonapos önkéntes számüzetés után Joshua Nkomo ellenzéki politikus, miután Mugabe kormányfő egy nyilatkozatában utalt arra, hogy nem esik bántódása. Megérkezése után a kormány visszavonta indítványát, hogy fosszák meg őt parlamenti mandátumától.

A **libanoni** kormány ígéretet tett arra, hogy nem használja a továbbiakban katonai célokra a bejrúti nemzetközi repülőteret; viszonzásul a druz Haladó Szocialista Part erői nem nyitnak rá tüzérségi tüzet. A repülőteret megnyitották a forgalom előtt.

Libéria felújította 1973-ban megszakadt diplomáciai kapcsolatát Izraellel.

A **Sri Lanka**-i tamil kisebbség egyik vezető ereje, a Tamil Egyesült Felszabadítási Front elfogadja India felajánlott jószolgálati tevékenységét a tamilok és szingalézek közötti problémák megoldásában — jelentette be a szervezet Indiában tárgyaló főtitkára. A másik szervezet, a Tamil Felszabadítási Front továbbra is önálló tamil állam létrehozásához kéri India segítségét.

Az **iráni** kormány egy húszéves fejlesztési program keretében kidolgozott ötéves tervet terjesztett a parlament elé, amely évente átlagosan 7 százalékos gazdasági növekedést irányoz elő. A fejlesztési program egyik fő célja az ország gazdasági függetlenségének megteremtése, ezért különös figyelmet fordít a mezőgazdaságra és csökkenteni kívánja az olajtól való függőségét.

Varsóban folytatott megbeszéléseket párt- és állami küldöttség élén Erich Honecker, a NSZEP főtitkára, az NDK államtanácsának elnöke augusztus 16—18-án. A tárgyalások egyik fő témája az 1980-ban meglazult gazdasági kapcsolatok felfrissítése volt.

17. Az **USA** kormánya elismerte — és sajnálatát fejezte ki a francia nagykövetségnek —, hogy titkosszolgálata segítette a háború után Klaus Barbie náci háborús bűnös, a „lyoni hóhér" szökését.

18. A **Szovjetunióban** tartózkodó kilenc amerikai szenátorral folytatott megbeszélésen Jurij Andropov, az SZKP KB főtitkára, szovjet államfő bejelentette: a Szovjetunió kötelezettséget vállal arra, hogy nem bocsát a világűrbe elsőként semmifele műholdromboló fegyvert.

A **görög** kormány nyilvánosságra hozta külügyminisztere augusztus 13-i keltezésű, az EGK-tagállamok külügyminisztereihez intézett levelét, amelyben javasolja, hogy a genfi tárgyalások kudarca esetén halasszák el fél évvel a Pershing—2 rakéták európai telepítését. NATO-körökben méltatlankodással fogadták az indítványt.

A **nicaraguai** államtanács, az ország törvényhozó testülete úgy döntött, hogy tíz különböző politikai párt kaphat működési engedélyt, csupán a somozista rendszer visszatérését szorgalmazó politikai csoportok tevékenységét nem engedélyezik a jövőben sem.

19. A **varsói** polgármester feloszlatta a lengyel írószövetséget, mivel vezető testületei nem igazították ki korábbi álláspontjukat.

Vietnam javasolta Kínának, hogy a közös határok mentén szüntessenek meg minden ellenséges tevékenységet a két ország nemzeti ünnepén, szeptember 2-án, illetve október 1-én. Kína elutasította a javaslatot.

20. A **Fülöp-szigetekre** visszatérő Benigno Aquino szenátort, ellenzéki vezetőt, a repülőtéren tisztázatlan körülmények között megölték. Az első hivatalos közlés magányos merénylőről szól, akit a biztonsági szolgálat emberei a helyszínen szitává lőttek. Aquinót augusztus 25-én milliós tömeg kísérte utolsó útjára tiltakozásul Marcos elnök rendszere ellen.

21. **Csádba** érkezett 10 francia harci repülőgép, hivatalos indokolás szerint a már ott állomásozó francia csapatok védelmére.

Mozambik Morrua nevű bányásztelepén a kormányzat ellen harcoló fegyveresek (valószínűleg a Mozambiki Nemzeti Ellenállási Mozgalom — MNR — tagjai) megöltek két szovjet szakembert, további 24 szovjet, illetve 4 mozambiki állampolgárt elhurcoltak.

Az **amerikai** kormány bejelentette: mivel nem ért vele célt, megszünteti a nehéz csőfektető gépek Szovjetunióba való exportját korlátozó korábbi intézkedéseket.

A **Mauritius** szigetén tartott választásokon Ameerod Jugnauth miniszterelnök pártszövetsége 41 helyet szerzett a 62 tagú parlamentben.

22. **Felső-Voltában** Thomas Sankara százados, a Nemzeti Forradalmi Tanács elnöke rendeleti úton eltávolította a hadseregből Jean-Baptiste Ouédraogo őrnagyot, volt államfőt, továbbá harminc magas rangú tisztet. Ouédraogót őrizetben tartják.

A **chilei** polgári ellenzéki pártokat (kereszténydemokrata, konzervatív, liberális, radikális, szociáldemokrata és szocialista párt) tömörítő szövetség kiáltványban követelte Pinochet tábornok lemondását, és lépéseket javasolt egy átmeneti kormányzási időszakra.

23. **Lengyelországban** jelentkezett a rendőrségen az illegális Szolidaritás legfelsőbb vezető testületének egyik tagja, Wladyslaw Hardek. Bejelentette, hogy felhagy eddigi illegális tevékenységével és élni kíván az amnesztiatörvény adta lehetőségekkel.

Az **amerikai** kormány Nemzetközi Kereskedelmi Bizottsága dömpingvámot rendelt el a Kínából érkező műszál és gyapotalapú ruhákra — néhány nappal azt követően, hogy hosszas vita után kormányszintű megállapodás jött létre az USA-ba irányuló kínai textilexport visszafogására.

Kínában bejelentették, hogy az EXXON és a Shell olajcégek is jogot kaptak olajkutatásra és -kitermelésre Kína déli part menti vizein.

24. A **francia** elnök különmegbízottja, Maurice Faure közölte az Afrikai Egység Szervezetének elnökével, Mengisztu etiópiai államfővel, hogy a Csádba küldött francia ejtőernyősök feladata „útját állni a líbiai agressziónak", de nem csatlakoznak Habré kormányerőinek esetleges ellentámadásához. Mitterrand elnök augusztus 25-én adott interjújában föderációs megoldást javasolt a csádi problémák megoldására.

A **chilei** katonai kormányzat — fennállása óta először — engedélyezte békés tüntetés megtartását. Az ellenzéki demokratikus szövetség által szeptember 11-re tervezett országos tiltakozási nap akcióinak megelőzése érdekében engedélyt adott a PRODEN nevű (Tervezet a Nemzeti Fejlődésért) laza, konzervatív politikai csoportosulás megmozdulására.

Jugoszláviában a szakszervezetek kezdeményezésére megtörténtek az első konkrét szociálpolitikai intézkedések az áremelkedési hullám által leginkább sújtott rétegek életszínvonalának védelmére.

25. A **görög** kormány 30 harci repülőgép megvételéről kötött megállapodást Lengyelországgal, ahová mezőgazdasági termékeket szállít cserébe. Az M—18-asokat 1983 szeptemberétől Görögországban szerelik össze.

26. A **Szovjetunió** — amennyiben az USA lemond az új rakéták telepítéséről Nyugat-Európában —, kész nem csupán az angol és francia rakéták számának megfelelően csök-

kenteni Európában állomásozó közepes hatótávolságú rakétáit, hanem a leszerelt rakétákat meg is semmisíti — közölte a **Pravdának** adott interjújában Jurij Andropov, az SZKP KB főtitkára, szovjet államfő.

Az **Angolában** tárgyaló Javier Peréz de Cuellar ENSZ-főtitkárral José Eduardo Dos Santos államfő közölte azokat a feltételeket, amelyek teljesítése esetén kivonják a kubai csapatokat Angolából. Ezek: 1. Vonják ki a dél-afrikai csapatokat Angolából. 2. Hajtsák végre az ENSZ BT Namibia függetlenségével kapcsolatos 435. számú határozatát. 3. Vessenek véget az Angola elleni agressziónak. 4 Ne nyújtsanak semmiféle támogatást az UNITA ellenforradalmi csoportnak.

A **francia** titkosszolgálat, a DST is alkalmazott a háború után magas rangú Gestapo-tisztet, és büntetlenséget biztosított a számára — közölte a **Le Monde** című napilapban a Klaus Barbie leleplezésében szerepet játszó Serge Klarsfeld párizsi ügyvéd.

Mexikó megállapodott az országnak hitelező magánbankok képviselőivel 20 milliárd dollárnyi tartozás átütemezéséről. A tőketörlesztést Mexikónak csak 1987-ben kell megkezdenie.

Chilében — a demokratikus erők követelésére — a kormány úgy döntött, augusztus 29-től feloldják a 10 éve tartó szükségállapotot. Ugyanakkor érvényben marad az alkotmány azon cikkelye, amely rendkívüli jogokat biztosít az államfőnek.

27. Az **Arab-öböl** menti államok külügyminiszteri értekezlete úgy döntött, hogy országaik mindennemű kapcsolatot megszakítanak azokkal az államokkal, amelyek helyreállítják az Izraellel 1973 után megszakított diplomáciai kapcsolataikat.

A **libanoni** Bekaa-völgyben kétórás tűzharcot vívtak a szemben álló izraeli és szíriai csapatok.

Csádban tett látogatásakor Charles Hernu francia hadügyminiszter kijelentette: Franciaország kész bevetni Csádban állomásozó csapatait, ha kiújulnak a harcok a kormányerők és Gukuni Veddei felkelői között.

A **chilei** hatóságok engedélyezték 1160 politikai menekült hazatérését közöttük a volt Allende-kormány két tagját.

28. Az **izraeli** kabinet ülésén Menachem Begin kormányfő, fáradtságra hivatkozva bejelentette lemondási szándékát.

29. A **csádi** felkelők rádióközleménye szerint Gukuni Veddei erői hajlandók kibékülni valamennyi csádi erővel; egyetlen feltételük a francia csapatok kivonása. Veddei ugyanakkor elutasította a francia javaslatot az ország föderatív rendszerű felosztására. Hisszén Habré jelenlegi elnök kijelentette, hogy egyedül a katonai utat tartja járhatónak.

A **salvadori** hazafiak és a Magana-kormány képviselői találkoztak Bogotában, Kolumbia fővárosában. A megbeszélés Betancur kolumbiai elnök jelenlétében zajlott le, aki közölte: ez csupán egy esetleges tárgyalást előkészítő lépés volt.

Genfben kezdetét vette az ENSZ szervezetében összehívott tíznapos palesztin konferencia, amelyen 140 állam, valamint a PFSZ képviselői vettek részt.

30. A **chilei** fővárosban fegyveres támadás áldozata lett Carol Urzua tábornok, a santiagói körzet katonai kormányzója. Egy telefonáló szerint a merényletet a Baloldali Forradalmi Mozgalom (MIR) tagjai követték el, megtorlásul a mozgalom mártírjainak haláláért.

A **kenyai** parlament választási felügyelője a szeptember 16-ra kitűzött választás előtt hivatalosan újabb öt évre államfővé nyilvánította az eddigi elnököt, Daniel Arap Moit, mivel ő volt az egyetlen jelölt.

A **Lengyel Ellenállók Szervezetének** (ZBOWID) új elnökévé a tavasszal lemondott Mieczyslaw Moczar helyett Henryk Jablonskit, a lengyel államtanács elnökét választotta meg a szervezet vezetősége.

31. **Lengyelországban** a kormány és a szakszervezetek közötti társadalmi megállapodás hároméves évfordulóján Varsóban, Wroclawban, Nowa Hutában, Krakkóban, Czestochowában, Poznanban, Lublinban és Swidnicában voltak rendbontások vagy utcai tuntetések, összesen mintegy tízezer ember részvételével, ami sokkal kevesebb, mint tavaly.

INDEX: 25 645

Ára: 6,– Ft

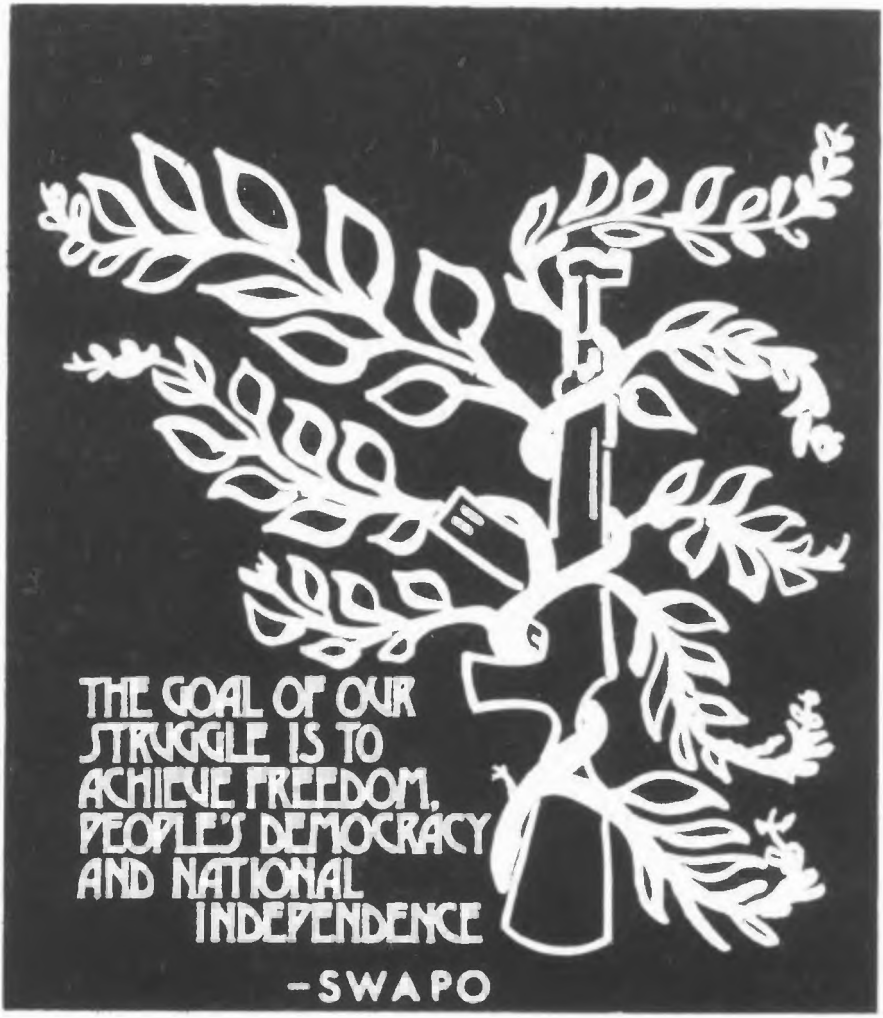

HARCUNK CÉLJA A SZABADSÁG, A NÉPI DEMOKRÁCIA ÉS A NEMZETI FÜGGETLENSÉG KIVIVÁSA – SWAPO

NAMÍBIA NAPJA – SZEPTEMBER 26